

Ікільні енциклопедії «Поза сторінками підручника» пропонують зирнути за сторінки шкільних підручників, щоб отримати багато цікавих та корисних відомостей з історії, географії, природознавства. Книги цієї серії знайомлять школярів з захопливими фактами, дивовижними історіями, які не ввійшли до підручників. Разом зі шкільними енциклопедіями діти поринуть у чудовий світ відкриттів і досліджень, що зробить навчання цікавим і захоплюючим та розширить кругозір школярів.

У серії виходять книги:

Загадки давніх цивілізацій

Вони відкривали світ

Чудеса світу

Загадки природи

Рекорди природи

Стихії природи

Міста - примари

Навчальне видання
Серія «Поза сторінками підручника»
СТАДНИК Олександр Григорович
МІСТА-ПРИМАРИ.
ШКІЛЬНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
Ш17447У. Підписано до друку 28.03.2013.
Формат 70х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 7,02.

ТОВ Видавництво «Ранок».
Свідоцтво ДК № 3322 від 26.11.2008.
61071 Харків, вул. Кібальчича, 27, к. 135.
Для листів: 61045 Харків, а/с 3355.
E-mail: office@ranok.com.ua
Тел. (057) 719-48-65,
тел./факс (057) 719-58-67.
З питань реалізації:
(057) 727-70-80, 727-70-77.
E-mail: commerce@ranok.com.ua

N 978-617-09-0817-9

Разом дбаємо
про екологію та здоров'я

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

© О. Г. Стадник, 2013
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2013

Шкільна енциклопедія

Міста-примари

Поза сторінками підручника

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

Міста- примари

Поза
сторінками
підручника

ШКІЛЬНА
ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Scan by Tetyanka_&TTT22

ЗАПРОШЕННЯ ДО ПОДОРОЖІ В МИНУЛІ ЕПОХИ

Поява перших поселень пов'язана з визначною подією в розвитку цивілізації — неолітичною революцією. Вона полягала в зміні основних занять людей. Приблизно 10 тис. років тому люди почали переходити від збиральництва і мисливства до землеробства і тваринництва. Вони стали облаштовувати окремі ділянки землі та будувати житла з глини. Так виникли перші поселення, які з часом стали виростати в міста. Із цього почалася їхня довга, сповнена драматизму історія.

Як і людина, кожне місто має свою долю. Вона залежить від безлічі чинників, наприклад: воєн, розташування на перехресті торговельних шляхів або віддаленості від них, утворення держав або їхнього краху, стихійних лих. Тому одні міста перетворювалися на найважливіші центри ремесла і торгівлі, інші були приречені на багатівікове животіння, а були й такі, у яких після бурхливих подій час зупинився назавжди. Це так звані міста-примари: стародавні зниклі міста, як правило, зруйновані війнами або силами природи (наприклад, Пальміра або Єрихон), загублені поселення, існування яких ставилося під сумнів (Троя), міфічні міста, про які свідчать лише казки та легенди (Ельдорадо й Атлантида), покинуті, або мертві, міста, долю яких визначили техногенна катастрофа (Прип'ять) або стихійне лихо (Порт-Ройал). Але через те, що ці поселення покинуті й напівзабуті, їхня історія не стає менш цікавою, адже вони пережили й високі злети, і катастрофічні падіння. Знайомство з такими містами можна порівняти хіба що з подорожжю в часі в епохи, які не мають вороття.

СКАМ'ЯНІЛІ СВІДКИ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Піонер Родючого півмісяця

Неолітична революція тривала близько семи тисяч років. За цей час були започатковані кілька центрів людської цивілізації. Найдавніші та найбільш таємничі з них розміщувалися на території Родючого півмісяця. Так називають унікальний регіон, що включає частину Північної Африки й Південно-Східної Азії. В Африці це долина річки Ніл (частина сучасного Єгипту), в Азії — Месопотамія й Левант (сучасні Ізраїль, Ірак, Ліван, Палестина, Сирія, частина Туреччини та Йорданії). Саме з Родючим півмісяцем пов'язують появу міст і утворення перших держав.

Регіон відзначається відносно посушливим кліматом, наявністю річок і родючих ґрунтів, різноманітністю рослин (серед них були предки ячменю й пшениці), сприятливим приморським розташуванням. До того ж Родючий півмісяць — головне перехрестя Землі! Тут зустрічаються три частини світу: Європа, Азія й Африка. По них з доісторичних часів проходили найважливіші шляхи міграції людини.

Єрихон не раз згадується в Біблії, де його називають також «містом пальм»

Усе це й стало причиною переходу мешканців Родючого півмісяця до оброблення окультурених хлібних злаків й утворення перших міст. Дослідження переконливо вказують на прямий зв'язок між цими епохальними подіями, адже перші «одомашнені» зерна були знайдені в поселенні давніх хліборобів під назвою Єрихон. Воно було розташоване на західному березі ріки Йордан, поблизу великого оазису, води якого з давніх-давен використовували люди.

Місцеві жителі не тільки вирощували злакові культури, але й активно займалися торгівлею. Тому Єрихон швидко перетворився на процвітаюче місто. Кілька разів він зазнавав руйнування. Так, після битв між хрестоносцями й мусульманами місто лежало в руїнах аж до ХІХ ст. Сьогодні руїни стародавнього поселення розміщуються на захід від центру сучасного Єрихона.

Упродовж багатьох десятиліть цей район залишався скарбницею археологів. За цей час їм удалося подолати 40 (!) культурних шарів, щоб добратися до споруд неоліту. Ці споруди являють собою стіни

(можливо, ті самі, що, за переказом, впали від голосних труб ізраїльтян), до яких прилягає масивна кругла вежа. Вік кладки — близько 10 000 років. Експерти були вражені, адже колись вважалося, що в такі давні часи люди займалися лише збиральництвом і полюванням. Однак з'ясувалося, що вже тоді існував Єрихон — найдавніше із земних міст.

Чи знаєте ви, що...

вираз «єрихонські труби» пов'язаний з біблійним міфом про те, як місто взяли в облогу євреї. Кілька днів вони сурмили у священні сурми, доки стіни не впали.

У Єрихоні виявлені руїни одного з палаців Ірода Великого з лазнями, великими басейнами й розкішними залами

Місто легендарного Гільгамеша

Значну частину території Родючого півмісяця займала Месопотамія. Ця назва досить красномовна, вона означає «межиріччя», а точніше — «земля між річками». Дві річки — Тигр і Євфрат, наче руки, з двох боків обіймають цей унікальний район Землі. Саме тут виник один з найдавніших осередків цивілізації — Шумер. Ця країна отримала свою назву від назви народу, який оселився в низов'ях Євфрату, неподалік від того місця, де він впадає в Перську затоку. Шумери, осушивши болота, змогли підвести благодатну річкову воду до полів. Це дало можливість не тільки отримати високі врожаї ячменю й пшениці, але й звести найдавніші міста, що стали центрами маленьких держав.

Утворення першого міста Південної Месопотамії — Урука, сягає III тис. до н. е. Воно відоме як важливий релігійний і військовий центр. У місті дотримувалися культу двох божеств шумерського пантеону — бога неба Ану й богині кохання та родючості Інанни. Територія Урука була оточена цегляним муром (найважливіша відмітна риса міста). За переказом, його спорудив славнозвісний цар Гільгамеш. У більш пізні часи він став героєм цілої низки шумерських сказань, а потім і найбільшої епічної поеми. Так, у сказанні «Гільгамеш та Ага» йдеться про важливу перемогу царя над правителем міста Кіша.

Будівництво муру навколо Урука свідчило про війни, які його мешканці вели із сусідніми містами-державами

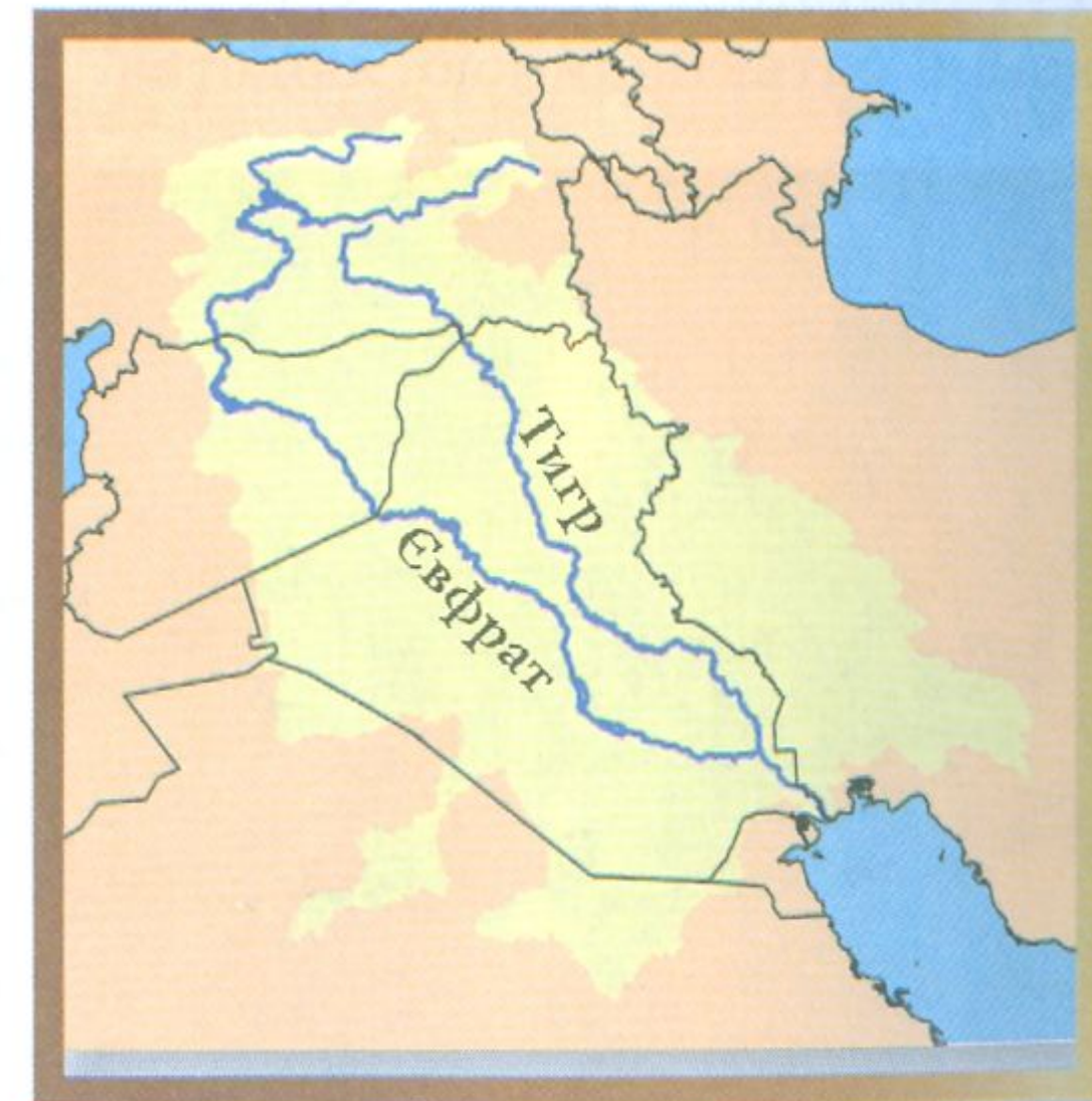
Чи знаєте ви, що...

в Уруці виявили перші навчальні тексти. Вони призначалися для запам'ятовування знаків та їхніх сполучень, переліку спеціальностей і назв посад.

Жителі взятого в облогу Урука не тільки відбили атаки грізного ворога, але й змогли його здолати. Це дозволило Гільгамешу та його послідовникам установити повне панування над Південною Месопотамією. Саме в цей період (2615–2500 рр. до н. е.) сформувалися специфічні риси шумерської цивілізації. До них належить поява ранніх пам'яток писемності, винахід гончарського круга, поширення різьблених циліндричних печаток і зведення монументальних будівель. Усе це вдалося встановити в ході розкопок, що впродовж десятиліть проводили німецькі археологи. Завдяки їхнім продуманим, кропітким дослідженням людство має досить повне уявлення про Урук. Саме цим цікаве це місто-примара.

Руїни Урука розташовуються поблизу сучасного іракського містечка Варка. У їхній центральній частині розміщується величний храм богині Інанни. Установлено, що аж до перського завоювання в VI ст. до н. е. він постійно розширювався й перебудовувався. У нижніх шарах удалося розкопати дивовижні храми на платформах. Серед них знаменитий «Білий храм», що здіймався на фундаменті з вапнякових плит. Усе це підтверджує те, що Урук був одним з головних центрів Шумеру.

Завдяки вигідному географічному положенню Межиріччя ще в давнину стало центром розвитку торгівлі

Завдяки вигідному географічному положенню Межиріччя ще в давнину стало центром розвитку торгівлі

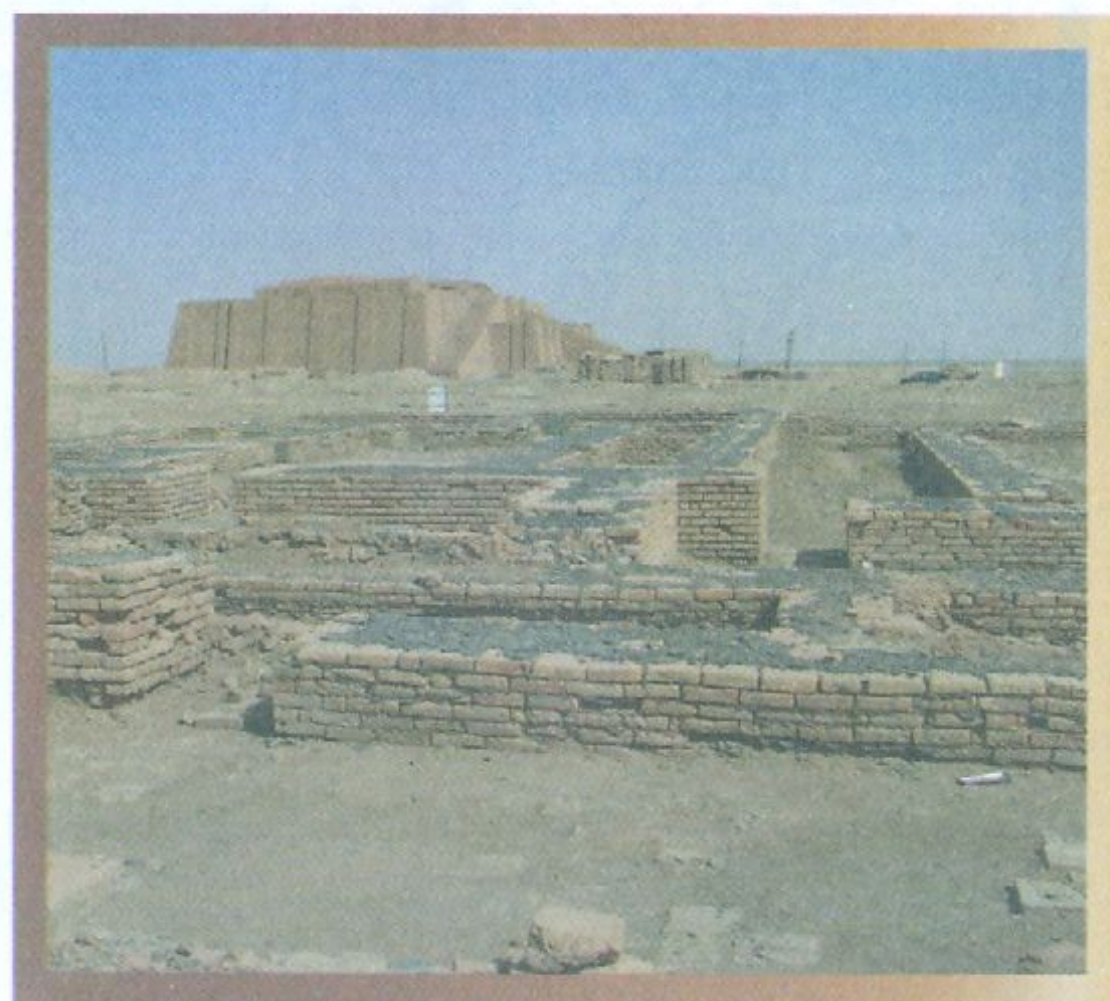
Смоляний пагорб

До III тис. до н. е. належить розквіт ще одного з найбільших міст Шумеру — Ура. Завдяки вигідному географічному положенню, воно було не тільки центром могутньої держави, але й своєрідним транспортним вузлом давнини. Тут велике значення мав сухопутний і водний транспорт. Стародавні колісниці й візки пересувалися за допомогою примітивних коліс (їхні зображення були знайдені при розкопках міста).

Найбільшої популярності набули шумерські кораблі, зв'язані з очерету й обмазані смолою. Вони плавали вздовж берегів Перської затоки і, ймовірно, доходили до портів Мелухха (так, вочевидь, називали Стародавню Індію). Перевалочним пунктом на шляху між цими стародавніми цивілізаціями, напевно, служив архіпелаг Бахрейн, де були знайдені як індійські, так і шумерські печатки. Тут розташовувалася Країна Блаженних (Дільмун), яку шумери вважали батьківщиною людства. Слід зазначити, що європейці змогли

вийти в Індійський океан і досягти Індії тільки наприкінці XV ст., тобто через 4,5 тисячі років.

До II тис. до н. е. Шумерське царство занепало, але Ур тривалий час залишався важливим містом. І тільки в IV ст. до н. е. жителі покинули його, можливо, через зміну клімату. Час стер не тільки сторінки історії міста, але і його місце розташування. Ур довелося розшукувати заново. І наполегливі зусилля археологів повністю виправдалися. У 1854 р. англійський учений Д. Тейлор установив, що скупчення руїн,

Розкопані археологами храми ще в давнину були розграбовані, але й те, що від них лишилося, дозволило науковцям багато про що дізнатися

Назва «зигурат» походить від вавилонського слова, що означає «вершина»

Чи знаєте ви, що...

зигурати були найбільш типовими культовими спорудами Месопотамії. Вони являли собою багатосхідчасті будови, оточені виступаючими терасами, що нагадували кілька високих веж.

відоме за назвою «Телль-аль-Муккаїр» («Смоляний пагорб»), — це і є стародавній Ур. Він повідомив про це в Лондон, але там його звістку сприйняли байдуже. Минуло майже сімдесят років, і інший англієць Л. Вуллі почав розкопки в центральній частині величезного городища. Знадобилося понад десять років, щоб із землі поступово почали з'являтися спочатку палаци, потім східчасті вежі храмів і нарешті царські поховання. Л. Вуллі вдалося

знайти й найбільш приголомшливу пам'ятку Шумеру — зигурат бога місяця Нанни.

На відміну від інших подібних культових споруд, зигурат Ура добре зберігся, тому можна з упевненістю говорити про те, яким він був спочатку. Ця велична споруда стояла на десятиметровій платформі. Над нею здіймалися три сходи, стіни яких розділені вертикальними нішами. Грандіозну конструкцію увінчував невеликий храм, облицьований блакитними кахлями. З нього як на долоні було видно все місто... якого вже давно немає.

Справджене пророцтво

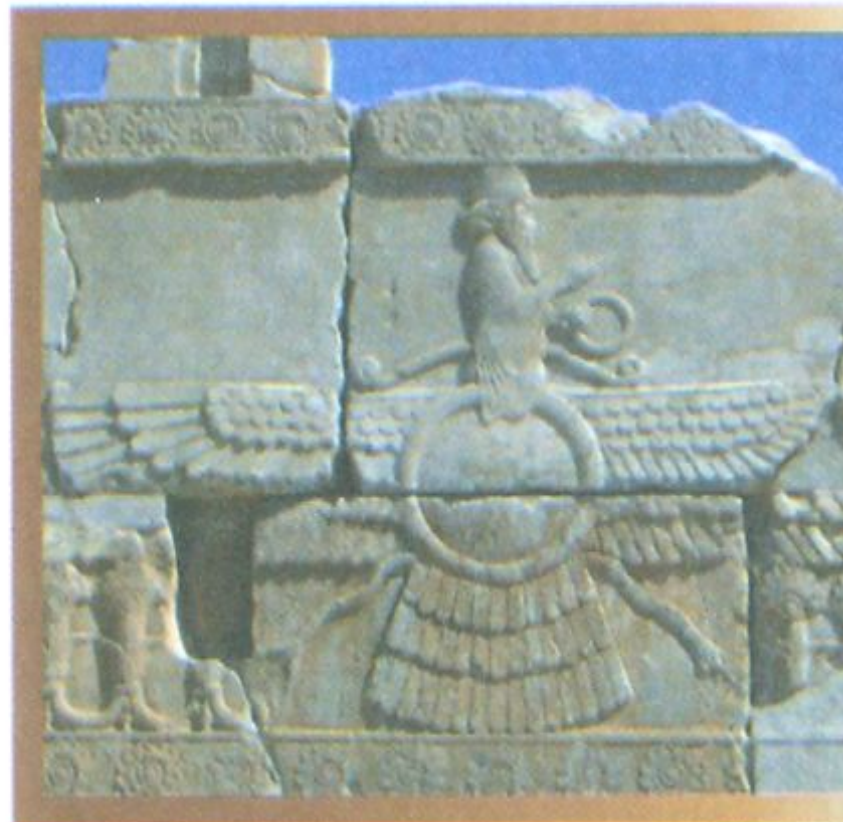
У далеку давнину на півночі Месопотамії, у верхів'ях річки Тигр, розміщувалася невелика країна за назвою Ассирія. Її столицею було місто Ашшур, назване на честь верховного бога ассирійців. Ассирія не раз зазнавала нападів чужоземців. Це змусило місцевих жителів удосконалювати своє військове мистецтво. Згодом вони самі перетворилися на підкорювачів сусідніх народів. Одним з найжорстокіших завойовників був цар Синаххеріб, який правив у 705–680 рр. до н. е.

З походів ассирійці поверталися з багатою здобиччю. Це дало можливість Синаххерібу розпочати будівництво нової столиці. Нею стала Ніневія, яка до цього була звичайним поселенням. Територію міста збільшили (воно простяглося вздовж лівого берега Тигру) й оточили потужними укріпленнями з 15 воротами. Були оновлені храми, збудований новий палац, куди зібрали все багатство Сходу. Найголовніша вулиця — Дорога

Чи знаєте ви, що...

серед численних текстів бібліотеки Ашшурбанапала були знайдені унікальні листи у формі звертань до богів. Але найбільше вражає те, що збереглися два послання від... бога до царя. Учені припускають, що ці листи складали жерці, які хотіли отримати від царя якісь блага.

Зруйнування Ніневії означало кінець однієї з найжорстокіших імперій світу

Ассирійський бог-воїн Ашшур

процесій — була завширшки понад 25 м. По ній цар в'їжджав до столиці, повертаючись після чергового походу. Він заявив, що «зробив місто таким же блискучим, як саме сонце».

У 689 р. ассирійці рушили на Вавилон. Цар вирішив знищити місто, яке вважалось культурним центром Месопотамії. Величний і волелюбний Вавилон був узятий штурмом і відданий на розграбування. Потім його затопили, пустивши річкові води по спеціально проведеному каналу.

Святотатство й жорстокість Синаххеріба викликали невдоволення навіть в Ассирії. За переказом, вавилонські жерці прокляли царя й напроорокували неминучу загибель його столиці. Пророцтво збулося в 612 р. до н. е. Після облоги Ніневія була взята військами мідійців і вавилонян, а потім дощенту зруйнована. Згідно з Біблією, почуття, що охопили місцеві народи, виражалися в словах: «Ніневія знищена вогнем. Але хто буде плакати за нею?». Ашшуру пощастило більше, але зрештою й він був приречений, перетворившись на місто-примару.

Сьогодні руїни Ніневії розташовуються на окраїні Мосула (Ірак). Їх виявив англієць Г. Лейярд усього 150 років тому. Серед руїн палацу вдалося розкопати головну цінність — бібліотеку останнього великого царя Ассирії — Ашшурбанапала. Вона складається з тисяч глиняних табличок з клинописними текстами. Після їхньої розшифровки історія відкрила багато таємниць асиро-вавилонської цивілізації.

На розшифрування унікальних «глиняних книг» знадобилося два десятиліття

Занепад Вавилона

На півдні Месопотамії від початку II тис. існувала Вавилонія. Це царство мало назву свого головного міста — Вавилона. Його стародавня назва — Бабілу, що означає «ворота бога», красномовно говорить про роль Вавилона в Месопотамії. Його багатства не давали спокою асирійцям, і в VII ст. до н. е. вони буквально стерли місто з лиця землі. Однак Вавилон не тільки відродився, але й примножив свою славу, став «центром світу», рівного якому не було!

Найбільшого розквіту він досяг за часів Нововавилонського царства (626–539 рр. до н. е.). Так, за часів царя Навуходоносора II тут були зведені споруди, що зробили безсмертним і самого правителя, і Вавилон. Особливе місце займали потужні фортечні стіни, укріплені величезною кількістю веж. Цар звів їх, пам'ятаючи про жахливі наслідки захоплення міста асирійцями.

Навуходоносору приписують і створення найбільш загадкового із семи чудес світу — висячих садів Семіраміди. Відпочиваючи

Чи знаєте ви, що...

у періоді розквіту у Вавилоні проживало до 1 млн осіб. Довжина його стін удвічі перевищувала окружність Лондона XIX ст., коли в ньому налічувалося понад 2 млн мешканців.

Руїни стародавнього Вавилона

в їхньому затінку, правитель Вавилону був переконаний, що його творіння надійно захищені. Однак після його смерті обурені гнітом городяни відкрили ворота військам перського царя Кіра II. Легендарне місто впало без бою. Очевидно, тому перси спочатку не чіпали його. Проте постаралися спадкоємці Кіра, які зруйнували не тільки укріплення, але й знаменитий храм Мардука. Не дивно, що, коли в 331 р. до н. е. до міста підійшли війська Александра Македонського, місцеве населення зустріло завойовника... з радістю. Через вісім років він у віці 32 років тут і помер.

Заволодіти Вавилоном прагнули численні родичі, друзі й соратники Александра. Дістався він полководцю Селевку Нікатору. На перших порах цей діадок (наступник) намагався повернути місту колишню велич, але життєві сили полишали великий Вавилон. Незабаром Селевк заснував нову столицю, приблизно за 70 км на північ від старої. Очевидно, до II ст. до н. е. Вавилон спорожнів, а решту зробив час.

Вавилон тривалий час розбурхував уяву археологів, які з 1850 р. займалися його розкопками. Найбільше пощастило Р. Кольдевею. Його експедиція спочатку розкопала знамениті вавилонські стіни, а згодом натрапила й на вкриті пилом століть залишки висячих садів. Вони виявилися не менш реальними, ніж сам Вавилон.

Висячі сади, або сади Семіраміди, склалися з кількох ярусів, кожен з яких являв собою окремий прекрасний сад

Знаменита Вавилонська вежа

Таємниця «пагорба мерців»

У 2400–2300 рр. до н. е. в долині річки Інд виникла й проіснувала майже тисячу років Хараппська (Індська) цивілізація. За територією вона перевершувала своїх визначних сучасників — Єгипет і Месопотамію, — разом узятих. У період розквіту цієї цивілізації було збудовано понад 800 міст і поселень. Найбільші з них — Хараппа й Мохенджо-Даро.

Найкраще збереглося Мохенджо-Даро (у буквальному перекладі — «пагорб мерців»), що розміщувалося на березі Інду. Археологічні розкопки показали, що воно мало ретельно розроблене планування. Місто складалося з двох частин: цитаделі, де розташовувалися адміністративні й релігійні будівлі, і нижнього міста із житловими будинками. Цитадель займала прямокутну площину й розміщувалася на штучному підвищенні. Тут були виявлені споруди для проведення ритуальних церемоній, священна водойма, палацові будівлі із залами для прийомів.

Нижнє місто — це власне міське поселення. Його головні вулиці,

Чи знаєте ви, що...

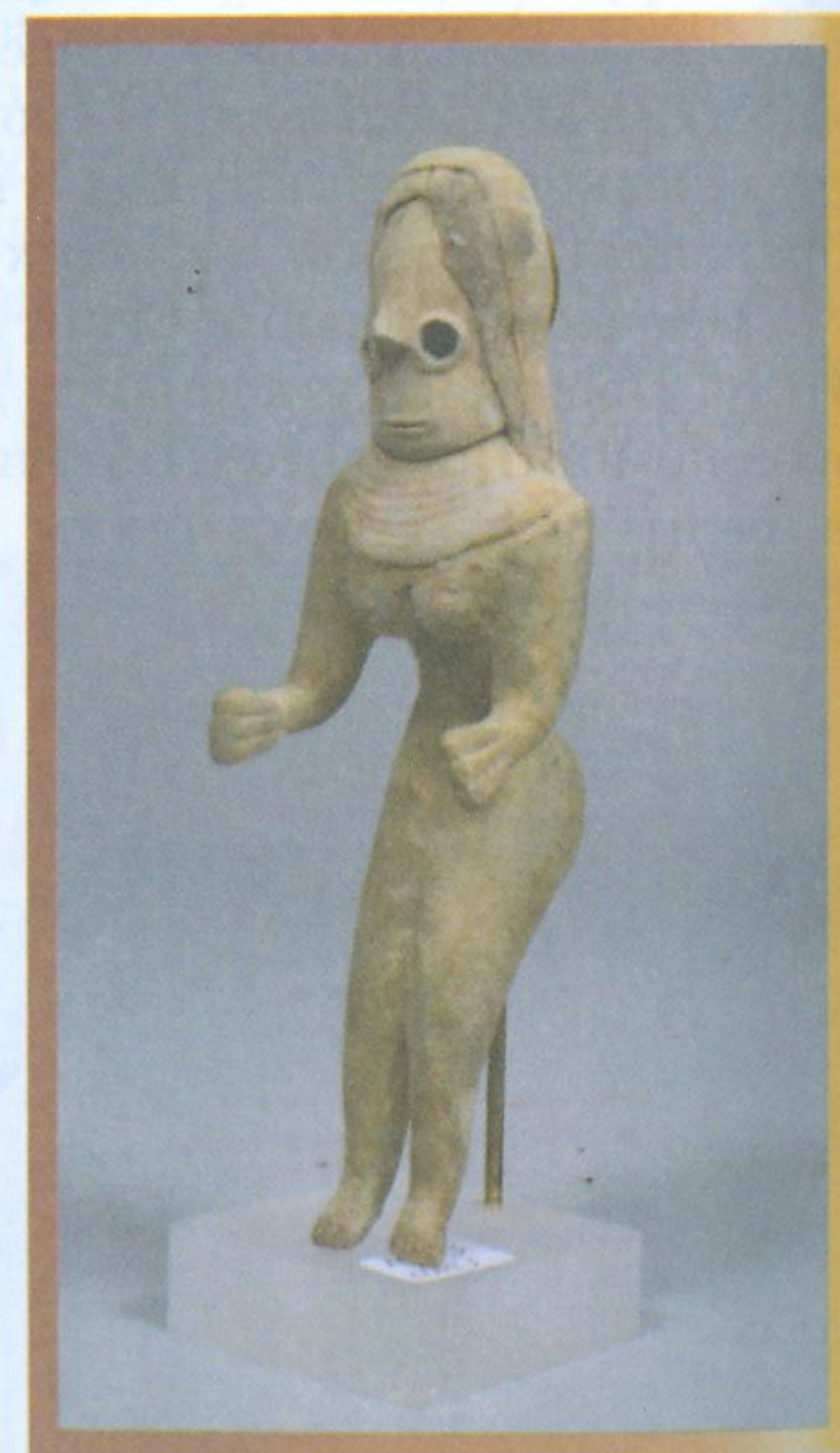
в Мохенджо-Даро була розвинена система каналізації, причому трубопроводи для стічних вод будували з випаленої цегли. Тут виявили одні з перших відомих історикам громадських вбиралень.

Серед будівель Мохенджо-Даро одразу впадає в око «цитадель» на узвишші

ширина яких сягала 10 м, простиралися з півночі на південь. Вони перетиналися із другорядними під прямим кутом і ділили місто на великі квартали. Будинки, як правило, цегляні, стояли дуже близько один до одного, але мали зручне планування. У багатьох оселях знайдені спеціальні приміщення для обмивання. Це свого роду ванні кімнати з підлогою, викладеною ретельно підігнаними кахлями.

У Мохенджо-Даро не було виявлено жодного розкішного палацу або грандіозного могильного пам'ятника, який би своїми масштабами нагадував єгипетські піраміди. Довгий час уважали, що місто не мало укріплень, але археологам удалося встановити, що цитадель була обгороджена міцними фортечними стінами. Однак цілком можливо, що вони призначалися не для відбиття ворожих набігів, а для захисту від повеней. До того ж у місті дуже слабо була розвинена зброярська справа. Напевно, ця країна не мала потреби в армії.

Занепад Хараппської цивілізації припадає на XVIII–XVII ст. до н. е. У цей час місцеве населення переселяється на південний схід, і його рівень розвитку поступово знижується. Згідно з однією з гіпотез, це було зумовлене зміною природних умов, наприклад зміною русла Інду. Згідно з іншою, причиною занепаду стародавнього міста стала навала аріїв. Однак розкопки цього не підтверджують. Отож таємниця перетворення Мохенджо-Даро на місто-примару поки що залишається нерозкритою.

Статуетка з Мохенджо-Даро

На берегах «годувальника світу»

На північному сході Африки сформувалася ще одна цивілізація Родючого півмісяця — давньоєгипетська. Її своєрідність полягала в тому, що життя їй дав Ніл, завдяки якому тут отримували великі врожаї. Не дивно, що місцеві жителі називали його «рзаф-ан-та», що означає «годувальник світу».

Спочатку єгиптяни селилися на високих ділянках річкової долини, подалі від води — боялися повеней. Згодом вони побудували систему водопостачання, для підтримання якої створили центри керування — перші єгипетські міста. Кожне з них об'єднувало невелику довколишню область, яку греки пізніше стали називати «ном», а її правителя — «номарх». Найдавніші пам'ятки вказують на військову функцію цих утворень. До нашого часу збереглися зображення фортець, оточених зубчастими стінами.

Процес об'єднання Єгипту відбувався як у дельті, так і в долині Нілу. Поступово утворилися дві держави-суперниці. Столицею одного з номів Нижнього (Північного) царства було місто Едфу (Бехдет), а релігійним і політичним центром Верхнього (Південного) царства — Нехен (Небут).

Датований приблизно 3800–3100 рр. до н. е. Нехен є найдавнішим містом Давнього Єгипту

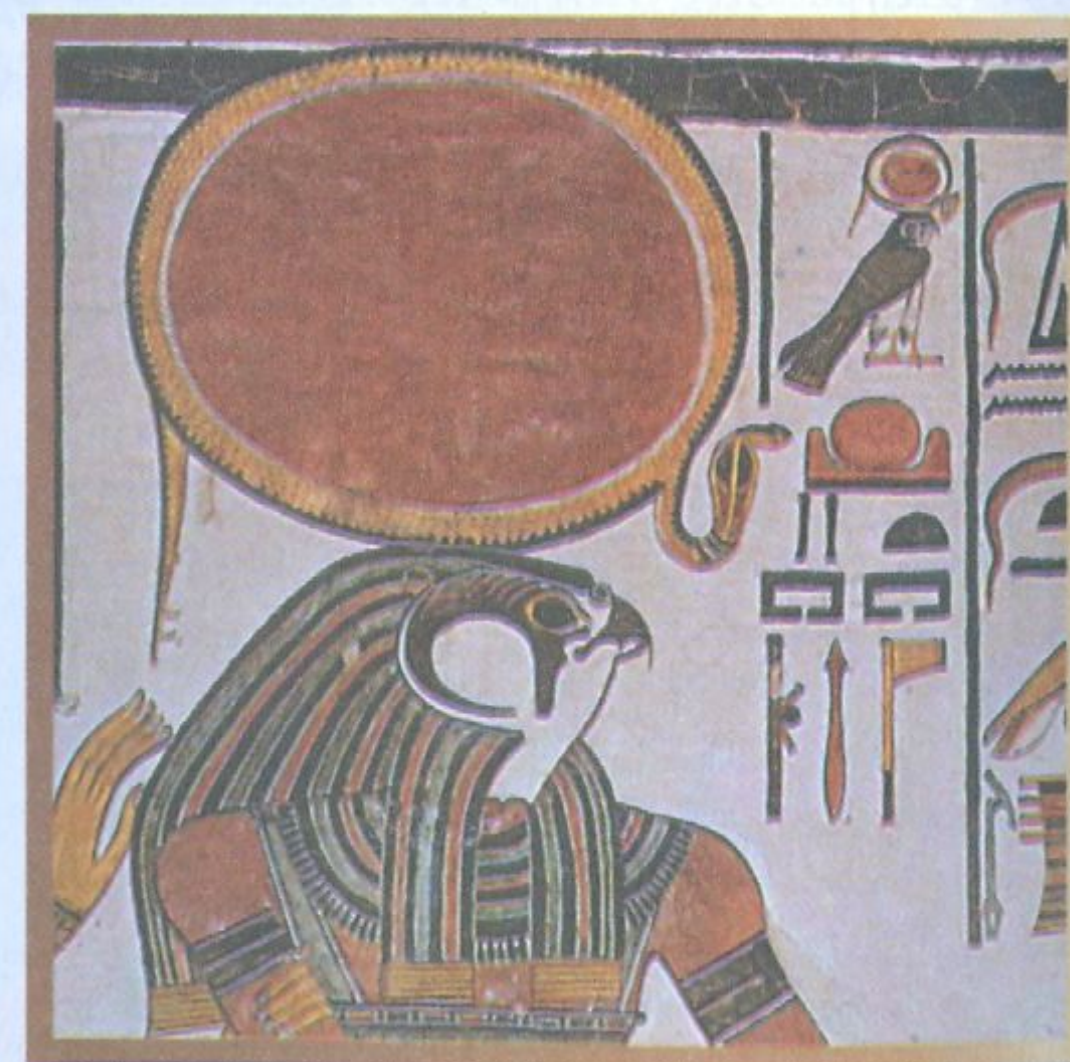
Чи знаєте ви, що...

наприкінці XIX ст. англійські археологи Дж. Е. Квібелл та Ф. В. Грін проводили розкопки храму I єгипетської династії (кінець IV тис. до н. е.), у якому виявили важливі додинастичні артефакти, у тому числі знамениту плиту царя Нармера й булаву царя Скорпіона.

Завдяки роботі французьких археологів в Едфу вдалося розкопати не тільки значну частину стародавнього міста, але й кілька мастаб часів VI династії (межа IV–III тис. до н. е.). Ці гробниці є свого роду прообразами пірамід. Вони мають форму зрізаного багатогранника з підземною поховальною камерою, у якій лежить мумія. Наземна будівля включає молитовню зі статуєю: згідно з повір'ями єгиптян, до неї в разі потреби (наприклад, при ушкодженні мумії) могла переселитися душа небіжчика.

До більш пізнього періоду належить спорудження грандіозного храму бога Хора Бехдетського (237–47 рр. до н. е.). Як не дивно, але час його пощадив, зберігши до наших днів майже в первісному вигляді. Відвідувачів храм зустрічає масивним пілоном заввишки 36 м. За ним розміщувався двір зі скульптурою Хора-сокола, зробленою із чорного граніту. Далі йдуть кілька приміщень, призначених для культових церемоній. Навіть у наш час відвідування храму справляє незабутнє враження.

Найбільших успіхів у дослідженні Нехена досягли англійські археологи. Крім важливих додинастичних артефактів (предметів давнини), вони виявили «форт», що його збудував цар Хасехемуї.

Зображення бога Хора

Мемфіс і його північний некрополь

Приблизно в 3000 р. до н. е. Нижнє (Північне) і Верхнє (Південне) царства об'єдналися під владою єгипетського царя, якого почали називати фараоном. Першою столицею єдиної держави стало місто Мемфіс. Воно було засноване на лівому березі Нілу (трохи південніше від сучасного Каїра) і спершу мало назву Інбу-хедж — «білі стіни». Відому нам назву йому дали стародавні греки на честь цариці Мемфіс, яка нібито заснувала місто. За словами Геродота, місто було зведене царем Міном (Менесом).

Місто існувало від початку III тис. до н. е. і до другої половини I тис. н. е. Майже весь цей час воно було великим релігійним, політичним, торговельним і культурним центром Стародавнього Єгипту. Свою велич і розкіш воно почало втрачати після перенесення столиці спершу у Фіви, а потім в Александрію. На межі нашої ери місто вже виглядало вмираючим.

Час виявився немилосердним до Мемфіса, перетворивши його на примару минулого. До наших днів збереглися фігура сфінкса, що вказує на місце його колишнього розташування, руїни храму бога Пта (Птаха) і величезна гранітна статуя одного з найбільш войовничих

Гіза була північним некрополем Мемфіса. Саме тут розташовуються найвідоміші єгипетські піраміди

Чи знаєте ви, що...

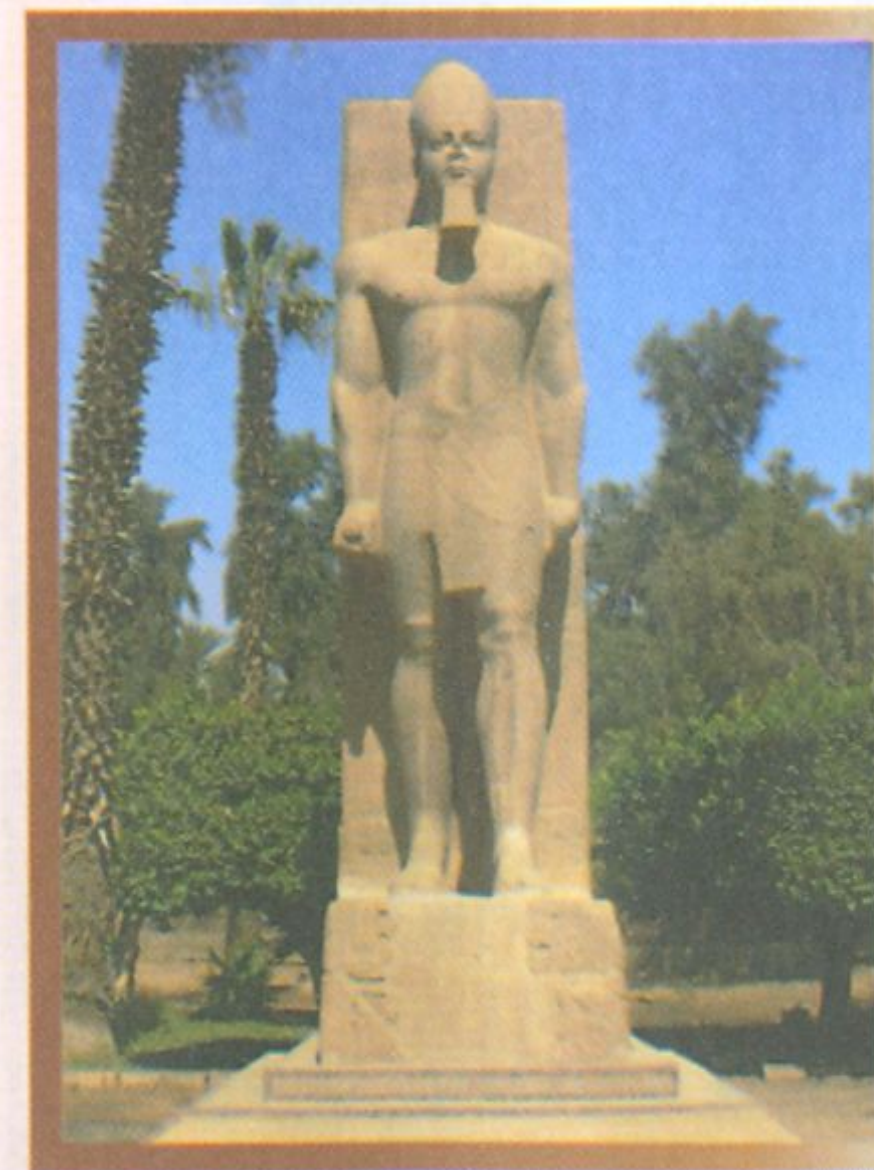
місце, де розташовувався Мемфіс, археологам удалося знайти лише на початку XIX ст. Виявилось, що навіть свідчення стародавніх авторів не могли передати всієї величі легендарного Мемфіса. Місто являло собою безкінечну низку окремих селищ, храмових ділянок, палаців і сіл, відмежованих одне від одного полями й садами.

фараонів Стародавнього Єгипту Рамзеса II. І хоча розкопки тривають тут і досі, поки що значних результатів вони не дають.

Значно більшої популярності набули поховальні комплекси, що оточували Мемфіс. До них відносять поминальні храми, піраміди й мастаби в Саккарі, Абусирі, Дашурі й Гізі. Всесвітню славу мають піраміди, що здіймаються до неба, на північ від Мемфіса — у Гізі. Найбільша — піраміда Хеопса — має висоту близько

147 м. Цю грандіозну споруду зводили багато тисяч єгиптян упродовж двох десятиліть. Здебільшого це були селяни, які працювали на будівництві пірамід у вільні від польових робіт місяці.

У всьому світовому мистецтві, напевно, немає пам'ятки архітектури, у якій визначний задум знайшов би більш могутнє, зрозуміле, досить просте й надійне втілення. Майстерність будівельників була настільки досконалою, що ці витвори стоять уже понад чотири з половиною тисячі років. А піраміда Хеопса — єдине із семи чудес стародавнього світу, що дійшло до нас. Недарма говорять: «Усе боїться часу, але час боїться пірамід».

Статуя фараона Рамзеса II в Мемфісі

Спадщина Фів

В епоху Середнього й Нового царств столицею Єгипту стають Фіви. Це місто розміщувалося на відстані 700 км від Середземного моря, на східному березі Нілу. Воно виконувало столичні функції впродовж тисячі років. Особливо славетним був період правління жінки-фараона Хатшепсут (1489–1468 рр. до н. е.). Вона розширила кордони царства, особисто очоливши один з походів у Нубію й воюючи в Палестині. Разом з тим це була епоха розкоші правлячої рабовласницької верхівки. Не дивно, що її мистецтво відзначається величчю й пишнотою в поєднанні з особливою витонченістю.

Сьогодні про це нагадують руїни храму на честь бога сонця Амона, храмовий комплекс Карнак і гробниці Долини царів.

Найграндіознішою спорудою Фів вважають великий храм Амона. Його будівництво розпочалося у XX ст. до н. е. і тривало протягом кількох наступних століть! Тільки-но зійшовши на

Чи знаєте ви, що...

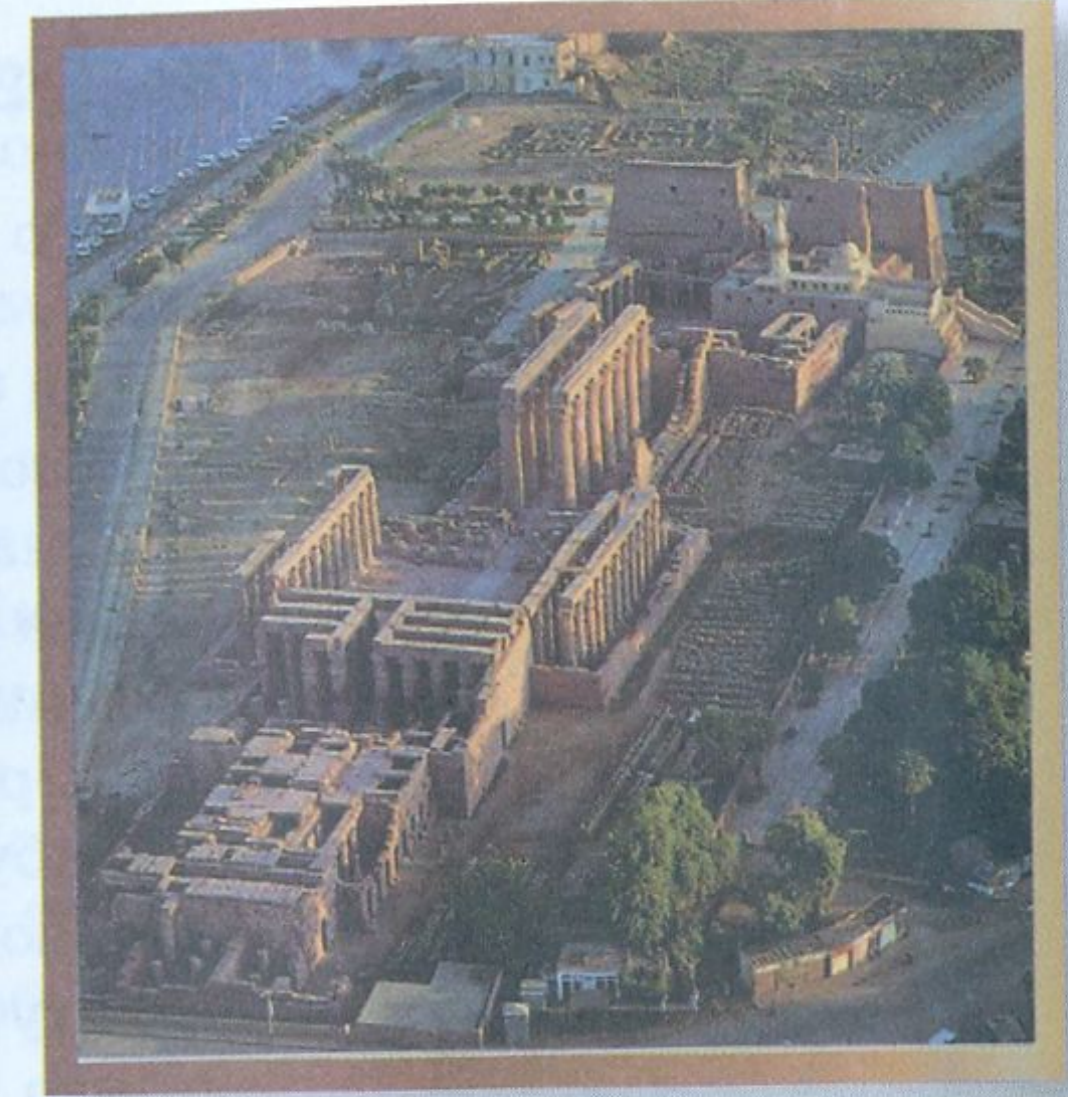
із VII ст. до н. е. Фіви втратили своє політичне значення, а у 88 р. до н. е. місто було знищене Птолемеєм IX. Пізніше більшість будівель Фів були розграбовані й зруйновані римлянами.

Три прекрасні пілони, що ведуть до храму, і колонна (гіпостильна) зала були споруджені за часів Тутмоса I

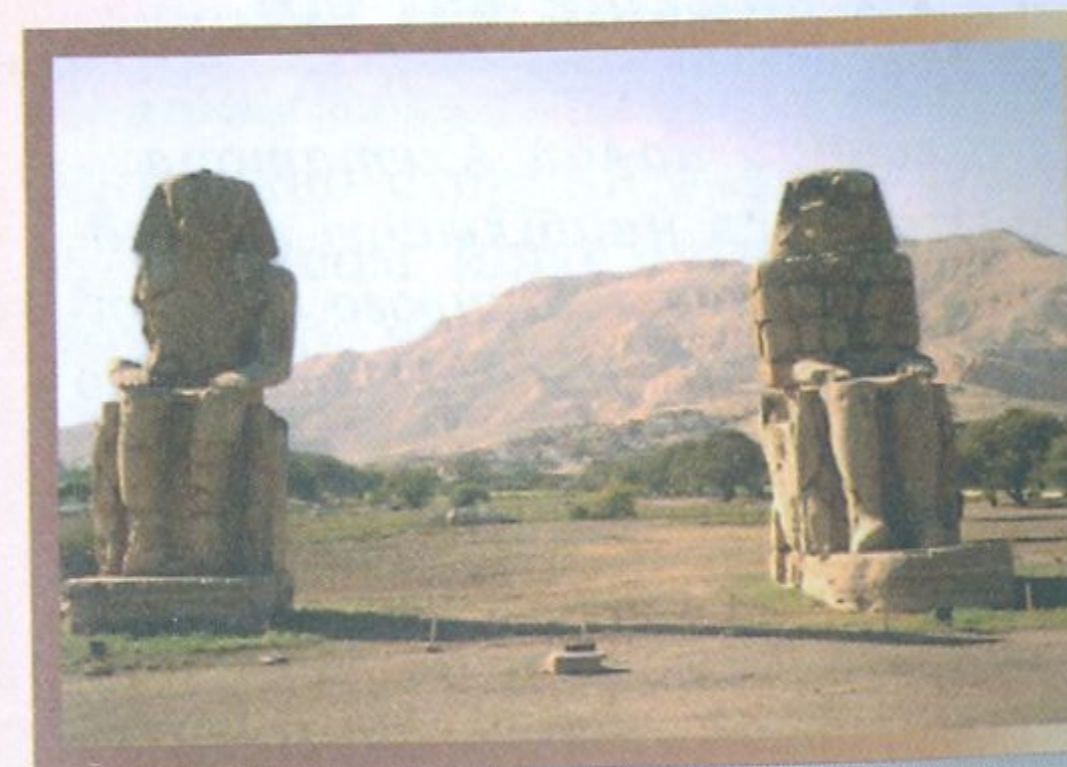
престол, кожний з фараонів приступав до розширення обителі царя богів Амона й намагався надати його будівлям більшої величі й пишноти. Так, Хатшепсут побудувала залу для ритуального човна Амона й тридцятиметрові обеліски. Але особливо вражає колонна (гіпостильна) зала храму — найбільша у світі — у ній 134 колони, розташовані в шістнадцять рядів. Висота центральних досягає 23 м, на верхівці кожної з них могло розміститися 100 осіб.

Не менше вражає й Долина царів (ущелина Бібан-ель-Молук), що розташована на західному березі Нілу, навпроти Фів. Вона виконувала ту саму роль, що й Гіза для Мемфіса — тут розміщувалися усипальниці єгипетських правителів. Але вони не мали нічого спільного з величними пірамідами (крім призначення), оскільки їх висікали в скелях. Це робили для того, щоб убезпечити гробниці від грабіжників.

Однак і відлюдна ущелина, яку охороняли особливі підрозділи, не вберегла «місто мертвих» і його скарби. Недоторканими залишилися кілька гробниць, в одній з яких спочивав Тутанхамон, котрий правив приблизно в 1332–1323 рр. до н. е. У ній були виявлені дивовижні витвори мистецтва, включаючи позолочену колісницю, коштовні прикраси, одяг.

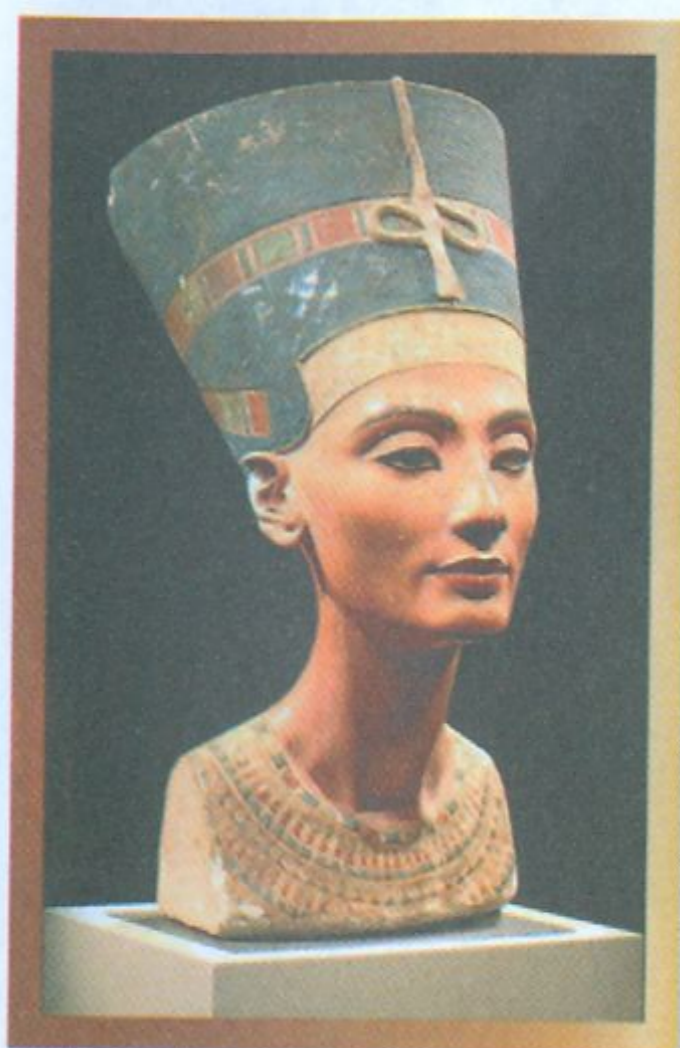

У Єгипті немає більш складного храмового комплексу, ніж храм бога Амона

Колоси в Долині царів

Творіння фараона-бунтаря

У 1912 р. була виявлена найвідоміша скульптура Стародавнього Єгипту — погруддя цариці Нефертіті. Про нього керівник експедиції А. Борхардт писав так: «Змальовувати марно — це треба бачити!»

Нова столиця Ахетатон була заснована в невеликій долині на східному березі Нілу, південніше від Каїра, на абсолютно пустельному місці. Тут за надзвичайно короткий строк виросло ціле місто. У ньому були палаци й храми з яскраво розписаними колонами, сади, канали, ставки. У центрі розташовувався царський палац зі святилищем.

Місто Ахетатон являє собою безпрецедентну сторінку в історії Стародавнього Єгипту. Його заснував фараон Аменхотеп IV, який вступив на престол у 1368 р. до н. е. Причиною стала проведена ним «релігійна революція». Вона полягала в цілковитій відмові від поклоніння численним богам, особливо Амону, і встановленні першого в історії людства (!) єдинобожжя. Це був культ бога сонця Атона.

Фараон узявся за діло з розмахом. Спочатку змінив своє ім'я — Аменхотеп, що означало «Амон задоволений», на Ехнатон — «бажаний Атону», і проголосив себе головним жерцем культу Атона. Потому були зруйновані храми старих богів, стерті їхні зображення та імена, конфісковані володіння жерців і нарешті покинута колишня столиця — Фіви.

Чи знаєте ви, що...

головний палац Ахетатона вважається найбільшою громадською будівлею давнього єгипетського будівництва. Площа його становила 700 × 300 м. Основна частина палацу була зроблена з білого каменю. Увесь він був прикрашений золотом, кахлями, живописом, вирізьбленими зображеннями й написами.

Його ритуальна частина розміщувалася просто неба, у той час як у храмах Амона вона була найбільш закритою, найбільш таємничою. Поклоніння Атону мало зовсім інший характер. На барельєфах він поставав у вигляді сонячного диска з променями, що закінчувалися долонями зі знаками Життя — анх.

Палац відзначався ще однією унікальною рисою: на його стінних розписах було відображене ніжне ставлення Ехнатона до своєї головної дружини — красуні Нефертіті. Раніше в єгипетському мистецтві не було витворів, у яких би так відверто відображали почуття правлячого подружжя.

Цілковита відмова від старого, створюваного впродовж тисячоліть культу викликала жах у душах фіванських жерців. Вони мріяли повернути собі владу, а разом викреслити з історії будь-яке згадування про Ехнатона, його бога та про його ненависне місто! Це їм удалося зробити після смерті бунтівного правителя (він правив 17 років). За наказом нового фараона, уже покинутий жителями Ахетатон був буквально стертий з лиця землі.

Із часом його руїни зникли в пісках найбільшої пустелі світу. Можливо, вона б так і не відкрила своєї таємниці, але допоміг його величність випадок. Наприкінці 1880-х років одна селянка знайшла кілька глиняних табличок з якимись незрозумілими написами. Завдяки торговцям-перекупникам вони потрапили в музеї Європи. Археологи не на жарт стривожилися, а незабаром з'явилися нові знахідки. Кропітка робота вчених дозволила відновити коротку, але надзвичайно яскраву історію Ахетатона — «могутнього міста осяяного Атона, величного у своїй чарівності...»

Археологи знайшли унікальні витвори образотворчого мистецтва часів правління Ехнатона. Вони відзначаються майстерністю виконання, витонченістю ліній, багатством сюжетів і барв

Глиняна «картотека» Ебли

У Родючому півмісяці виникла ще одна найдавніша цивілізація — сирійська. У середині III тис. до н. е. тут з'явилося стародавнє місто-держава Ебла. Воно розташовувалося на перехресті торговельних шляхів між Месопотамією й Анатолією (сучасна Туреччина). Завдяки цьому швидко зростали добробут і могутність міста. У період розквіту вплив Ебли поширився на величезну територію — від Середземноморського узбережжя до кордонів Аккадської держави (центр Месопотамії). Правителі міста-держави прагнули взяти під свій контроль найважливіші торговельні шляхи й вступили в конфлікт з могутнім Аккадом.

Очевидно, саме це стало причиною загибелі Ебли. У 2250 р. до н. е. війська аккадського царя Нарамсіна вторглися у місто, пограбували його, а потім спалили. За якийсь час місто відродили, але воно проіснувало недовго — два-три століття. Остаточне зруйнування Ебли сягає середини XVII ст. до н. е.

До середини минулого століття про саме місто та його могутність майже нічого не знали. Усе змінилось, коли поблизу сучасного міста Алеппо (Сирія) розпочалися розкопки пагорба Телль-Мардік. Їх вела археологічна експедиція римського університету під керівництвом Паоло Маттіє. Ученим удалося знайти рештки зикурата, царського палацу й кількох храмів. Але головною знахідкою став так званий архів Ебли, виявлений серед руїн царського палацу. Він являє собою понад 17 тис. глиняних табличок, поцяткованих клинописом. Вони були укладені

Архів Ебли є найбільшим з відомих зібрань текстів ранньобронзової епохи (приблизно 3000–2000 рр. до н. е.)

Чи знаєте ви, що...

тексти табличок свідчать про те, що державою управляли царі Ебли, які отримували владу не в спадок, а шляхом виборів, і ділили її з радою старійшин.

акуратними «купками» на дерев'яних підставках, що нагадувало сучасні картотеки. Під час пожежі, яка зруйнувала палац, глиняні таблички були піддані випалюванню, що й надало їм іще більшої міцності.

Архів Ебли висвітлює всі віхи життя міста: від офіційних документів до підручників, гімнів і переліку птахів та риб. Був знайдений унікальний шумерсько-еблаїтський словник, що містить понад 3000 слів, а також тексти, які розповідають про створення світу та Всесвітній потоп.

Є свідчення, що в Еблї, як ні в якій іншій цивілізації, важливу роль у суспільстві відігравали жінки. Так чергового царя на престол вводила маліктум (цариця).

Розшифрування архіву повністю змінило уявлення про історію Південно-Західної Азії! Виявилось, що нарівні з Межиріччям Ебла була однією з коликів цивілізації. На думку П. Маттіє, процвітання місту забезпечувала торгівля. Сюди завозили золото, срібло, мідь, олово, коштовне каміння. Так, один з текстів довірчо розповідає про отримання 1740 мін золота, що відповідає... 870 кг! Частина цих багатств ішла прямо в місткі сховища місцевих царів.

На згадку про свою перемогу аккадці спорудили монумент із написом: «Нарамсін, могутній завойовник Ебли, яку раніше нікому не вдавалося підкорити»

Різноманітне життя фінікійських міст

Стародавні фінікійці були чудовими мореплавцями, а також новаторами в суднобудуванні. Моряки за природою й купці за покликанням жили в містах-державах Тір, Сідон і Бібл. Вихідці з них освоювали Середземномор'я, створивши ще низку міст, зокрема в Африці (Утіка, Лікс), сучасній Іспанії (Кадіс) і на Сицилії (Палермо).

Утіку заснували приблизно в 1100 р. до н. е. Її порт виконував надзвичайно важливу роль — був опорним пунктом на шляху до Гібралтарської протоки. Ця протока є своєрідними воротами в Атлантичний океан. Хоча Утіка залежала від більших фінікійських міст, тобто платила їм данину, усе-таки вона завжди зберігала автономію й відігравала важливу роль у торгівлі.

Після Третьої Пунічної війни Утіка стає центром римської провінції Африки, яку вважали житницею імперії. Звідси кораблі

Найважливішим містом Фінікії вважали Тір, який кілька разів згадується у Біблії

доставляли пшеницю, оливкову олію, виноград. Це тривало до появи в Північній Африці вандалів. У 439 р. вони пограбували місто, а в 698 р. арабські завойовники зруйнували його дощенту. Нечисленні руїни Утіки свідчать про те, що це було невелике місто з ідеальною прямокутною забудовою вулиць. Його оточувала масивна стіна, зведена з тесаних блоків черепашнику.

Зовсім інакше виглядав Тір. Будучи найважливішим центром Фінікії, він приголомшував своєю пишнотою. Багатим оздобленням відомий місцевий палац, що викликав заздрість навіть у єгиптян. Але особливою вишуканістю відзначалися споруди, присвячені богам — покровителю Тіра Мелькарту. Особливе місце серед цих споруд займав його храм, побудований водночас із містом.

Руїни Утіки

Чи знаєте ви, що...

Александрові Великому підкорилися фінікійські міста Бібл, Сідон та Арад, але Тір відмовився впустити його війська. Падіння неприступного міста стало не тільки однією з найяскравіших перемог Александра, але й увійшло в аннали військового мистецтва.

Тір був неодноразово завойований. Так, у 332 р. до н. е. після семимісячної облоги його взяли штурмом війська Александра Македонського. У 1124 р. Тір захопили хрестоносці, у 1291 р. — мамлюки. Проте місто залишалося великим торговим центром. Його зірка згасла ближче до нашого часу. І хоча зараз прийнято говорити, що місто існує під назвою Сур, про колишню могутність нагадують тільки його величні руїни. Адже Сур — це місто, що не має особливого значення в сучасному Лівані.

«Карфаген має бути зруйнований...»

Чи знаєте ви, що...

за легендою, Карфаген заснувала цариця Дідона, яка втекла з Тіра після вбивства її чоловіка. Дідона, якій дозволили зайняти стільки землі, скільки покриє бичача шкура, заволоділа великою ділянкою, розрізавши шкуру на вузькі ремінці.

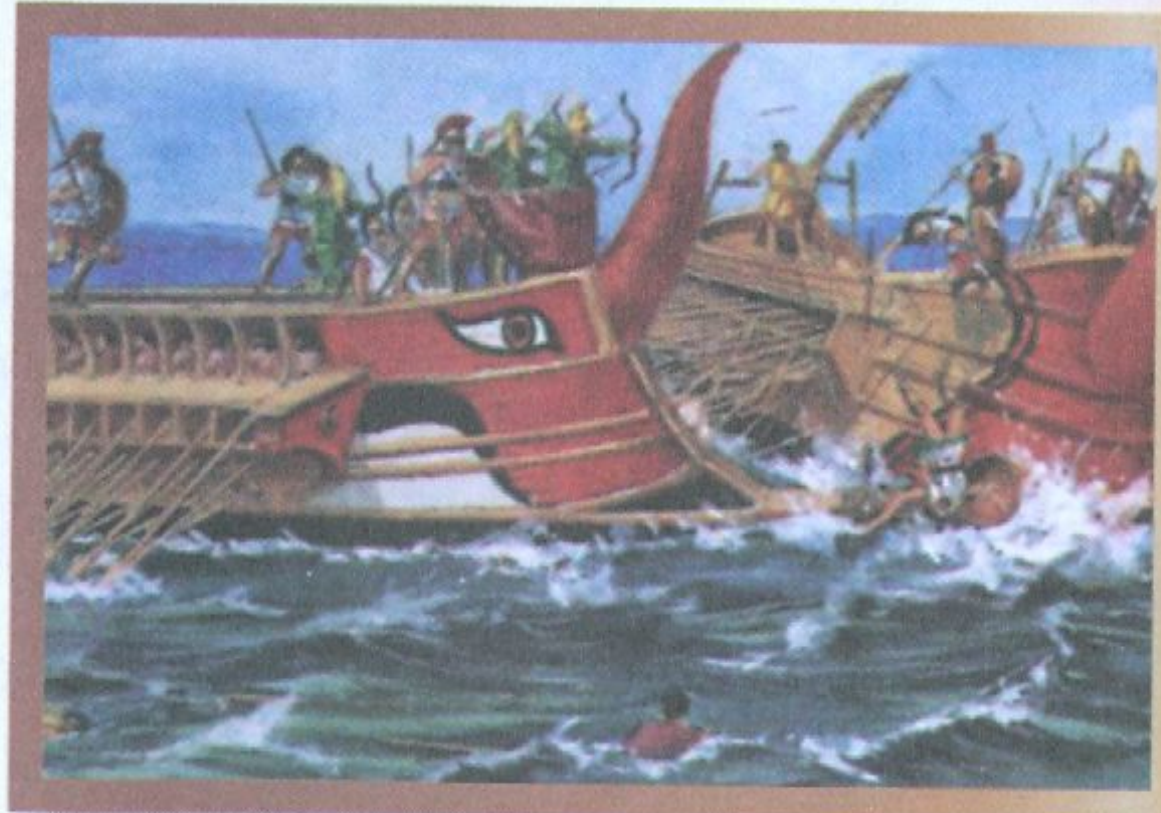
ти й створила окрему водойму (сьогодні це озеро Туніс). Із зовнішнього боку бухти був обладнаний порт для торговельних суден, а внутрішню частину пристосували для військових потреб. У її центрі створили штучний острів, на якому побудували верфі й адміралтейство.

Поступово карфагеняни встановили контроль над західною частиною Середземного моря.

Тим часом зростала могутність іншого міста — Рима. Римляни планомірно підкоряли сусідні народи, ставши володарями всієї Італії. Розвиватися далі їм заважав жорсткий контроль Карфагена над торгівлею в прибережних районах. Це призвело до

З усіх фінікійських міст найбільш трагічна доля в Карфагена. Спочатку він був маленькою колонією Тіра, заснованою у 814 р. до н. е. неподалік від Утіки. Після ослаблення метрополії Карфаген зміг поставити у залежність багато фінікійських міст і перетворився на столицю могутньої держави.

Місто займало східну частину невеликого мису, який з півдня прикривало пасмо пагорбів. На його узбережжі карфагеняни збудували дамбу, що відмежувала частину бух-

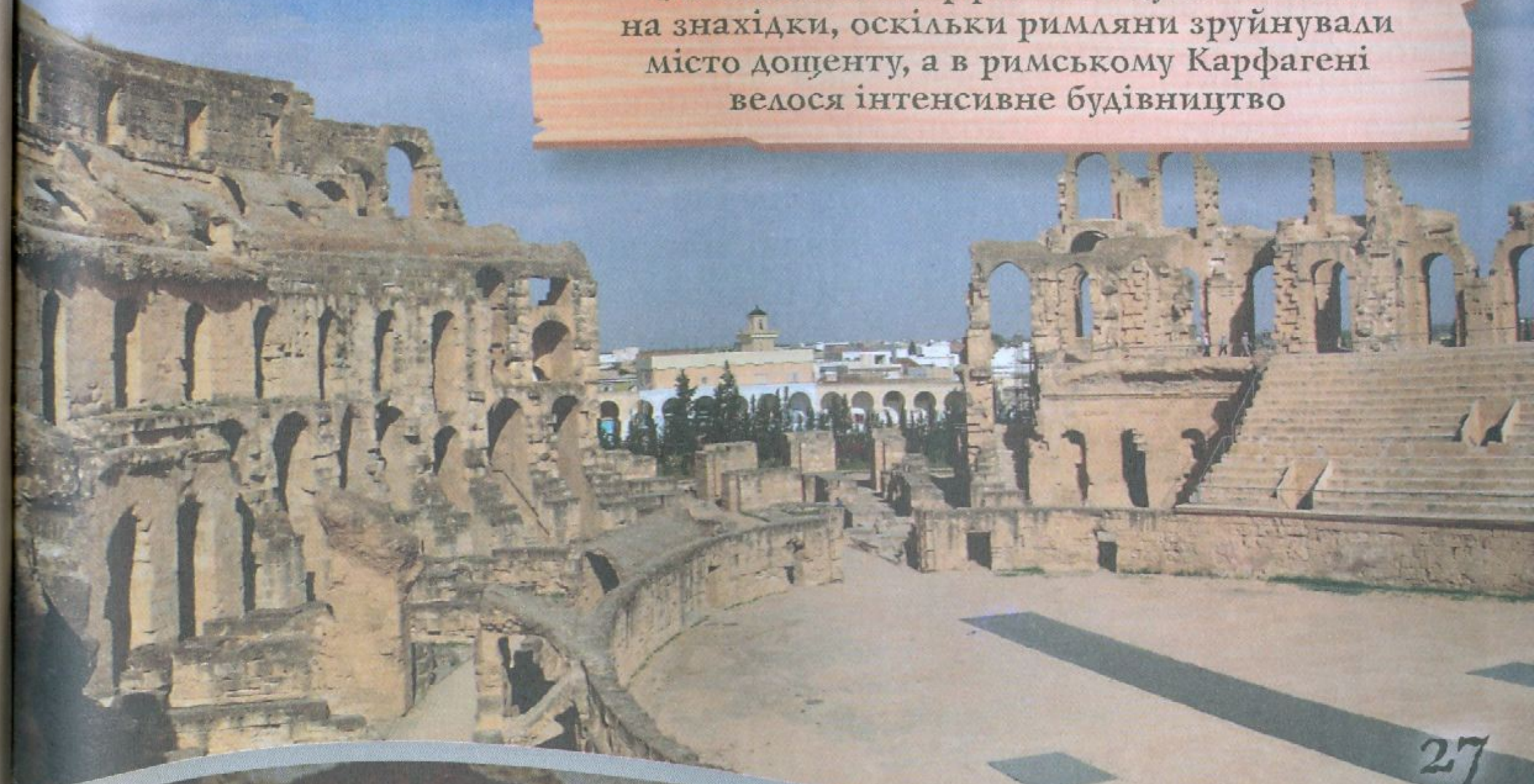

Карфагеняни були господарями африканського узбережжя Середземного моря до самої Гібралтарської протоки

одного з найбільш кривавих конфліктів в історії стародавнього світу. Під час Другої Пунічної війни римлянин Сципіона Африканський-старший завдав поразки полководцю Ганнібалу в битві біля Заму (південніше від Карфагена). У результаті пунійці втратили право на великий флот. Для держави, основу могутності якої становила торгівля, це була катастрофа. Але римлянам цього було замало. Їхнім гаслом стали слова одного з полководців, який усі свої промови в сенаті закінчував фразою: «Крім того, я думаю, що Карфаген має бути зруйнований».

У 149 р. римляни розв'язали Третю Пунічну війну й узяли в облогу Карфаген. Хоча городяни мужньо захищалися, усе-таки після трирічної облоги місто впало. Римляни стерли його з лиця землі. Однак місцина, де було розташоване місто, виявилася настільки привабливою, що римляни заснували тут свою колонію. Остаточо Карфаген занепав після завоювання арабами Північної Африки. Туристам про нього нагадують нечисленні руїни поблизу сучасного міста Туніс.

Фінікійський Карфаген не дуже багатий на знахідки, оскільки римляни зруйнували місто дощенту, а в римському Карфагені велося інтенсивне будівництво

Полеглий у конкурентній боротьбі

Чи знаєте ви, що...

у Стародавній Греції полісами називали міста-держави, основне населення яких становили повноправні громадяни. Хоча Навкратис не був такою державою, він усе-таки отримав право самоврядування.

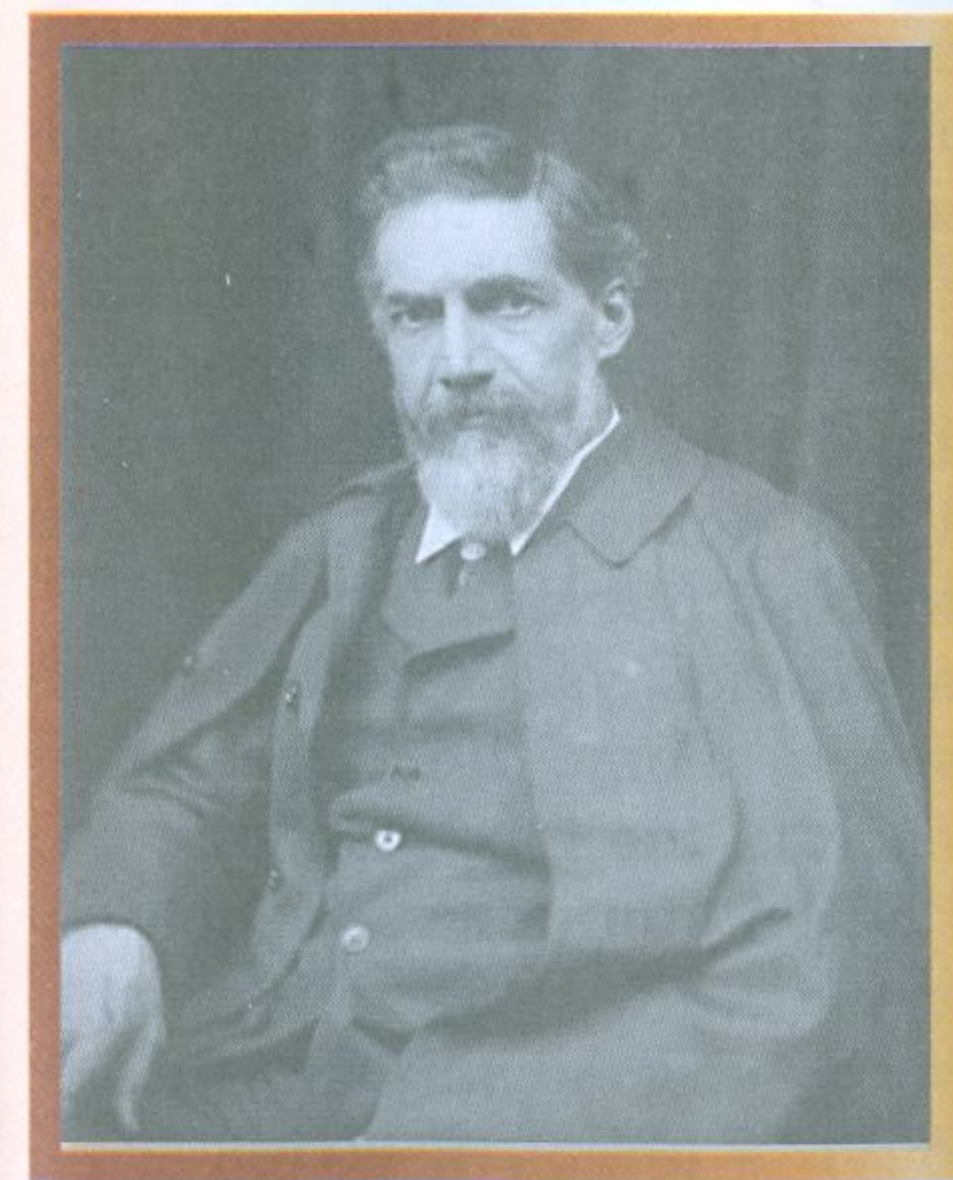
Стародавній Єгипет і держави Месопотамії називають річковими цивілізаціями. Стародавню Грецію, як і Фінікію, відносять до приморських. У цій країні немає місця, яке б розміщувалося далеко від моря, а її береги мають безліч великих заток і маленьких бухт. Не дивно, що греки стали видатними мореплавцями давнини, а кордони відомого їм світу стрімко розширювалися. Їх розсували ростри (носи) кораблів на морі й мечі воїнів на суші.

Добралися греки й до берегів Африки. У той час у Єгипті йшла боротьба за титул фараона. За переказом, з допомогою іонійських і карійських піратів новим правителем став номарх, який нарік себе фараоном Псамметихом I. На знак подяки він подарував грекам ділянки землі в західній частині дельти Нілу (за іншими відомостями, першими поселенцями були коринфяни). Згодом тут було засноване місто Навкратис (у перекладі — «перемагати на морі»), що отримало монопольне право на торгівлю між Єгиптом і Грецією. З дельти благодатного Нілу жителі Еллади везли пшеницю, а назустріч їм ішли

Оскільки найдавнішою зі знайдених у місті керамікою є коринфська й датується вона 630–620 рр. до н. е., учені вважають, що Навкратис заснований раніше того часу, що його зазначає Геродот

кораблі, навантажені оливковою олією, вином та виробами зі срібла. Місцеве населення багатіло, а місто росло й процвітало. Тут звели храми Афродіти Хіоської, Аполлона Мілетського, Гери Самоської. У більш пізню, елліністичну епоху (332 р. до н. е. — 30 р. н. е.) Навкратис отримує права поліса. У Єгипті їх мали тільки три міста. Серед них була й Александрія, що її заснував Александр Македонський у 333–332 рр. до н. е. Саме це місто поступово відібрало в Навкратиса славу торгового центру, прирікаючи його на загибель. Останню згадку про «того, хто перемагає на морі», можна зустріти в книзі «Бенкет мудреців». Її автор, ритор початку III ст. Афіней, був родом із міста,

Фліндерс Пітрі

Чи знаєте ви, що...

спочатку Навкратис був єдиним торговим портом у Єгипті. Якщо корабель заходив в інше гирло Нілу, то необхідно було поклястися, що це вийшло випадково. А після цього корабель повинен був плисти у Навкратис.

та, що впало в конкурентній боротьбі з іншим полісом.

Вирвати Навкратис із чіпких обіймів часу зміг англійський археолог Ф. Пітрі наприкінці XIX ст. Уже під час перших розкопок він виявив фаянсову майстерню, руїни цитаделі та храмів, низку житлових будинків і безліч керамічних виробів з написами. Незабаром тут відкрили найдавнішу майстерню, де карбували срібні й бронзові монети. Виявилося, що монетне виробництво в Навкратисі існувало ще в VI ст. до н. е. У той час це було єдине відоме в Єгипті місце з виробництва дзвінкої монети. Але це не врятувало місто від забуття.

Місто й храм його покровительки

Незвичайну долю мало ще одне місто, яке заснували греки, але цього разу на березі Егейського моря. Це один з найбільших центрів західного узбережжя Малої Азії — Ефес. Саме звідси сміливі мореплавці вирушали в Чорне море, в Азію й до африканських берегів. Як і Навкратіс, він швидко розвивався й став найбагатшим в Іонії (область на західному узбережжі Малої Азії).

Покровителькою Ефеса вважали дочку всемогутнього Зевса й сестру золотокудрого Аполлона — Артеміду. У середині VI ст. до н. е. було вирішено побудувати на її честь величний храм. Для цієї мети не шкодували коштів не тільки мешканці Ефеса, але й деякі могутні сусіди. Так, щедрі подарунки зробив знаменитий цар Лідії — Крез, про багатство якого ходили легенди й навіть існує приказка.

Храм звели з мармуру, оточивши його двома рядами мармурових колон. Ізсередины він був облицьований мармуровими плитами,

а в центрі головної зали стояла статуя Артеміди заввишки 15 м.

Однак усе, що вдалося зробити, зникло через Герострата. Ця нічим не примітна людина вирішила увічнити себе, вчинивши злочин. Заради слави Герострат підпалив храм: у вогні згоріли дерев'яні конструкції, тріснули балки перекриттів.

За якийсь час храм вирішили звести знову. Доля розпорядилася так, що в розпал цих подій в Ефесі опинився Александр Македонський. Бажаючи виявити повагу до святилища, він запропонував покрити витрати на нове будівництво. Новий храм був зведений на старому місці.

Чи знаєте ви, що...

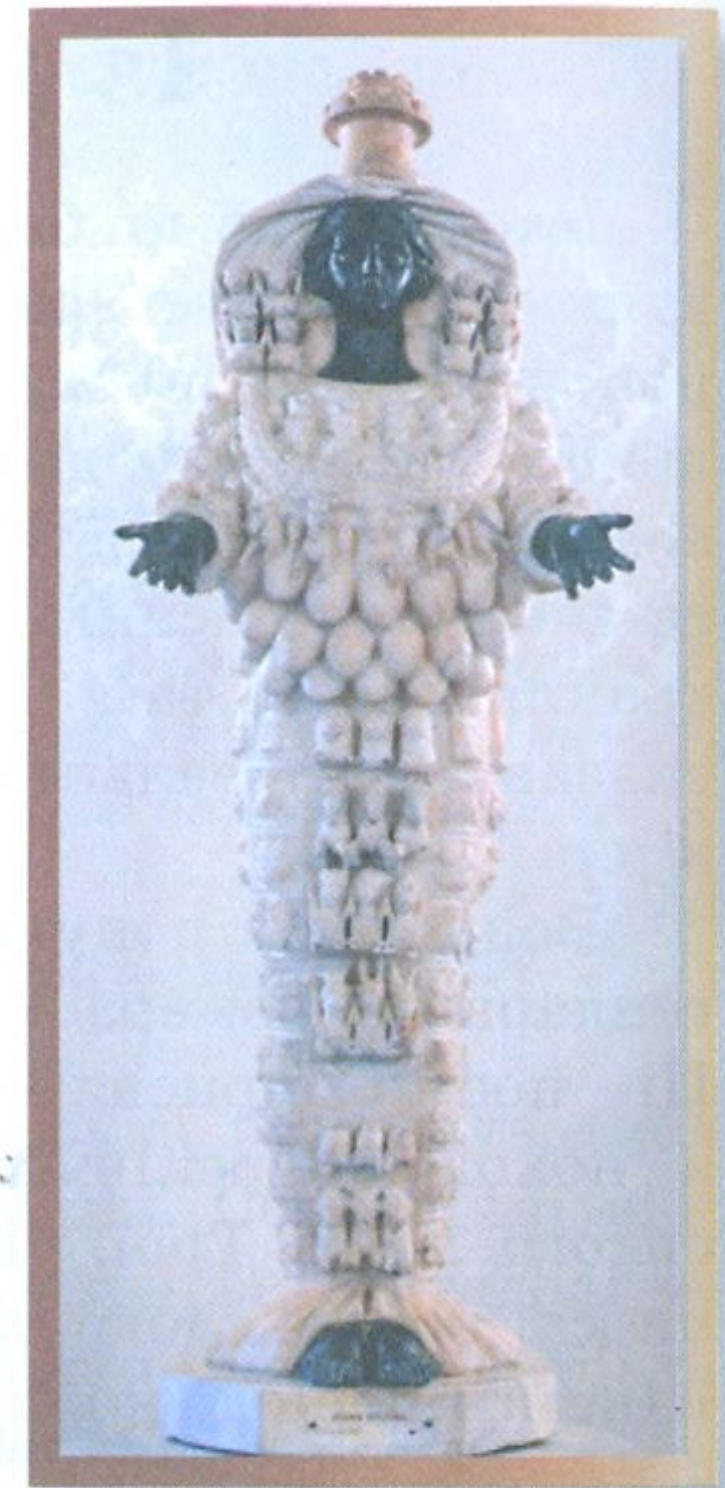
за переказом, місце заснування Ефеса підказав Дельфійський оракул. За його пророкуванням, на потрібне місце мали вказати знаки: вогонь, риба та дикий кабан. І справді, на березі однієї з бухт греки побачили, як місцеві рибалки готували на багатті рибу. Раптом від іскри зайнявся підсохлий куц, з якого вибіг кабан. Тут і заснували одне з найбільших міст західного узбережжя Малої Азії — Ефес.

Його визнали третім чудом світу. Однак за часів римського імператора Феодосія I, коли були заборонені язичеські культу, храм закрили. Проте саме на початок нашої ери припадає розквіт міста. У цей час була зведена друга за величиною бібліотека стародавності — знаменита бібліотека Цельса, і величний театр, розрахований на 25 тис. глядачів. У V–VI ст. Ефес стає найважливішим центром християнської Візантії після столичного Константинополя.

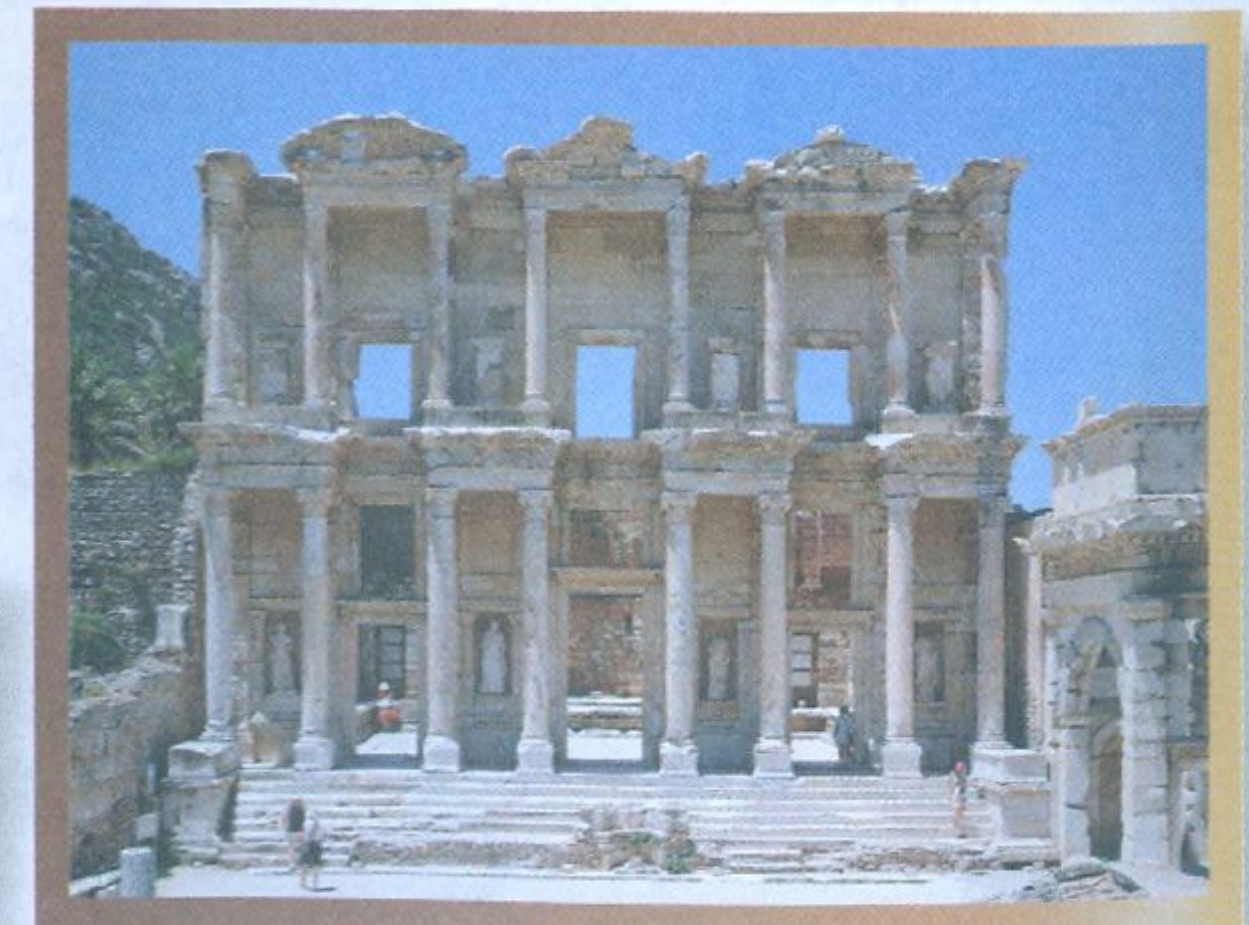
Занепад міста почався після землетрусу 614 р., коли багато величних будинків, зокрема й храм Артеміди, перетворилися на руїни. Надалі значення Ефеса як центру торгівлі знижувалося. Причиною стали сили природи — море відступало, а гавань заповнювалася річковим мулом. Остаточно місто було покинуте в XV ст.

Сьогодні його руїни сховані під болотом. Англійському археологові Дж. Вуду знадобилося чимало місяців для того, щоб відшукати сліди храму Артеміди. 31 жовтня 1869 р. йому пощастило. Сьогодні про колишню велич Ефеса нагадують лише руїни.

Місто Ефес лише формально вважали афінською колонією, насправді воно не залежало від Афін

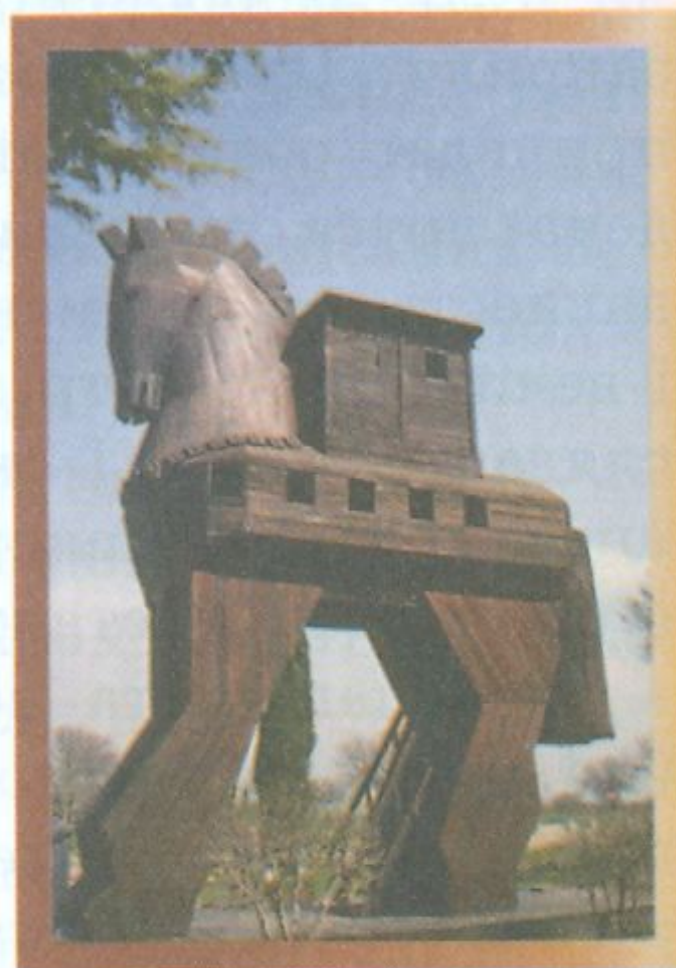
У греків Артеміду вважали ідеалом жіночої краси

Із міфу в реальність

Історії відомо багато випадків, коли завдяки зусиллям археологів літопис людства поповнювався новими сторінками, що розповідають про міста давнини. Як правило, основою для таких відкриттів були документи, свідчення сучасників і вчених давнини. Але траплялося й так, що оживало міфологічне сказання, у реальність подій якого ніхто не вірив.

Величезної популярності набули твори легендарного Гомера — «Одіссея» та «Іліада». Ці поеми присвячені подіям, пов'язаним з походом греків-ахейців проти малоазійського міста Трої. Для людини епохи античності кожне слово із цих поем було незаперечною істиною. Але був і інший період, коли все в «Іліаді» й «Одіссеї» вважали вигадкою.

Троя (Іліон) — стародавнє місто, розташоване на північному заході Малої Азії. Його розкопки показали, що близько 1260 р. до н. е. місто пережило тривалу облогу й було зруйноване.

Чи знаєте ви, що...

за легендою, греки хитрістю завладіли Троєю, сховавши своїх воїнів всередині велетенського дерев'яного коня, якого вони подарували троянцям.

Нині неподалік від входу в археологічну зону встановлений дерев'яний кінь, який точно відповідає описові Гомера.

Цієї точки зору дотримувалися не тільки геніальні поети Гете й Байрон, але й видатні вчені мужі. Усе, що нам сьогодні відомо, дозволяє стверджувати, що принаймні деякі елементи троянської епопеї є історичними. Це стало очевидно завдяки розкопкам, що їх розпочав німецький археолог-самоучка Генріх Шліман у 1870–1880 рр. Він повірив в античний міф і не помилився. Шліман знайшов руїни великого міста, причому в тому самому місці, де, за описами, повинна була розміщуватися Троя — недалеко від входу в протоку Дарданелли. Сенсаційні відкриття Г. Шлімана довели, що Троя, Мікени й ахейські цитаделі не міф, а реальність. Більше того, було доведено, що близько 1260 р. до н. е. місто пережило облогу й було зруйноване.

Надалі з'ясувалося, що Троя не тільки існувала, але й мала дуже давню історію. На це вказують її дев'ять основних шарів. Перший має красномовну назву «Троя 0» і належить до неоліту. Третій шар (2600–2300 рр. до н. е.) цікавий тим, що Г. Шліман виявив у ньому скарб (скарб Пріама), що отримав назву за ім'ям царя Пріама. Насправді скарб жодним чином його не стосується. Він містився у срібній посудині, де знайшлося місце для багатьох тисяч предметів, найбільше — золотих намистин. Час винагородив Г. Шлімана за віру в існування Трої.

Макет-реконструкція гаданої троянської цитаделі на основі розкопок пагорба Гіссарлик.

«Наречена пустелі»

Пальміра належить до рідкісних міст, життя яких оповите легендами й таємницями. Навіть відома європейцям назва міста має певну недомовку, адже для його жителів це зовсім не Пальміра, а Тадмор, що в перекладі означає «місто пальм». Саме ця назва найбільшою мірою характеризує дивовижне місто. Пальмірою його назвали греки, які часто давали містам далеких країн «псевдоніми».

Виникло місто з волі славнозвісного правителя Ізраїльського царства, який неодноразово згадується в Біблії, Соломона в I тис. до н. е. У ті часи Сирію й Ірак населяли араміїці, які постійно загрожували набігами. Нове поселення мало стати опорним пунктом у боротьбі з їхніми ордами. При виборі місцини для міста цар прийняв властиве йому «соломонове рішення», указавши на район

Чи знаєте ви, що...

у Сполучених Штатах Америки на честь «нареченої пустелі» названо кілька міст. Українську Одесу часто поетично називають Південною Пальмірою, а російського красеня Санкт-Петербург — Північною.

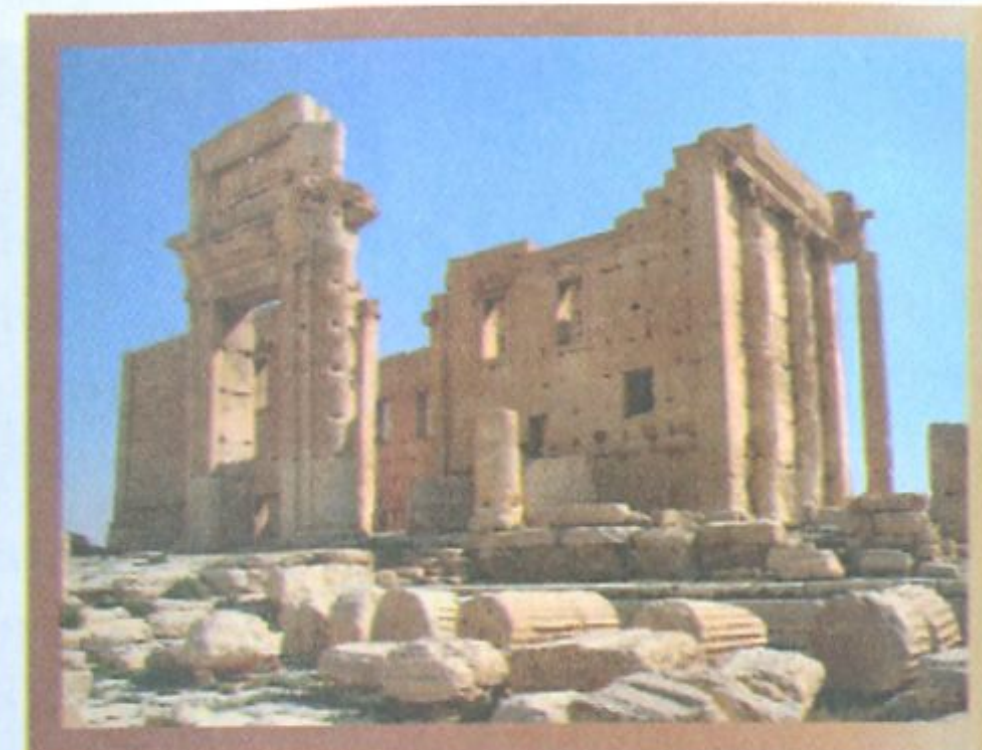
Руїни Пальміри розташовані на відстані 240 км на північний схід від столиці сучасної Сирії — Дамаска

поблизу джерела з теплою водою за назвою Афка. Слід зазначити, що військові функції міста швидко відійшли на другий план — незабаром воно стало важливим перевалочним пунктом для караванів, що перетинали Сирійську пустелю. Саме торгівля принесла славу «нареченій пустелі», як вишукано стали називати Пальміру. На її надзвичайно багатих ринках можна було купити розкішні перські килими, китайські шовки, фінікійські прикраси, перли з Перської затоки і, звісно, сирійське вино й пшеницю!

Місто здавалося настільки казковим, що згодом з'явилися міфи, нібито до його створення доклали рук джини (так називали істот, які володіли величезною силою й міццю та виникали із чистого полум'я).

Багате місто привернуло увагу Парф'янської та Римської імперій, що ворогували між собою. У I ст. Пальмірою заволоділи римляни, великодушно зберігши деяку її самостійність. Найбільшого розквіту місто досягло за часів правління цариці Зенобії Септимії. Вона відмовилася підкорятися великому Риму й за короткий час підпорядкувала своїй владі всю Сирію, східну частину Малої Азії та Єгипет. Війна з римлянами завершилася перемогою імператора Авреліана. Місто було безжалісно розграбоване й спалене. Пальміра стала провінцією Римської імперії й уже не відновила колишньої величі.

Руїни Пальміри були знайдені в 1678 р., а археологічні розкопки розпочалися наприкінці XIX ст. й ведуться дотепер. Виявилось, що довге забуття допомогло зберегти стародавні руїни. Найбільш упізнаваною спорудою вважають Тріумфальну арку, що являє собою монументальні ворота, зроблені з граніту, базальту й мармуру.

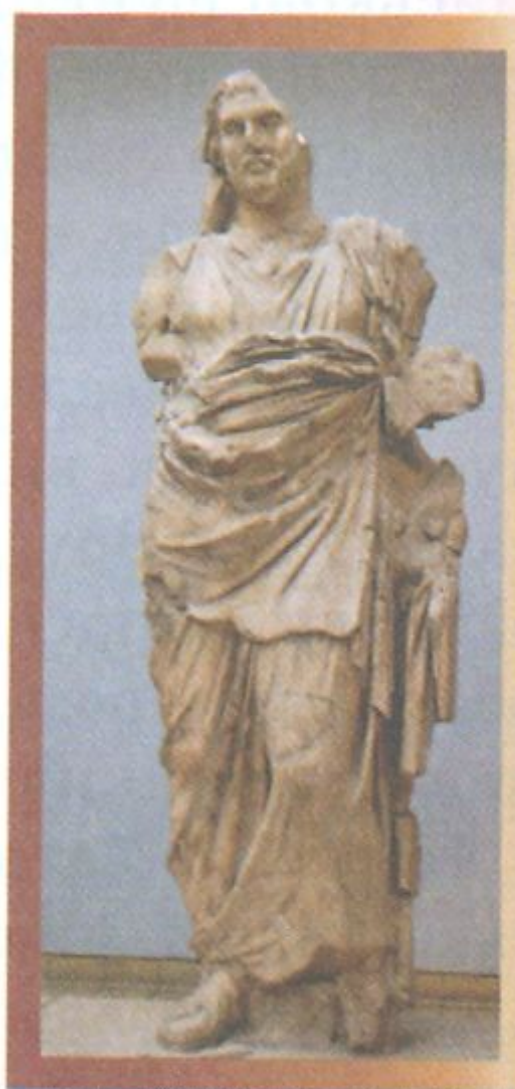

Тріаду пальмірських богів очолював верховний бог Бел. На його честь був зведений величний храм, що є однією з найдавніших споруд Пальміри

Батьківщина мавзолеїв

На південно-західному узбережжі Малої Азії розташовується історична область Карія. У давнину місцеві племена не зуміли об'єднатися в єдину державу, і Карія опинилася під владою Персії. Перський цар призначив туди свого сатрапа (правителя). Згодом сатрап зумів зробити владу спадкоємною й передав її своєму синові Мавсолу (377–353 рр. до н. е.). Влада Мавсола зміцнилася, і незабаром він переніс столицю зі стародавнього Міласа в прибережний Галікарнас. Це місто заснували приблизно у VIII ст. до н. е. всюди суцї греки, однак свій недовгий, але дуже яскравий розквіт воно пережило за часів правління Мавсола. При ньому Галікарнас стає одним з найбільших на узбережжі Малої Азії. На його окраїні був зведений прекрасний акрополь, що являв собою фортецю, яка височіла на пагорбі.

При дворі Мавсола процвітали грецькі мистецтва й науки. У той же час існує думка, що він був досить жорстоким правителем. Проте була одна людина, яка страшенно любила царя, — це його рідна сестра й дружина (дуже поширене явище того часу) Артеміссія. Давньоримський письменник Авл Геллій розповідав: «Кажуть, що Артеміссія відчувала пристрасну любов до свого чоловіка, любов, яку не можна описати, любов безприкладну в літописах світу...» Коли після двадцяти чотирьох років правління Мавсол помер, цариця була дуже засмучена. На згадку про чоловіка вона звеліла спорудити мавзолей (можливо, його почали будувати

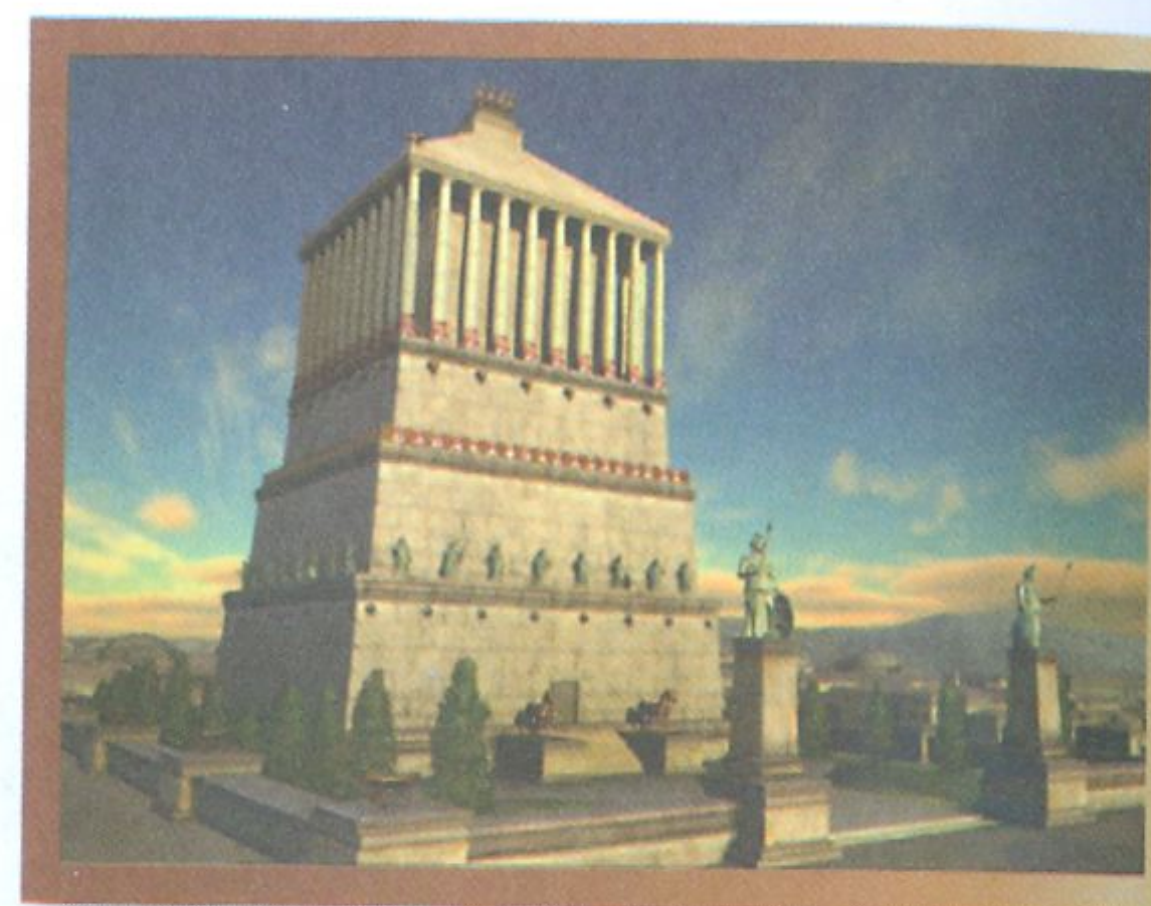
Статуя
Мавсола

ще за життя Мавсола). Роботу доручили найкращим майстрам того часу. Усипальницю побудували у вигляді майже квадратної будівлі. Її композицію увінчувала зрізана східчаста піраміда, на вершині якої розміщувалися величезні статуї Мавсола та його дружини Артеміссії на колісниці, запряженій четвіркою коней.

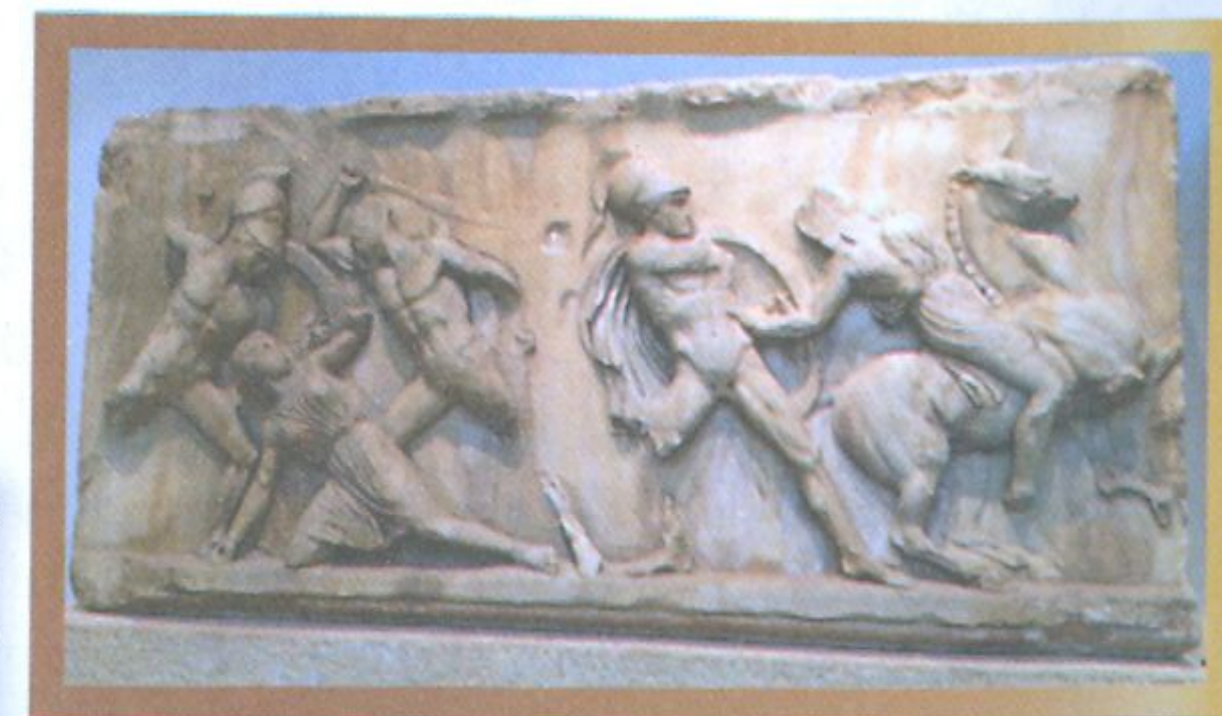
По всьому античному світу будували подоби мавзолею, але вони були менш удалі й незабаром забуті. Саме галікарнаське диво довго вражало уяву людей. Із семи див світу в цьому з ним можуть змагатися лише піраміди.

У 334 р. до н. е. Галікарнас узяв в облогу Александр Македонський. Жителі вчинили опір полководцеві, і він, щоб відомстити, розпорядився зруйнувати місто. Із цього часу Галікарнас почав занепадати, і тільки мавзолей нагадував про його колишню велич. Не встояв він лише перед природною стихією: у XIII ст. великий пам'ятник любові впав від сильного землетрусу. Згодом його залишки розібрали лицарі-іоанніти для зведення замку Святого Петра. Уціліли лише фрагменти архітектурних деталей і скульптурних фризів.

Фрагменти фриза мавзолею із зображенням битви грецьких героїв з амазонками

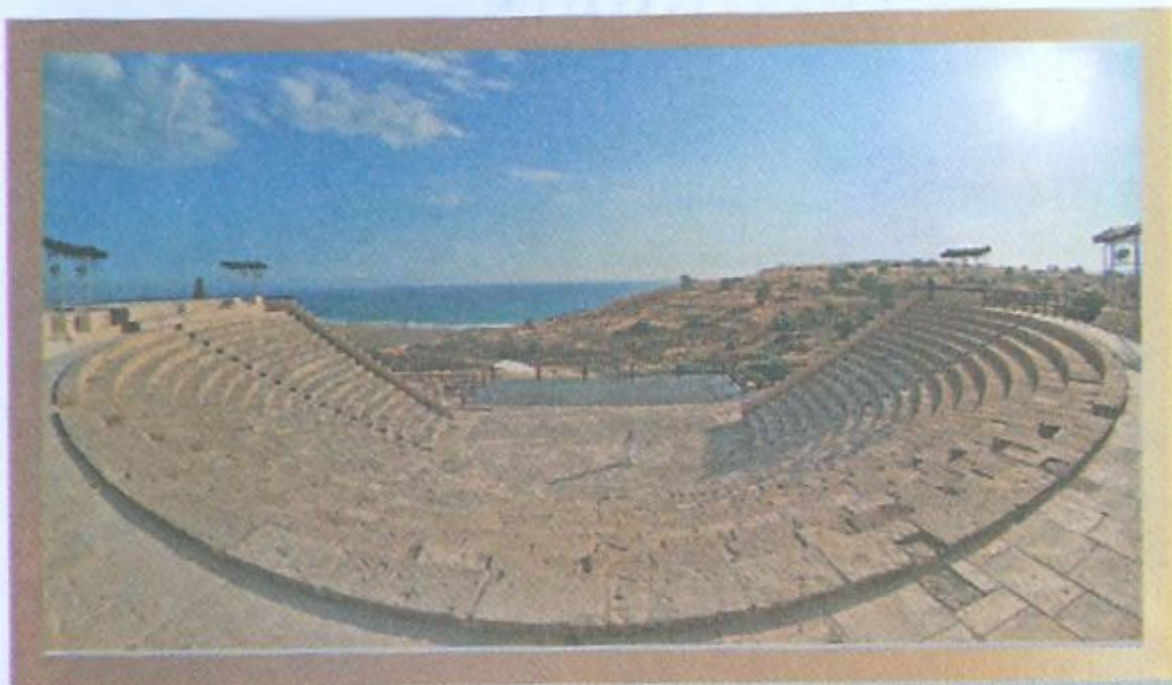
Мавзолей відзначався: величезними розмірами, складним поєднанням різних архітектурних форм і своєрідним сполученням грецьких і східних мотивів

Чи знаєте ви, що...

усипальниця Мавсола вражала людей майже два тисячоліття. Від неї по всьому світу поширилося не тільки слово «мавзолей», але й бажання звести не менш монументальний пам'ятник.

Антична перлина батьківщини Афродіти

Куріонський амфітеатр

Кіпр — острівна держава в східній частині Середземного моря. Згідно з давньогрецькими міфами саме на берегах Кіпру з морської піни народилася богиня кохання й краси Афродіта.

Одна з перших згадок про острів сягає часів правління одного з єгипетських фараонів. У середині II тис. до н. е. розпочалася грецька колонізація острова. Саме із цим пов'язане

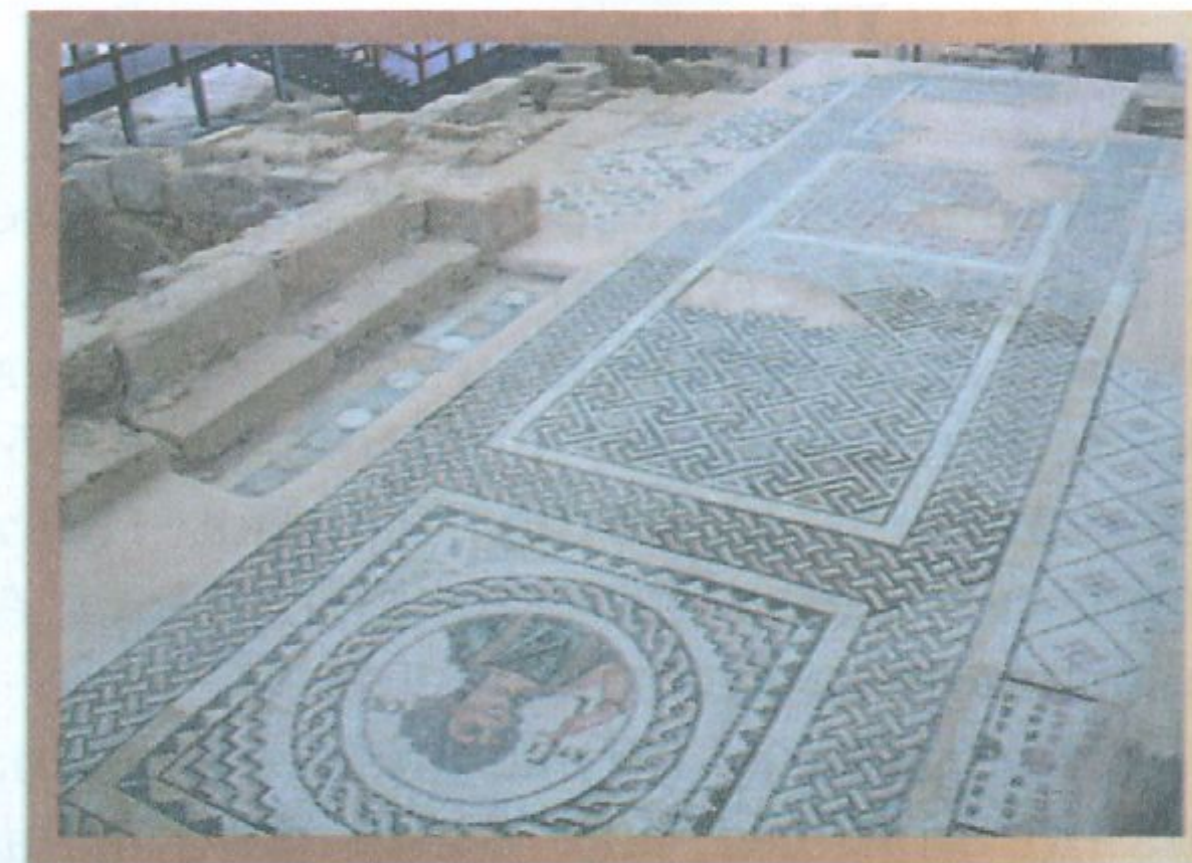
виникнення античної перлини Кіпру — Куріона.

Судячи з наявних відомостей, місто заснували приблизно у XII ст. до н. е. мікенці, які брали участь у легендарній Троянській війні. До вибору місця вони підійшли серйозно: це був стрімчак, що здіймався над морем. Таким чином, сама природа забезпечувала захист, гарний огляд навколишньої місцевості й, звісно, безперешкодний вихід до найріднішої стихії греків — моря. У місті з'явилися святилища, особливе місце серед яких займав храм Аполлона. Кіпріоти дуже шанували цього бога.

Найбільшого розквіту Куріон досяг в епоху Римської імперії. У цей час тут проживало понад 20 тис. осіб, велось активне будівництво. Найвизначнішою спорудою став амфітеатр, що притулився на схилі пагорба, «лицем» до моря. Спочатку він був відносно невеликий за розмірами. Але в другій половині I ст., за часів правління римського імператора Нерона, його реконструювали. Однак незабаром амфітеатр дуже постраждав у результаті землетрусу в 77 році. Жителі не хотіли залишатися без захоплюючих видовищ, і за часів імператора Траяна його не тільки відбудували, але й розширили.

Городяни знову могли насолоджуватися творами Есхіла й Софокла, які грали місцеві актори.

На жаль, 21 липня 365 р. спокій цього затишного куточка порушив черговий потужний землетрус. Місто лежало в руїнах, але більшість античних споруд вирішили не відновлювати, адже світ входив у нову епоху — наступав час християнства. На місці язичеських храмів виростили християнські базиліки й церкви. Знайшли застосування й руїнам амфітеатру, його перетворили... на каменярню. Елементи, що мали цінність, наприклад місця для глядачів і колонада, зникли безслідно. У VII ст. його остаточно розорили мусульманські завоювальники.

Підлогова мозаїка громадського будинку «Вілла Евстолія»

До римського періоду належить елегантна споруда Німфеума. Її присвятили прекрасним водяним німфам

«Біля колодязя племені іца»

Перші люди переселилися в Америку приблизно 15–20 тис. років тому. Поступово тут виникло безліч індіанських племен і народностей, які перебували на різних рівнях розвитку. Більшість із них були мисливцями, рибалками й збирачами. Лише в Мезоамериці (Мексика й північна частина Центральної Америки) та окремих гірських областях Анд (Південна Америка) сформувалися високорозвинені цивілізації.

На початку I тис. до н. е. високого рівня розвитку досягли індіанці ольмеки, які жили на південному узбережжі Мексиканської затоки. Вони створили міста й перші «ритуальні центри» в Лавенті, Сан-Лоренсо й Трес-Сапотес. Головними спорудами в них були східчасті піраміди-храми, побудовані з невипаленої глиняної цегли. Фахівці констатують, що вони неабияк нагадували шумерські й вавилонські зикурати.

Поряд з ольмеками в Мезоамериці сформувалася цивілізація майя. Приблизно в V–VI ст. на півострові Юкатан вони заснували місто Чичен-Іца (у перекладі «біля колодязя племені іца»). До кінця X ст. через нез'ясовані причини майя залишили його. Але, як

У дні рівнодень тінь від східчастих ребер, що пересувається сходами піраміди Кукулькана, створює ілюзію руху величезної змії, яка виповзає з піраміди

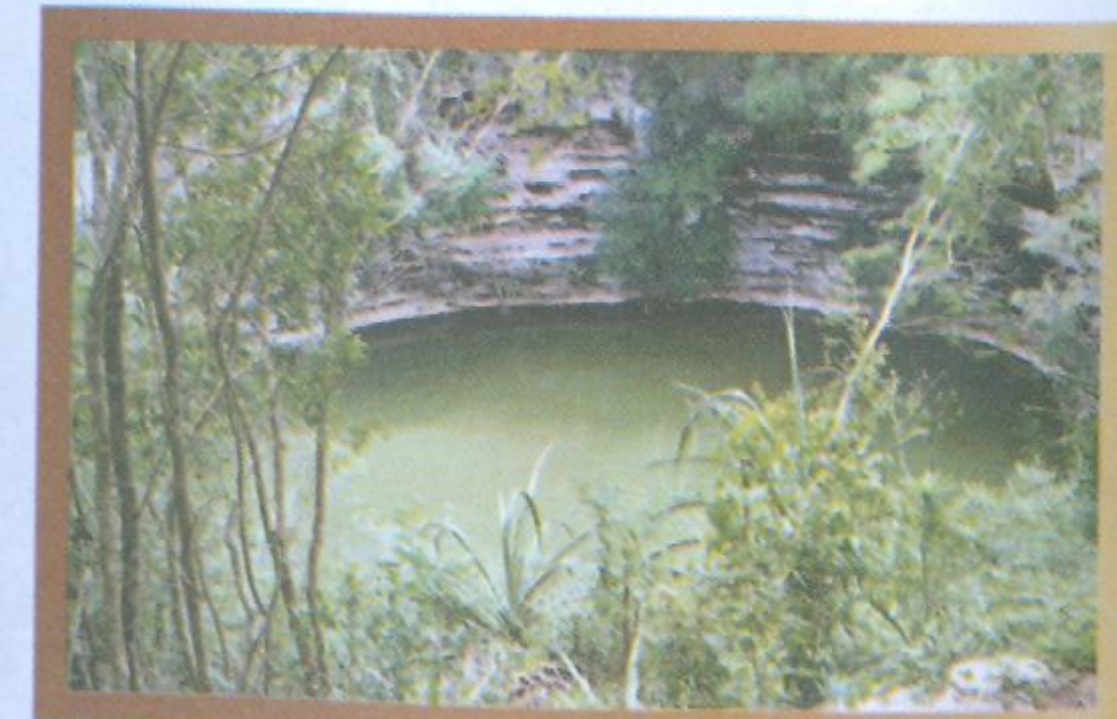

Чи знаєте ви, що...

можливість будувати міста в умовах посушливого клімату давали сеноти. Вони являли собою провалля, заповнені підземними водами (нагадують великі колодязі, тільки природного походження). Майя вважали їхні води священними.

довж кількох наступних років Чичен-Іца обезлюдніла. Перед першими іспанцями, які прибули сюди в XVI ст., вона постала руїною.

Рештки міста привернули увагу європейців тільки в другій половині XIX ст., а професійні археологи прибули сюди на початку минулого століття. Їхні дослідження дозволяють говорити, що Чичен-Іца була одним із «місць сили», пов'язаних з культурою майя. На території цього міста були сотні будівель. Найвидатнішою визнана знаменита піраміда Кукулькана (у перекладі — «оперений змії»), або Ель Кастильо. Вона була зведена в XI ст. на честь бога вітру й дощу. Піраміда являє собою 9-ярусну споруду заввишки 23 м. Її сходи, що складаються із 364 щаблів, чітко зорієнтовані на чотири сторони світу. Припускають, що піраміда була не тільки святилищем, але й служила календарем. Відомо, що жерці майя постійно вели астрономічні спостереження й точно пророкували затемнення.

Сенот (природний колодязь), що дав назву Чичен-Іці

Вишуканий Гхо-Гхан

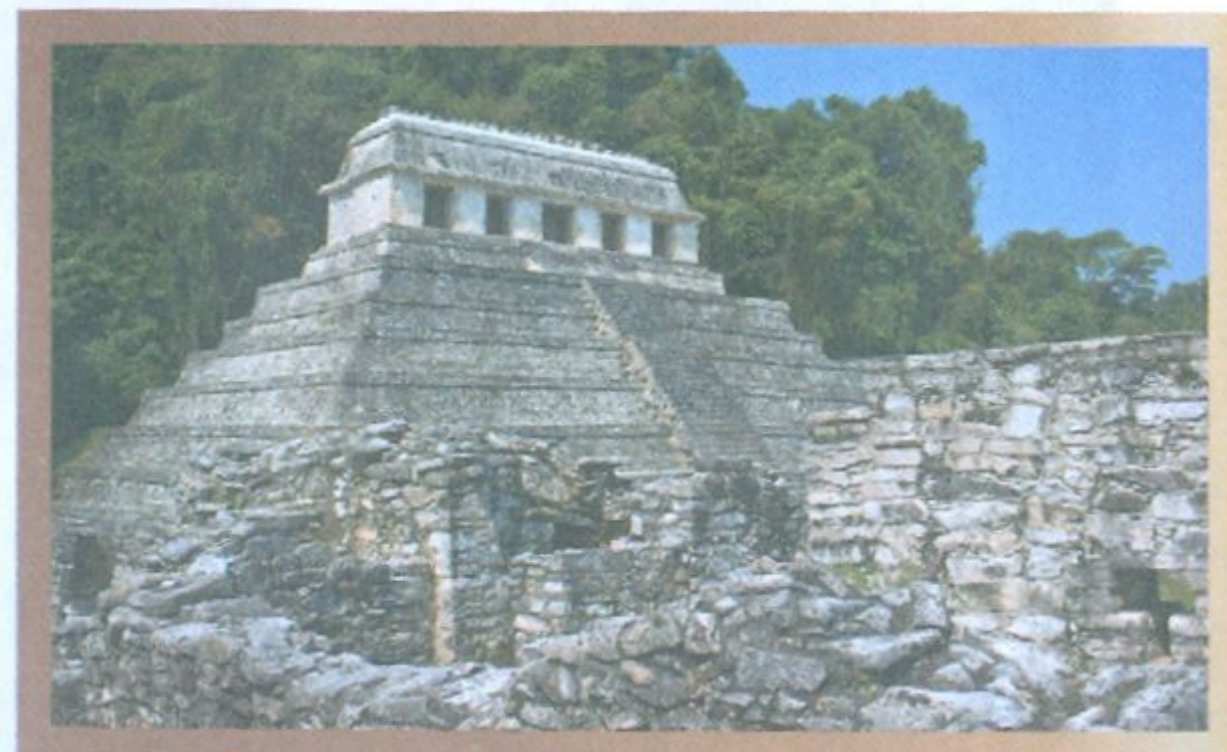
Найпрекрасніше зі стародавніх міст майя — Паленке. Воно було столицею Бааккульського царства, подробиці ранньої історії (V–VI ст.) якого майже невідомі. Неподалік від нього жило індіанське плем'я — цельталь. Їхньою мовою «Паленке» звучить як «гхо-гхан», що означає «змійне місто».

Центральну частину «змійного міста» утворюють чотири піраміди, розташовані навколо палацу. У ньому розміщена дивовижна п'ятиповерхова вежа, що, вочевидь, служила астрономічною обсерваторією.

Найвідоміша та найтаємничіша піраміда Паленке — «Храм написів». Уздовж її фасаду тягнуться сходи. Щоб дістатися верхньої платформи, на якій стоїть храм, потрібно здолати понад 70 високих сходинок. У середині нього розміщений найбільший з відомих майянських написів — три ієрогліфічні плити, що займають одну зі стін святилища.

Але найбільш вражаюче приміщення храму впродовж тривалого часу було приховане від очей дослідників. Таємниця відкрилася тільки в 1949 р., коли мексиканський археолог Альберто Руз звернув увагу на підлогу святилища. Під однією з плит виявили потаємний хід зі сходами, що спускалися вниз, у глиб піраміди.

Щоб дібратися до кінця сходів, ученим знадобилося чотири роки. На рівні основи піраміди вони виявили вузьку склепінчасту кімнату. У ній розміщувалася багато прикрашена вівтарна плита, за якою була усипальниця правителя Бааккульського царства Пакаля. Це дало привід ученим провести паралелі між цивілізацією Стародавнього Єгипту з її

«Храм написів»

величезними пірамідами фараонів і цивілізацією майя.

Наприкінці VIII ст. життя в Паленке завмерло. Після 250 років існування місто, можливо, було захоплене племенами, які прийшли з узбережжя Мексиканської затоки.

Руїни прекрасного міста відомі з XVIII ст. і з того часу неодноразово вивчалися. Проте таємниць тут залишилося немало. Так, нещодавно в одному з храмів учені виявили гробницю, а в іншому — вівтар з написами. Інші секрети чекають своїх дослідників.

У палаці Паленке є чотири внутрішні дворики, що оточують галереї. На деяких з них зображені правителі міста зі знаками влади

Чи знаєте ви, що...

назви пірамід майя мають сучасне походження. Основою для них послужили мотиви розпису їхніх вівтарних плит. Так, на задній стіні «Храму сонця» є барельєф, що уособлює Сонце. Світило зображене у вигляді щита, простромленого двома перехрещеними списами.

Місто-храм серед джунглів

Незважаючи на те, що центром індуїзму була й залишається Індія, найбільшу культову споруду цієї релігії й усього світу створили в Камбоджі. Її населяє кхмерська народність, що сформувалася на початку нашої ери під впливом більш розвиненої індійської культури.

У 1113 р. на місцевий престол зійшов Сур'яварман II. Він об'єднав Камбоджу, у якій став зміцнювати культ бога-царя. Для цього Сур'яварман звелів збудувати у своїй столиці Ангкорі (у перекладі означає «місто») величний храм. Він був зведений згідно з уявленнями стародавніх людей про світ і мав п'ять веж. Найвища — центральна вежа — здіймається на 65 м. Вона символізує священну гору Меру, що розміщена в центрі Всесвіту. Раніше вершини веж були вкриті золотом.

За розмірами Ангкор-Ват («храм міста») вважають найбільшою з культових споруд світу. Він більший від єгипетської піраміди, знаменитої Вавилонської вежі й будь-якого європейського собору або мусульманської мечеті. Стіни платформ храму прикрашені різьбленням по каменю. На першому рівні можна побачити різні сцени з міфів і переказів, на другому — численні зображення апсар — божественних танцівниць.

Після смерті Сур'явармана держава кхмерів упала під ударами одного із сусідніх народів — тямів. Коли столиця була захоплена, а храм Ангкор-Ват пограбований, місцеві жителі об'єдналися навколо Джаявармана VII. У 1181 р. він завдав ворогам нищівного удару, а потім доклав

Барельєф храму Ангкор-Ват

Чи знаєте ви, що...

у космології індуїзму гора Меру розміщується в центрі Всесвіту, вона була найближче до Неба з божествами Брамою, Шивою та Вішну. Саме тому Ангкор-Ват, як і гора, п'ятиглавий.

титанічних зусиль, щоб відродити країну. Цар не тільки споруджував канали й дороги, він відновив зруйнований Ангкор-Ват і оточив його могутньою стіною.

Але через століття від процвітаючої держави залишилися тільки спогади. А ще через 130 років Ангкор підкорили сіамці. Незабаром жителі покинули місто. Минуло кілька десятиліть, і його надійно заховали лісисті нетрі джунглів. Зведене вмилими майстрами місто-храм не здавалося під їхнім натиском. Але до другої половини XIX ст. про нього нічого не знали ні європейські вчені, ні більшість кхмерів. Тільки завдяки дорожнім нарисам французького мандрівника Анрі Муо, опублікованим у 1868 р., люди повернули Ангкор-Ват до життя.

Сьогодні це місто-храм є символом Камбоджі. Серед навколишніх лісів воно видається прекрасним і таємничим.

Місто буддійських храмів

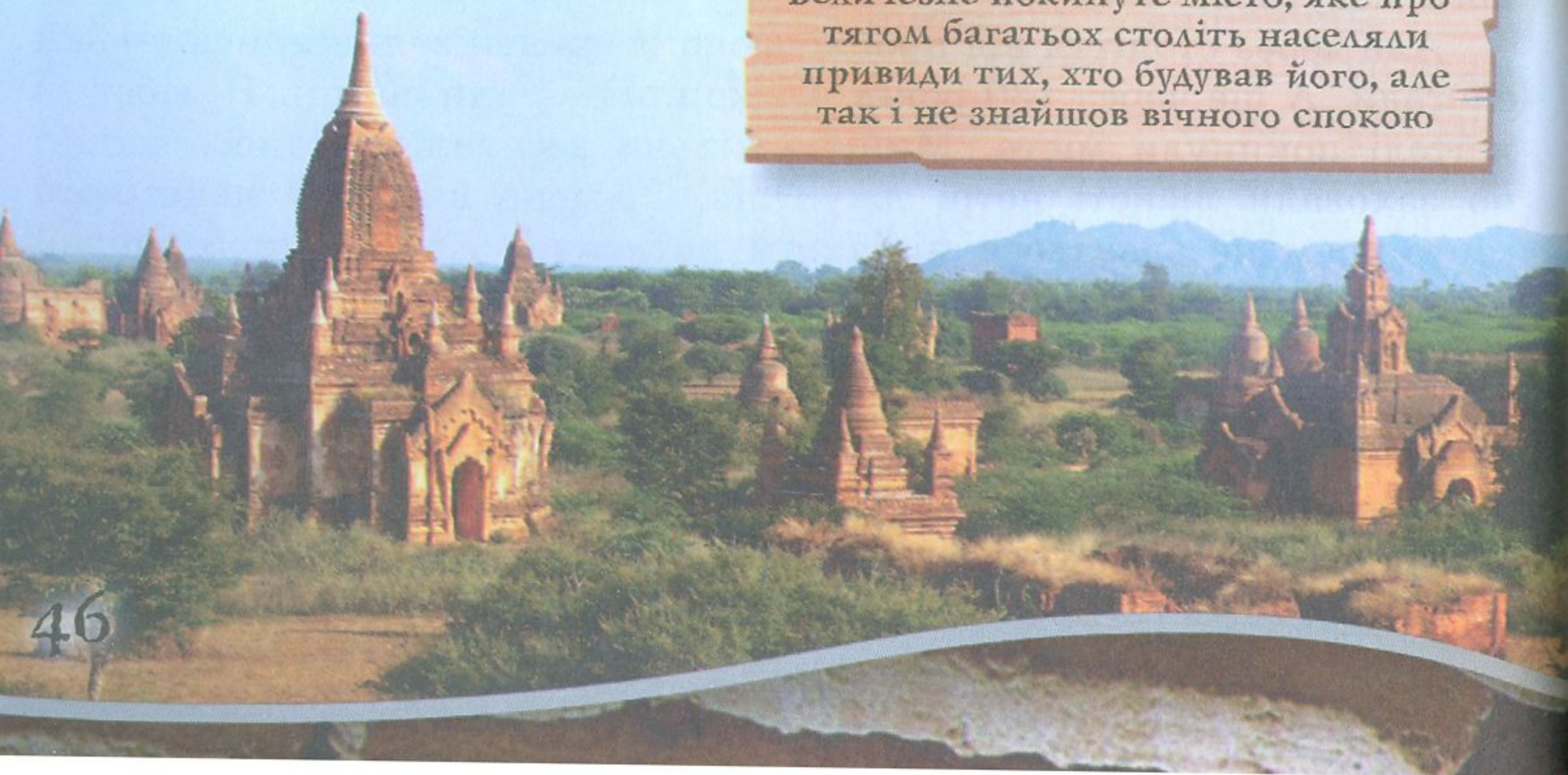
Буддизм є однією зі світових релігій. Його засновник — Будда, належить до найвидатніших релігійних учителів людства. Він проповідував рівність, милосердя й співчуття. До країн, куди буддизм проник досить рано й де вкорінився та став найважливішою релігією, належать М'янма (Бірма). Її найбільші буддійські пам'ятки були споруджені в місті Паган.

Паган був заснований у 841 р. у самісінькому центрі країни. Через двісті років перший бірманський король Аноратха зробив його своєю столицею. Захопивши землі, населені монами, він перевів майстрів у Паган і наказав звести кілька святилищ. Першою великою будівлею став Швезігон. Це масивна пагода, покрита золотом і оточена безліччю невеликих ступ — пам'ятників на честь діянь Будди. У них зберігаються священні для будь-якого буддиста реліквії.

Потому були зведені й перші храми. Найвідоміший з них — Ананда, збудований наприкінці XI ст. На відміну від чималого й трохи важкуватого Швезігона, Ананда — легкий, витончений храм, що зачаровує своєю архітектурою.

На іншому кінці Пагана розміщувалося ще одне святилище, що його збудував монський цар Мануха. Він був почесним бранцем

Величезне покинуте місто, яке протягом багатьох століть населяли привиди тих, хто будував його, але так і не знайшов вічного спокою

Аноратха. Як стверджують хроніки, йому залишили придворних і частину скарбниці. Мануха продав один зі своїх коштовних каменів і на отримані кошти побудував унікальний храм. У його центральній залі розташовується статуя сидячого Будди, що заповнює весь простір. Пройти до сусідньої, меншої зали можна, тільки протиснувшись між пальцями руки Будди й стіною. Очевидно, так повержений цар хотів продемонструвати своє становище в Пагані.

У 1287 р. середньовічна бірманська держава розпалася під ударом монгольських військ. Місто було захоплене, золоті пагоди похижацькому розграбовані, а релігійні реліквії викрадені. Згодом на місці столиці було побудоване невелике містечко й кілька сіл, що простягнулися вздовж західного берега річки Іраваді.

Сьогодні як такого міста Паган не існує — є археологічна зона площею 40 км², усіяна сотнями великих і маленьких пагод, між якими можна ходити тижнями. Більшість із них були побудовані із червоного й білого каменю в період найбільшого розквіту царства — в XI–XIII ст. Але й у наші дні це одне з найбільш шанованих у країні місць, і зі слів «Це трапилось в Пагані...» починається добра половина місцевих казок.

Кожний із численних храмів Пагана унікальний

Чи знаєте ви, що...

окрім пагод, ступ і монастирів, у Пагані є ще «губ'я-учжі» — печери-храми, які складаються з безлічі лабіринтів та коридорів з розмальованими стінами. У цих печерах можна побачити велику кількість фресок — як старих моноколірних, так і багатобарвних. Зображення на фресках часто сюрреалістичні й фантастичні.

Загублене місто інків

У Південній Америці великим центром стародавньої цивілізації була імперія інків. Як це не дивно, але вона сформувалася не на берегах великої ріки, як Стародавній Єгипет, і не в прибережних районах, як Стародавня Греція, а у високогір'ях Центральних Анд.

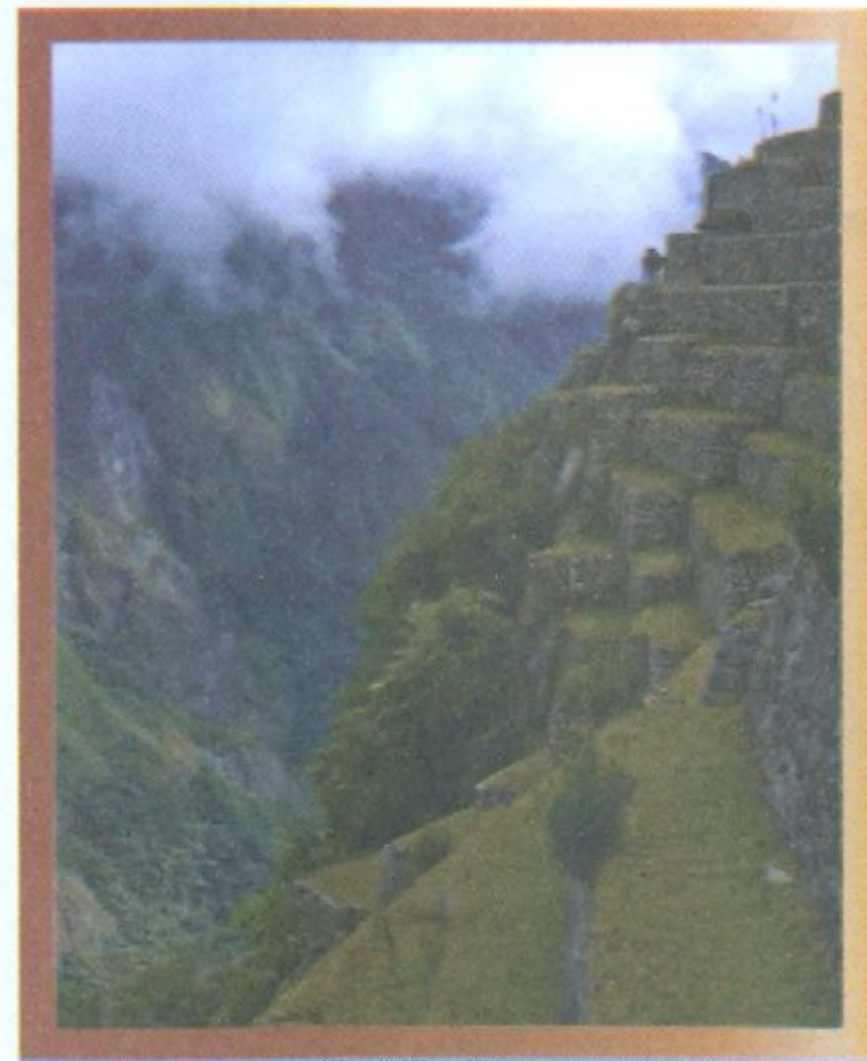
Самі інки називали свою державу Тауантінсуїу, що означає «чотири сторони світу», або «чотири чверті». Її столицею було місто Куско. За усним інкським переказом, воно було засноване першим Інкою — сином Сонця й Місяця. Покинувши озеро Тітікака, Інка шукав місце, у якому золота палиця «увійде в землю». Знайшовши його, він і заснував Куско.

Місто розміщується на висоті 3399 м над рівнем моря. Його назва в перекладі означає «пуп Землі», тобто — центр світу. Зверху, з гори, на місто дивляться дві стародавні інкські статуї — кам'яна й бронзова. Обидві вони були встановлені на честь дев'ятого правителя Пачакуте, який зробив місто Куско столицею імперії інків.

За 120 км на північний захід від Куско на висоті 2400–2500 м розташовується кам'яне місто Мачу-Пікчу (у перекладі — «стара вершина»). Воно притулилося на краю глибокої прірви над долиною «ріки Сонця» — Урубамби.

У місці близько 200 споруд. В основному це храми, будинки й фортечні стіни. Між ними, як у лабіринті, звиваються вузькі вулички й численні сходи. Іноді вони ведуть у глухий кут або до тераси, що звисає над прірвою.

Упродовж тривалого часу існувала думка, що цю місцевість люди заселили задовго до появи інків. Однак сучасні дослідники довели, що місто було побудоване за наказом того ж таки Пачакуте приблизно в 1440 році. Однак десь через сто років усі його жителі загадково зникли. Про саме місто нагадували тільки

легенди, з яких не можливо було зрозуміти, чи існувало воно насправді.

Лише через 350 років на Мачу-Пікчу натрапив американський археолог Г. Бінгем. Незважаючи на це, місто залишалося недоступним, поки не виявили одну зі знаменитих доріг інків, прокладену до гірського поселення. Хоча й дотепер твердиня інків залишається загадкою для вчених: не зрозуміле призначення багатьох будівель, заняття людей, які її населяли, і їхнє раптове зникнення. Не дивно, що Мачу-Пікчу часто називають «загубленим містом інків».

Сьогодні воно є найважливішою визначною пам'яткою, яку щорічно відвідують тисячі туристів. Однак через сильні дощі тут усе частіше спостерігаються повені та зсуви. Вони становлять небезпеку для стародавніх будівель і для численних відвідувачів незвичайної пам'ятки культури.

Чи знаєте ви, що...

до нашого часу в Мачу-Пікчу зберігся «Храм трьох вікон» — ключова будівля у всіх ритуалах інків. Сонячне проміння, що падає на площу через вікна храму, символізує трьох засновників імперії інків, які, за легендою, увійшли у наш світ через ці самі вікна.

Мачу-Пікчу лежить майже на 1000 м нижче від стародавньої столиці імперії інків — міста Куско

На березі озера Тітікака

У горах Південної Америки на висоті близько 4 км лежить найбільше високогірне озеро світу — Тітікака. Назва цієї дивовижної водойми мовою інків означає «свинцева скеля». Це ймення місцеві жителі спочатку дали острову, що розташований біля південного берега, а потім і самому озеру. Для місцевих мешканців Тітікака одночасно є і джерелом води, і постачальником їжі, і гігантською «грількою», що пом'якшує клімат цього суворого краю. Температура води в озері не опускається нижче ніж +10 °С, хоча вночі воно часто замерзає біля берегів. Не випадково людина оселилася тут ще 10 тис. років тому. Але перше велике місто з'явилося вже на початку нашої ери. Це був центр держави Пукіна — Тіауанако (мовою пукіна воно називалося Тайпікала, тобто «центр світу»). На жаль, до наших днів дійшло зовсім мало відомостей про історію виникнення міста Тіауанако та його творців. Можливо, місто було засноване як релігійний центр із церемоніальними цілями. На це вказує відсутність

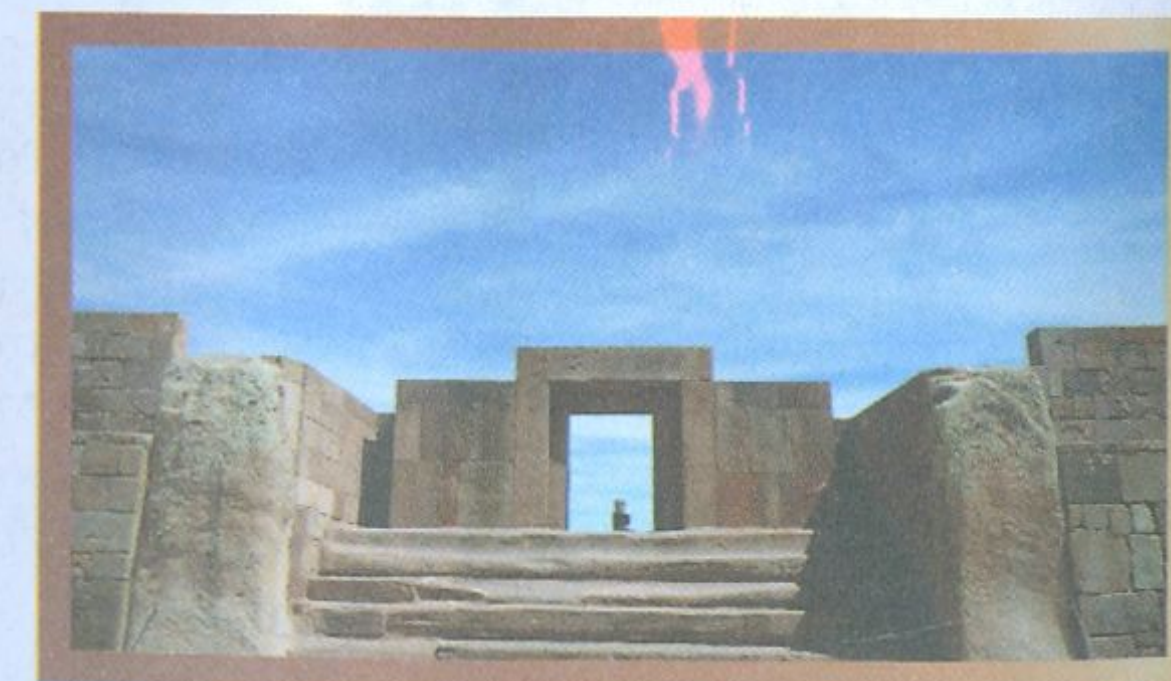
Мовою інків назва «Тіауанако» означає «мертве місто»

Чи знаєте ви, що...

у Тіауанако збереглася одна з найунікальніших пам'яток — Пума Пунку (у перекладі — «ворота пуми»). Вона являє собою насип, облицьований кам'яними блоками вагою до 130 т. Зводити цю споруду почали понад 3000 років тому. Кам'яні блоки обробляли так, щоб їх можна було стикувати без розчину.

слідів постійного населення у вигляді культурних шарів і наявність чотирьох культових споруд. Перша з них — Акапана — являє собою зрізану східчасту піраміду 17-метрової висоти. На її вершині розміщувався великий басейн хрестоподібної форми з кам'яними водостоками. Поряд розташована Каласасайя («місце вертикально стоячих каменів»), що являє собою широку площадку, обгороджену кам'яними колонами. Саме тут розташований один з найвизначніших монументів стародавнього світу — Ворота Сонця. Це величезний скельний моноліт сіро-зеленого андезиту вагою близько 10 т. Прямо над проїмою вирізана фігура міфічної істоти, оточеної 48 «людино-кондорами». Як пізніше встановили вчені, серед них можна розрізнити кілька вимерлих тварин, які жили в Південній Америці понад 10 000 років тому. Але найбільш загадкова споруда Тіауанако — напівпідземний храм. У його стіни вмуровані кам'яні голови, що виступають із кладки.

У XII ст. держава Пукіна впала під ударами племен колья (аймара). Незабаром місто спорожніло, але його святилища ще якийсь час зберігали свій первісний грізний вигляд. Саме тому, коли значно пізніше сюди прийшли інки, їх охопив подив і трепет.

Відомий дослідник Тіауанако, німецький археолог Артур Познанський, вважав, що Каласасайя — це гігантський кам'яний календар

Звідси пішло хрещення всієї Київської Русі

Чи знаєте ви, що...

після взяття Херсонеса (Корсуня) Володимир зажадав у дружини сестру візантійського імператора — Анну. Натомість київський князь обіцяв прийняти хрещення. Так і сталося. Надалі це мало вирішальне значення для поширення православ'я серед українського, російського й білоруського народів.

Херсонес (у перекладі — «півострів») Таврійський — місто-держава, засноване в VI ст. до н. е. на скелястій ділянці узбережжя Криму. Її вибрали поселенці-греки — вихідці з Гераклеї Понтійської (сучасна Туреччина) й острова Делос, що в Егейському морі.

Історію Херсонеса поділяють на два періоди — античний (від заснування міста до розпаду Римської імперії) і середньовічний (від IV ст. до загибелі поселення). Античний Херсонес — це потужна оборонна фортеця, що до кінця IV — початку

Таврійським Херсонес назвали тому, що південний берег Криму греки здавна знали як Таврику. У візантійський час назва міста — Херсон, у Генуезький період — Сарсона, у давньоруських літописах використовували назву Корсунь

III ст. до н. е. займала площу 30 га. Його вузькі вулиці перетиналися під прямим кутом, ділячи місто на невеликі квартали, які в античну епоху склалися всього з двох-чотирьох будинків. У середні віки щільність забудови виросла й кількість вулиць скоротилася.

Вершиною розквіту Херсонеса називають період із другої половини IV по першу половину III ст. до н. е. Населення збільшилося до 5000 осіб. Срібні монети, що їх масово випускали мешканці Херсонеса, почали конкурувати з іншими грошима регіону. Заповзятливі херсоніти змогли майже повністю прибрати до рук перевалку й вивіз скіфської пшениці. Це викликало невдоволення кочівників, для яких самостійна торгівля зерном стала питанням виживання. Після розгрому скіфів місто втратило самостійність і ввійшло до складу держави могутнього царя Мітрідата.

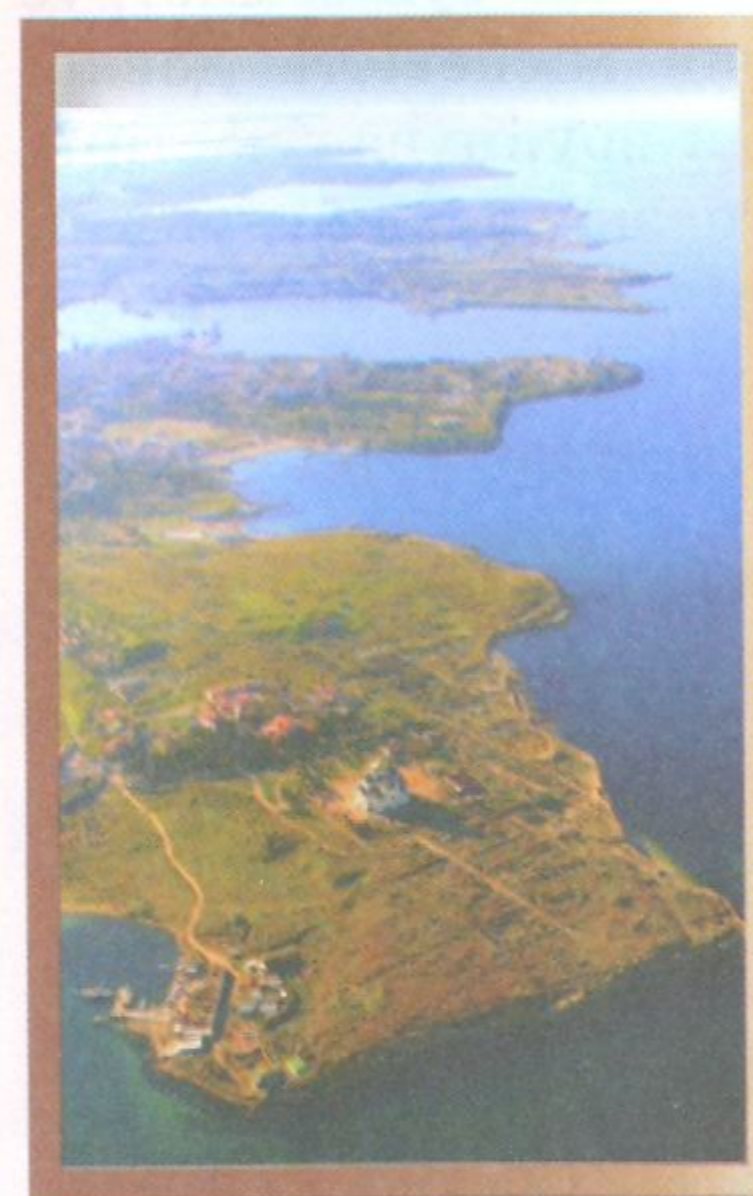
З I по V ст. Херсонес підпорядковувався Римській імперії, від якої отримав привілейований статус «вільного міста». Це були найбільш спокійні та благополучні століття в його історії.

У 988 р. Херсонес захопив київський князь Володимир. Це стало причиною двох знаменних подій — зміни сімейного стану князя (він одружився із сестрою візантійського імператора) і... хрещення Київської Русі!

Смертельного удару місту завдала Османська імперія, що набирала тоді силу. У 1399 р. Херсонес був розорений військами мурзи Едигея. Від цього надзвичайно тяжкого потрясіння він уже не оговтався.

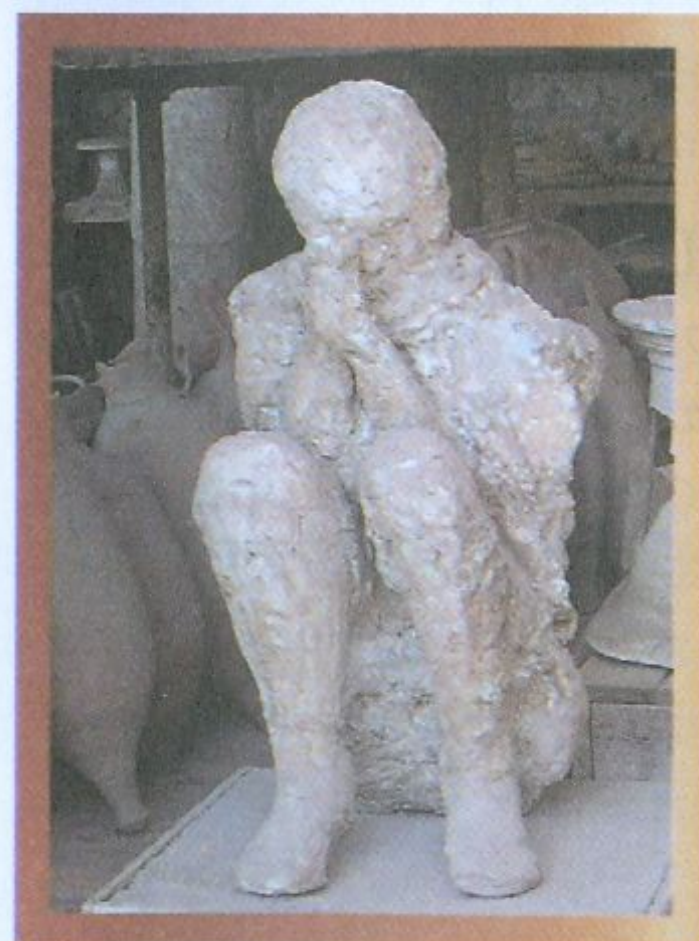

Дзвін у Херсонесі

ЗАГИБЛІ ПІД УДАРАМИ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ

Везувій прокинувся в поганому настрої

Скам'яніла жертва Везувію

Свідчення про несподіване виверження вулкана Везувій (Італія), що дійшли до нас, підтверджують те, що поняття «згаслий вулкан» може бути оманливим. Ця конусоподібна гора, що здіймалася на східному узбережжі Неаполітанської затоки, не виявляла активності впродовж кількох тисячоліть. Першим провісником трагедії був землетрус 63 року. Він перетворив місцевість довкола вулкана на пустелю й зруйнував частину Помпеїв. Невдовзі місто знову відбудували, але його чекала ще жахливіша катастрофа. У 79 р. відбулося виверження вулкана.

Місто Помпеї, розташоване з підвітряного боку вулкана, було дуже швидко

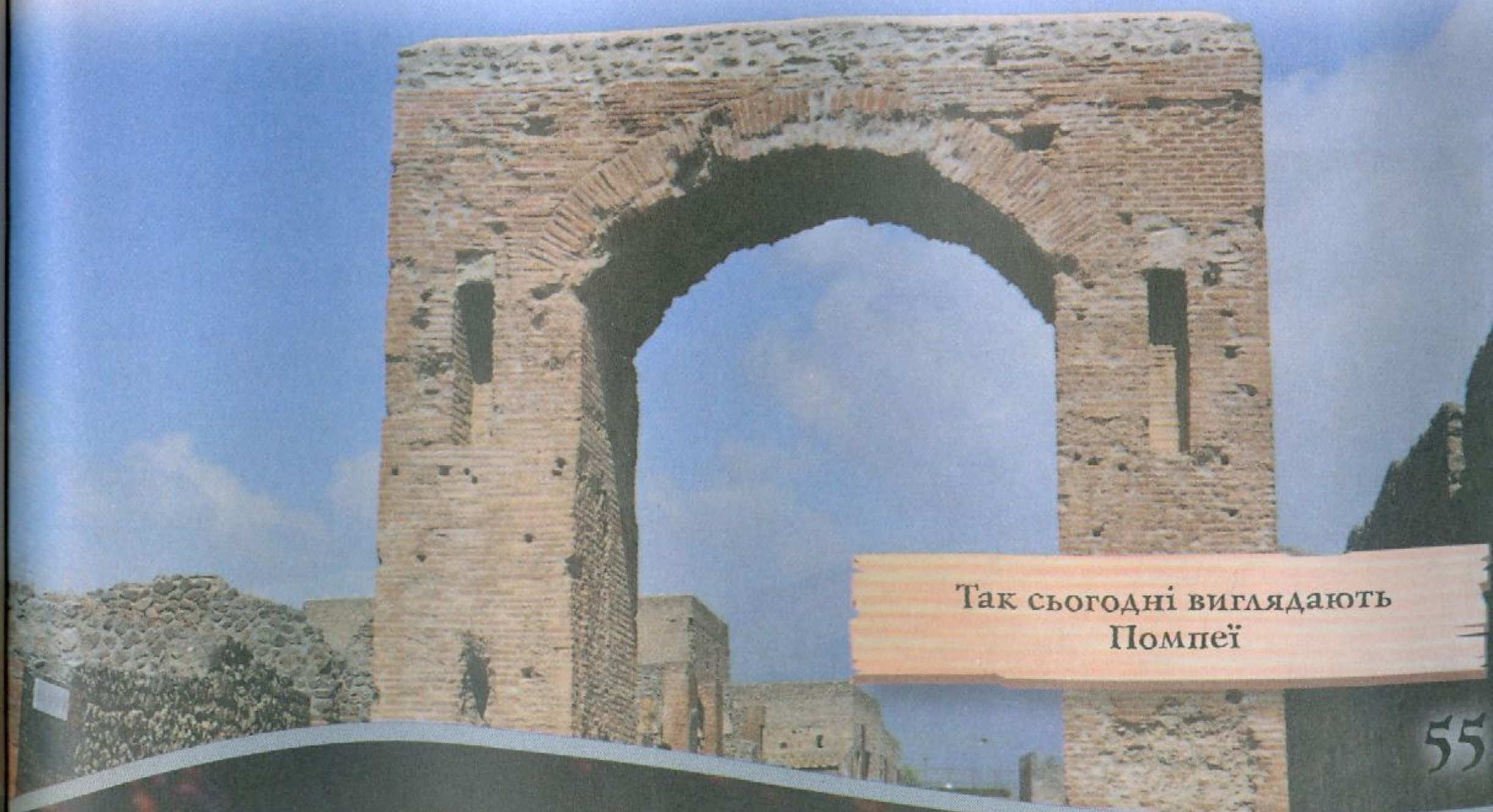
засипане попелом. На той час, коли страшенно налякані жителі усвідомили всю серйозність свого становища, вулиці вже були поховані під його товстим шаром, а попіл усе падав і падав. Усе це відбувалося в непроглядній темряві, тому що сонячне світло не пробивалося через

попільну хмару. Населення охопила паніка, ошалілі від страху люди бігли, спотикалися й падали, гинучи прямо на вулицях. Дехто вирішив залишитися в будинках, де попелу не було, але кімнати швидко заповнювалися отруйними парами, і сотні людей загинули від ядухи. Багато людей зникли під руїнами будинків, які обвалювалися під вагою, здавалося б, надлегкого попелу. Виверження Везувію знищило місто. Помпеї зникли під шаром попелу завтовшки до 3 м; під його руїнами залишився лежати кожний десятий житель із 20-тисячного населення міста.

Чи знаєте ви, що...

місто Геркуланум, розташоване з іншого боку Везувію, не було засипане попелом, але так само було приречене й зникло з лиця Землі. Потіки дощу, що полилися із «сосноподібної» хмари, перетворили попіл на рідку багнюку. Її потоки стрімко понеслися вниз по схилах і затопили Геркуланум. Глибина деяких із цих потоків сягала 15 м. На щастя, на той час більша частина населення встигла покинути місто.

Так сьогодні виглядають Помпеї

Біди столиці піратів

Генрі Морган зробив Порт-Ройал столицею піратів

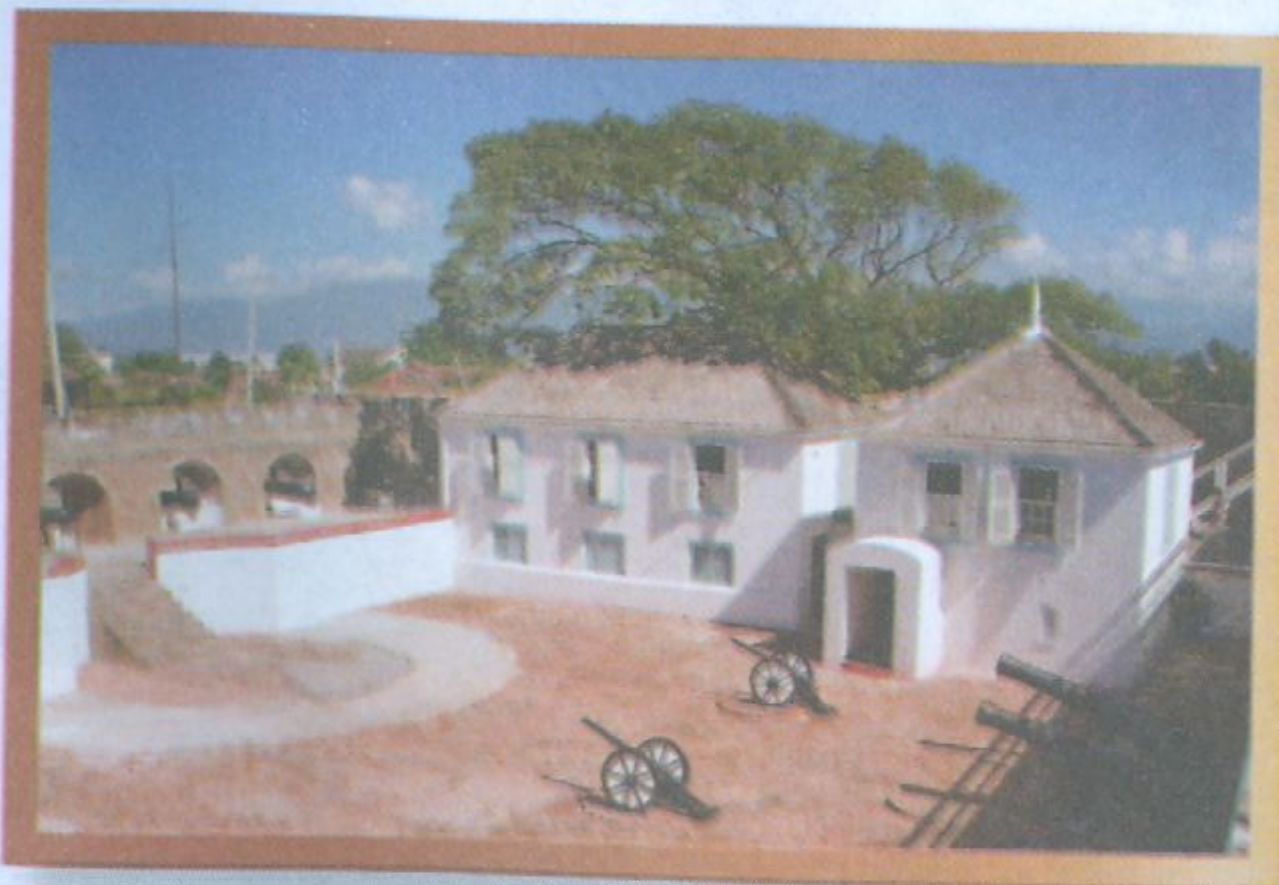
Сипучі піски (пливуни) являють собою суміш піску з водою, що здатна поглинути цілі міські квартали.

Найбільш трагічний випадок стався в 1692 р. біля південно-східного берега острова Ямайка. У XVII ст. на цьому сипучому ґрунті був зведений Порт-Ройал, що став центром піратів Карибського моря. Спокійного літнього дня 7 червня стався надзвичайно сильний землетрус. За лічені хвилини вся берегова частина Порт-Ройала опинилася під водою. І лише після того, як минуло три століття, фахівцям удалось встановити, що Порт-Ройал не зник у морі, його «поглинули» багатометрові піщані нашарування, на яких він був збудований.

Катастрофа сталася внаслідок того, що потужні поштовхи землетрусу спровокували виникнення сильних коливань піщинок. Зчеплення між ними зменшилося, пісок втратив свою щільну структуру й почав пливти.

У результаті Порт-Ройал у буквальному сенсі втратив ґрунт під собою й почав провалюватися. Після закінчення землетрусу, що тривав усього шість хвилин, пісок втратив свою підступну властивість, берег знову затвердів наче нічого й не було.

Але найдивнішим є те, що на цьому нещастя

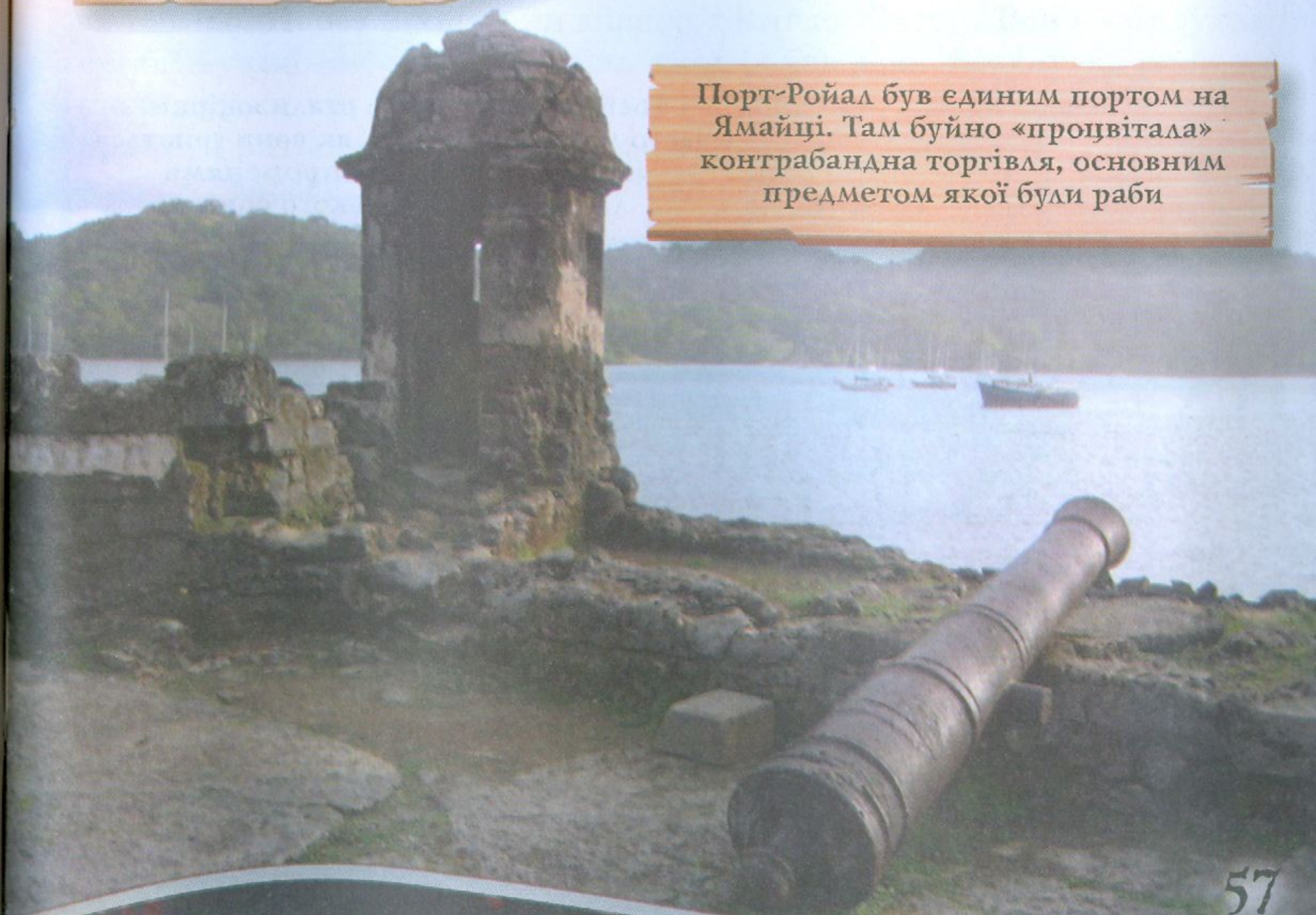

Чи знаєте ви, що...

у 1953 р. була організована експедиція на чолі з Е. Лінком для підйому затонулих скарбів Порт-Ройала. Дослідникам удалось підняти сотні коштовних предметів, що дають уявлення про життя в місті та про його час, а також скласти найбільш точну з наявних карт піратської столиці до землетрусу.

Порт-Ройала не закінчилися. У 1703 р. тут сталася сильна пожежа, потім місто пережило кілька потужних ураганів і ще одну пожежу. Зрештою нечисленне населення, що залишилося в піратській столиці, переселилося з неї. Сьогодні залишки міських будівель розміщуються на глибині 15 м. Для того щоб їх можна було побачити, планують організувати екскурсії на човнах із прозорим дном.

Порт-Ройал був єдиним портом на Ямаїці. Там буйно «процвідала» контрабандна торгівля, основним предметом якої були раби

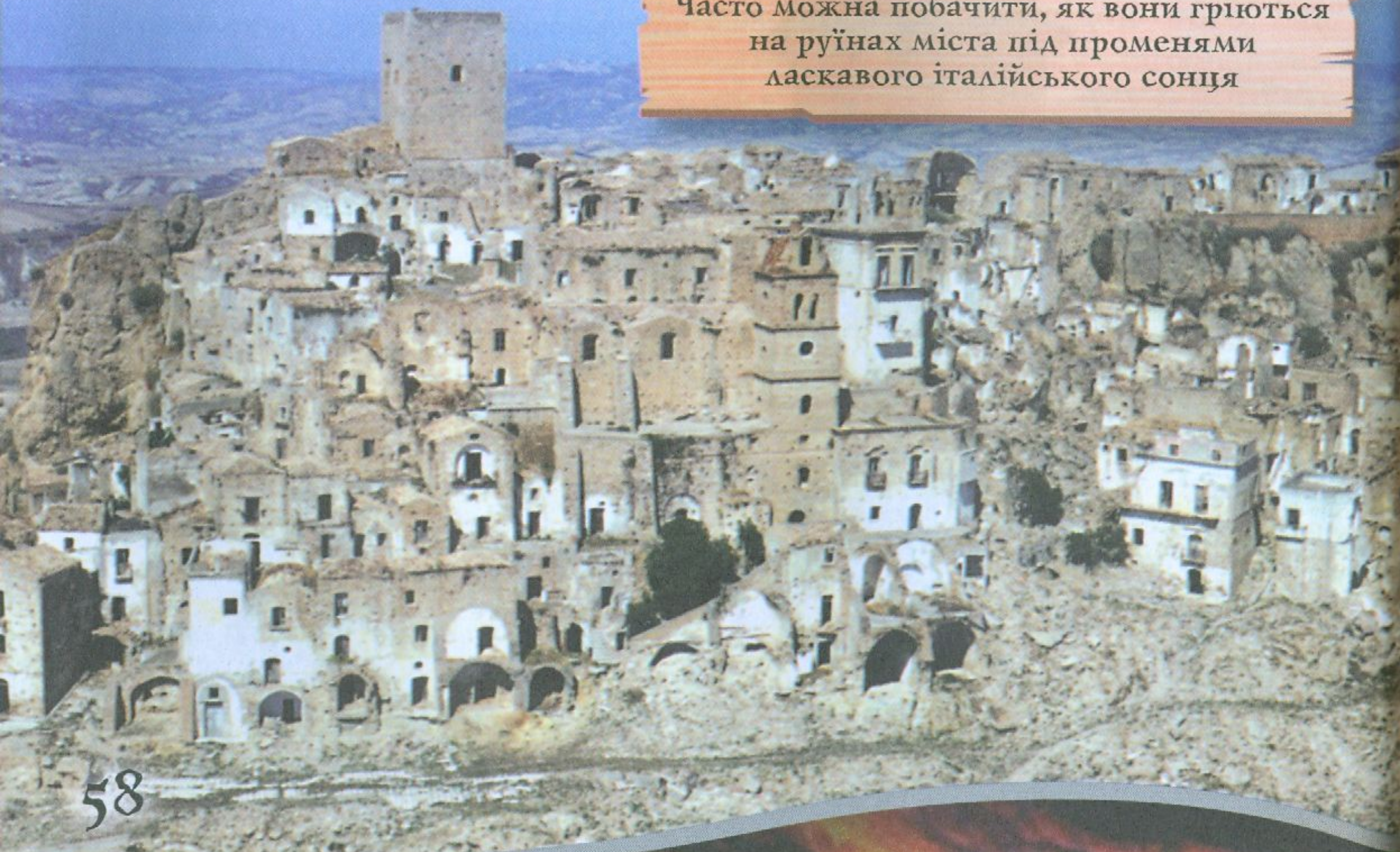

Підступність гірських схилів

Незрідка гори — ці величні й мовчазні витвори природи — приховують велику небезпеку для людини. Так, для гірських схилів характерні зсуви. Вони являють собою пухку масу, яка складається з розріджених гірських порід (наприклад, глини), каменів та уламків, що поступово або стрибкоподібно сповзають по похилій поверхні.

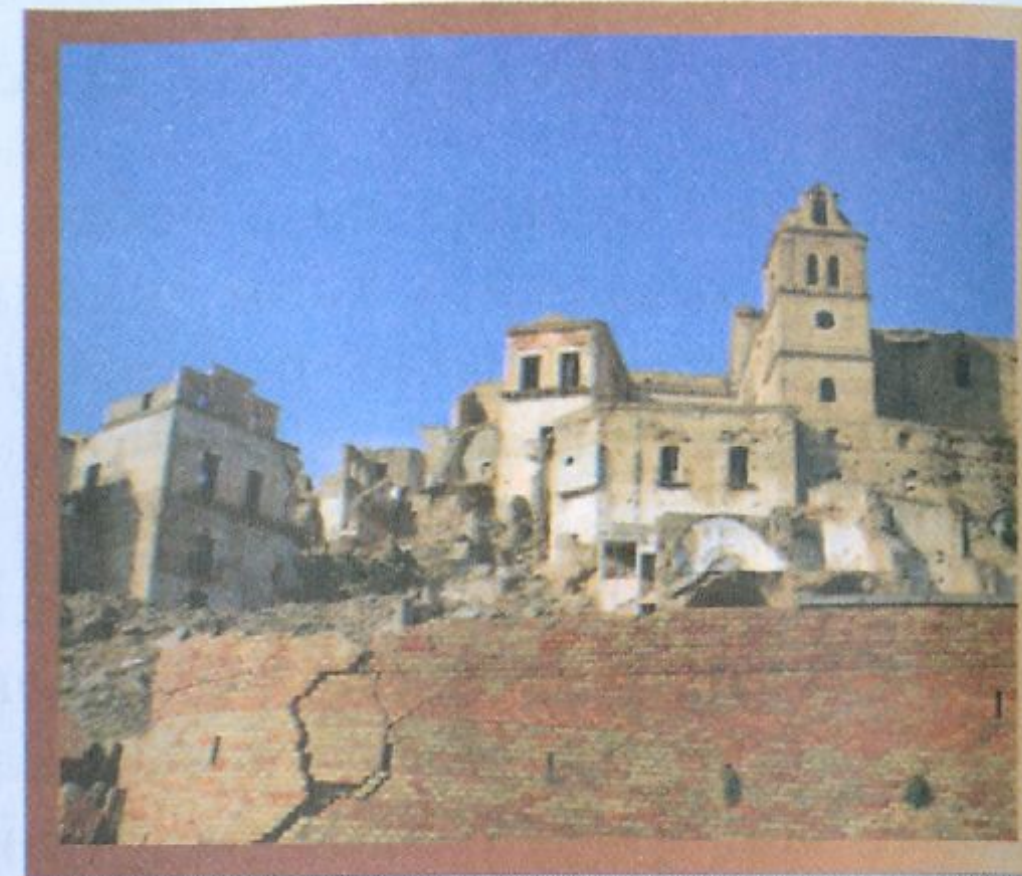
«Стартувати» зсув може під час землетрусу. Через поштовхи, спричинені потужними струсами земних надр, зсувна маса відривається від основного масиву й починає рухатися. Іноді це призводить до справжньої катастрофи. Так, у травні 1970 р. у результаті землетрусу силою 7,7 бала згори Уаскаран (Перу) зійшла маса гірських

Господарями Крако стали ящірки. Часто можна побачити, як вони гріються на руїнах міста під променями ласкавого італійського сонця

порід і льоду. Пролетівши близько кілометра, вона роздробилася, лід частково розтанув і змішався з мільйонами тонн зруйнованої породи. Утворився гігантський зсув. Із надзвичайно великою швидкістю, що доходила до 300 км/год, він помчав униз, змітаючи все на своєму шляху. Один із язиків зсуву перевалив через пасмо заввишки близько 150 м і рушив на місто Юнгай. Місцеві жителі побігли, намагаючись дістатися якогось підвищення. Найближчим до центру міста високим місцем виявився пагорб. Через 2 хвилини місиво досягло Юнгай. Воно нагадувало прибійну хвилю, передня стіна якої із багнюки й уламків була вищою майже від усіх навколишніх будинків... Коли в місто Юнгай прибули рятувальники, один з них, облетівши місце катастрофи на вертольоті, сказав: «Я вже бачив таке... У Хіросімі».

Значно більше поталанило італійському містечку Крако. Його звели на одному з пагорбів у далекому 1060 році. Як і належить середньовічному місту, воно відігравало роль військової фортеці. Але спустошила його не ворожа армія, а сили природи: землетруси та зсуви. Кілька разів вони «атакували» гірське поселення, та його жителі непохитно переносили всі напасти. Ситуація змінилася тільки в першій половині ХХ ст., коли частина городян у пошуках кращої долі перебралася до США. Жителі, що залишилися, якийсь час боролися з природними стихіями, але в 1963 р. їх переселили в інший, більш благополучний район.

Місто, зруйноване зсувом

Кінець алмазного раю

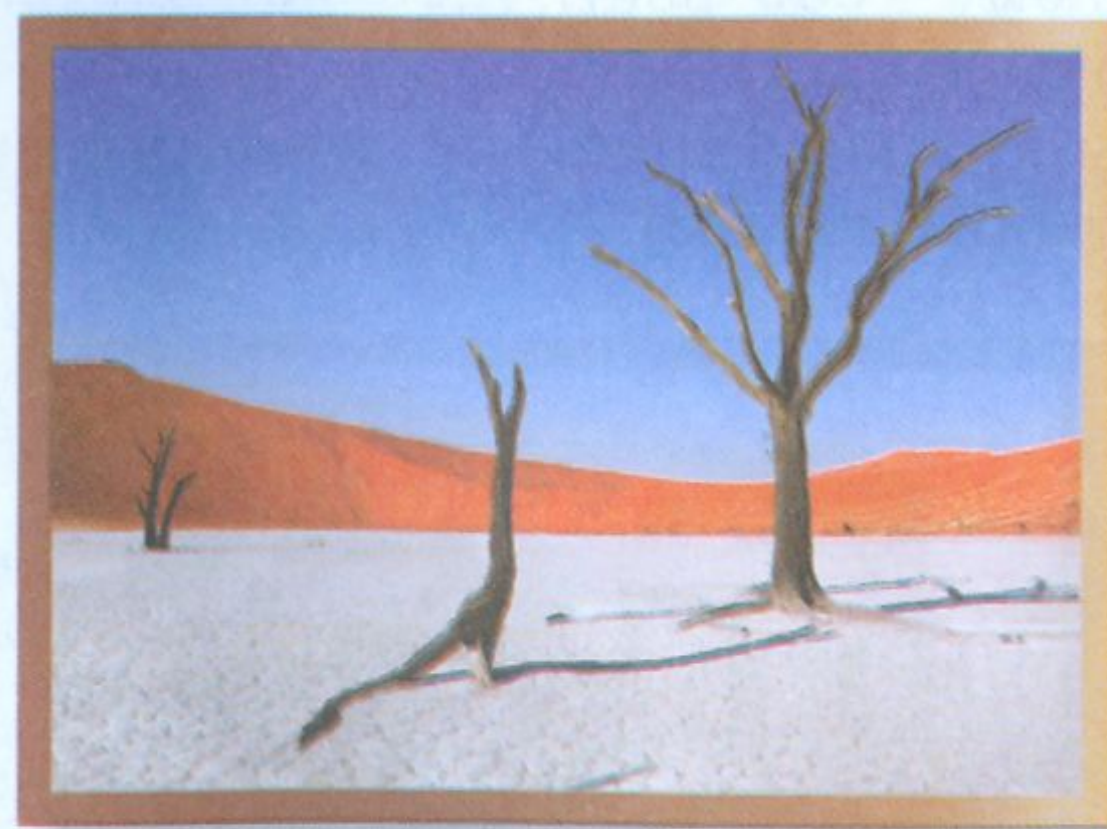
Алмаз складається з добре всім відомого хімічного елемента — вуглецю. З нього ж таки складається й графіт. Виходить, що алмаз і графіт — «близькі родичі». Але якщо власником графіту можна стати, купивши звичайний (простий) олівець, то стати власником алмаза не так легко. Він дуже дорогий. Це пов'язано з низкою причин, найважливішими з яких є надзвичайна твердість мінералу й можливість отримання з нього діамантів.

Унікальному коштовному каменю присвячено безліч книг, починаючи від багатотомних середньовічних трактатів і закінчуючи сучасними, багато ілюстрованими виданнями. Усі погоджуються з тим, що пошук алмазів можна порівняти з азартною грою... Ризикуєш багато чим і ніколи не знаєш, як закінчиться чергова партія. При цьому, зігравши її, важко відмовитися від наступної — затягує.

Прикладом однієї з «діамантових місцин» може служити пустеля Наміб. Вона тягнеться вузькою стокілометровою смугою вздовж Атлантичного океану (територія сучасної Намібії). У середні віки сюди на вітрильниках вирушало безліч авантюристів. Одних чекала удача, других — розчарування, третіх — щось страшніше. Справа

в тому, що на узбережжі утворюються густі тумани. Разом із сильними вітрами й потужними прибойними хвилями вони стали причиною численних корабельних аварій. Про це свідчать не тільки уламки морських суден, але й вибілені сонцем, морською водою й часом... кістки. Не дивно, що один із прибережних районів отримав неофіційну назву — «берег скелетів».

Із часом пошуками діамантів зайнялися німці, які колонізували прибережну зону сучасної

Мовою народу нама «наміб» означає «місце, де нічого немає»

Місто повільно зливалось з безкраєю пустелею

Чи знаєте ви, що...

упродовж кількох десятиліть у колись розкішних будинках Колманскопа гуляв вітер. Але в 1980 р. невелика алмазна компанія провела часткову реставрацію й урочисто відкрила музей. Завдяки туристам місто-примара має доволі пристойний вигляд. Але щоб потрапити сюди, слід отримати спеціальний дозвіл.

Намібії. Вони підійшли до справи у властивій їм манері: виважено, акуратно й ґрунтовно. У 1908 р. посеред пустелі почало рости ціле місто — Колманскоп. Упродовж 40 років воно розвивалося й процвітало, здобувши славу місця, де можна було збагатитися, «копирсаючись у піску». Незабаром у пустелі з'явилися не тільки зручні будинки, але й казино, танцювальна зала й театр. Удалося обзавестися навіть першими на Чорному континенті трамваями. Необізнаній людині таке місто посеред безводної пустелі могло здатися маревом.

Однак дарунки природи не безмірні, а от її стихії незмінні й неблаганні. З плином часу алмазів ставало дедалі менше. Разом з ними почали зникати гроші й найбільш заповзятливі городяни. Не витримавши протистояння з піщаними бурями й нестачею води, місто здалося на милість наступаючій пустелі.

Земля тікає з-під ніг

На північному заході Італії, у Лігурії, є маленьке містечко з довгою, драматичною історією. Ідеться про Балестрино.

Більшість фахівців вважають, що історія Балестрино сягає часів Римської імперії. До завоювання цієї місцевості римлянами її населяли войовничі племена лігурів, що знаходили притулок у печерах під скелями. Для захисту від їхніх нападів на пагорбі, що здіймається над місцевістю, римляни збудували укріплену вежу.

Відомо також, що приблизно в XI ст. територією володіло бенедиктинське абатство. Після того як ченці покинули цю місцевість, землі перейшли у володіння п'ємонтських графів Бава. Родина відомих аристократів звела тут замок, який перебував під охороною загону французьких арбалетників (balestrieri). Іноземні «балестрієрі» й дали назву містечку. Центром його верхньої частини став замок, а нижня формувалася навколо церкви Святого Андрія.

Балестрино розташований поблизу узбережжя Лігурського моря, відомого своїми чистими берегами

Чи знаєте ви, що...

більша частина будиночків Балестрино не позабивані. Тому деякі відчайдушні туристи можуть зйти досередини. Тут можна побачити архітектуру колоритних будинків, подекуди залишилися меблі й побутові речі. Виникає відчуття подорожі на машині часу в епоху початку шістдесятих.

Перші документальні відомості про Балестрино датуються 1860 роком. У цей час населення міста становило близько 850 осіб. В основному вони займалися землеробством, вирощуванням оливок й існували завдяки торгівлі маслинами й оливковою олією. Вічнозелені оливкові гаї й затишні середньовічні вулички стали своєрідним символом містечка.

Наприкінці XIX ст. північно-західне узбережжя Італії пережило цілу серію землетрусів. Найсильніший з них, що стався в 1887 р., зруйнував деякі поселення в прилеглих районах. Документи, що свідчать про зруйнування Балестрино, відсутні. Але є свідчення про проведення значних ремонтних робіт і зменшення кількості жителів.

Надалі район пережив нові струси земної тверді, які могли спровокувати зсуви. Через постійну загрозу обвалення будинків жителі почали поступово залишати рідне містечко. Останні кілька сотень городян перебралися в більш безпечні місця в 1953 році.

Сьогодні вхід у зруйновану частину Балестрино заборонений. Про небезпеку обвалення попереджає спеціальний навісний щит. Але можна побачити, як буйна зелень обплела будинки, вузькі провулки, напівзруйновані стіни й арки. Від цього місто-примара стало ще більш загадковим. Особливо вражає замок, що височить на пагорбі.

У полоні солоних вод

Аргентина — одна з найбільших країн Латинської Америки. У її південній частині, на правому березі р. Парани, розташована родюча Пампа. Цей район нагадує український степ з його ланами й тваринницькими фермами.

Пампу роблять відомою не тільки поля, але й кілька курортів, що виникли поблизу озер і славляться своїми чудодійними властивостями. Так, на початку минулого століття поширилася слава про озеро Епекуен, солоня вода й грязі якого використовувалися для лікування. У 1920-х рр. на його узбережжі виникла Вілла Епекуена. Спочатку це було заштатне містечко, населення якого не перевищувало кількох сотень осіб. Перетворенню Вілла Епекуена на важливий туристичний центр сприяло будівництво залізниці. Завдяки їй у курортному містечку з'явилася станція, і туди рушили аргентинці з різних кінців країни. Незабаром тут виникли не тільки житлові будинки, але й усе, що необхідно для обслуговування туристів, включаючи торгові центри, готелі й лікарні. До 1970-х років населення зросло до 5 тис. осіб, а під час курортного сезону воно різко

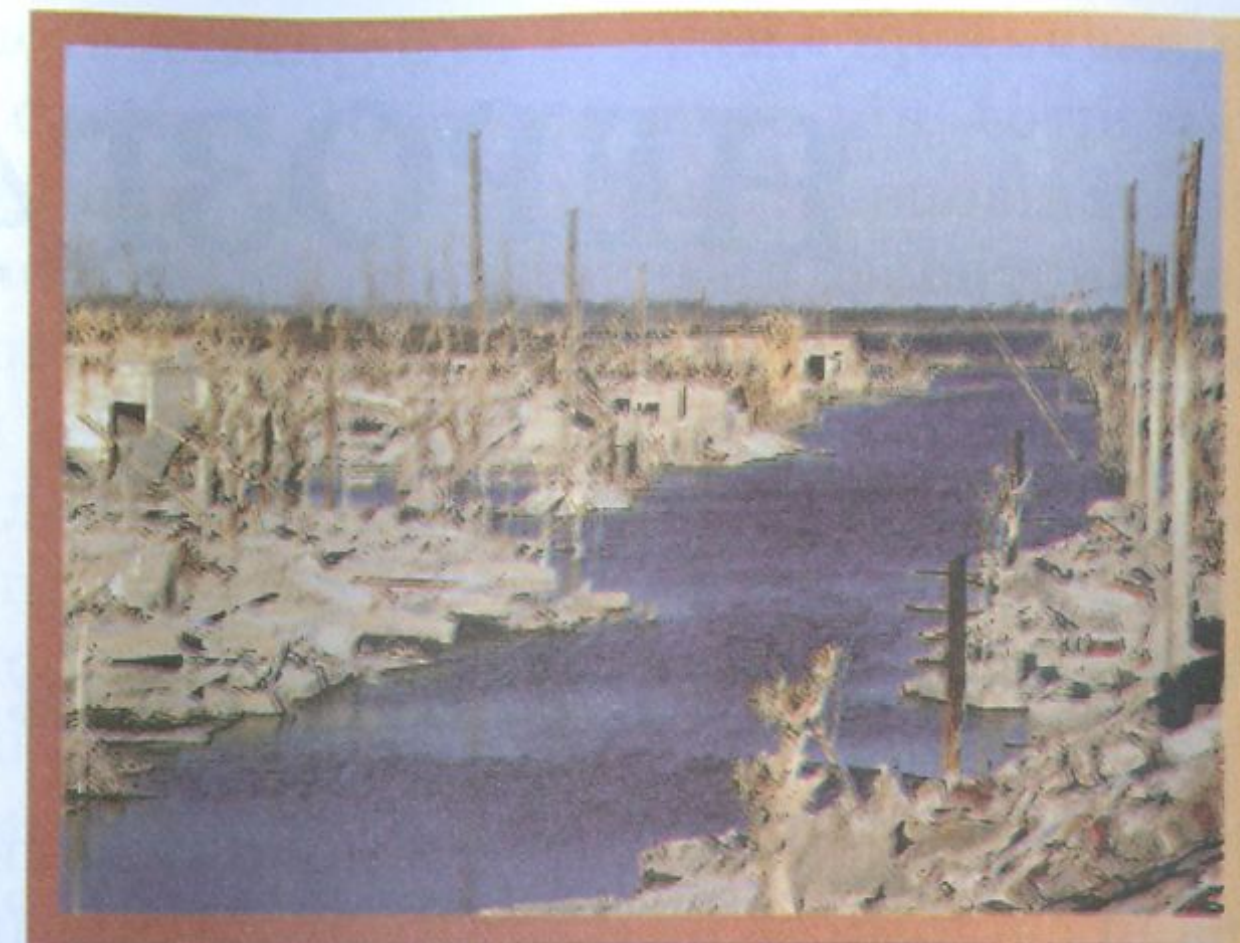
збільшувалося за рахунок відпочивальників. Здавалося, доля прихильна до Вілла Епекуена, і нічого не завадить її процвітання. Однак природа вирішила інакше: зросла кількість опадів, що випадають на височини, розташовані довкола міста, і в Епекуен стала прибувати вода. Незабаром озеро вийшло з берегів, а в 1985 р. його солоня вода прорвала захисну

Чи знаєте ви, що...

на всю екосистему регіону в цілому й на озеро Епекуен зокрема помітно вплинула активна діяльність людини. Для контролю над водою аргентинці створили водосховище з прісною водою, а також побудували спеціальну дамбу, яка підтримувала рівень води в озері й не давала його воді затопляти курорт. Проте рівень води в озері з кожним роком зростав, доки могутня стихія не прорвала захисну споруду.

дамбу й квартал за кварталом затоплювала Вілла Епекуена. Мешканці не бачили порятунку від природної стихії й стали залишати затишне містечко. Тим часом рівень води повільно, але неухильно піднімався й до 1993 р. досяг десятиметрової позначки. Про місто більше нічого не нагадувало, і надій побачити рідні домівки в городян уже не було.

Але природа знову піднесла сюрприз — рівень води почав падати й відпускати зі свого полону міські будівлі. Спочатку з'явилася на поверхні вежа місцевої «висотки» — закладу «Матадеро», а потім і деякі квартали в оточенні схожих на скелети, наскрізь просолених дерев. Це вже був не затишний курорт, а його руїни, над якими кілька років завзято трудилися солоні води. Зате тепер по цій моторошній місцині можна пройтися... щоправда, існує небезпека загрузнути в цілющих грязях.

Природа не звітує про причини своїх примхливих учинків: як захопила вона в полон курортне містечко, так і відпустила

НЕРОЗГАДАНЕ

Спочатку вигадав, потім утопив

Історія знає багато випадків, коли багатообіцяючі ідеї розбурхували свідомість невтомних дослідників упродовж кількох тисячоліть. До них належить і легенда про Атлантиду. Перші відомості про неї сягають IV ст. до н. е., коли давньогрецький філософ Платон згадував цю землю у своїх знаменитих творах «Тімей» і «Критій».

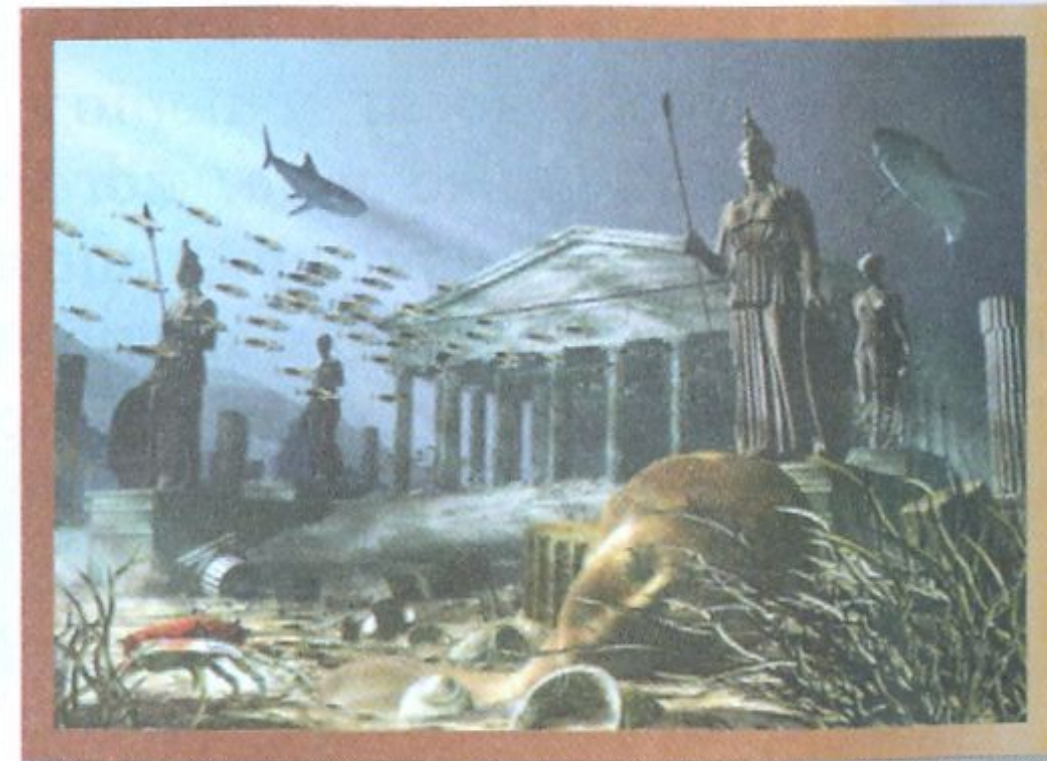
Згідно із цими оповідями, предок Платона Критій дізнався від давньогрецького мудреця Солона про його бесіди з єгипетським жерцем, у яких згадувалася таємнича країна. Платон зазначає час катастрофи, коли вона безслідно канула в морські глибини, — «9000 років тому», тобто в середині X тис. до н. е.

Жрець стверджував: «Цей острів, що лежить за Геракловими стовпами, перевершував за своїми розмірами Лівію й Азію, разом узяті». Уся його територія й ряд прилеглих земель перебували під владою союзу царів. У самісінькому центрі стояв храм Клейто-Посейдона,

довкола якого височіла... золота стіна. Був і храм, присвячений одному Посейдону. Адже, за словами Платона, саме він «отримав у володіння» Атлантиду. Зовнішню частину храму, розповідає філософ, атланти виклали сріблом, а на прикрашання фронтонів не пошкодували золота. Із коштовного металу було зроблено й статую бога на колісниці, у яку були запряжені шість крилатих коней.

У повсякденному житті атланти займалися вирощуванням сільськогосподарських культур (поля вони зрошували за допомогою системи каналів), будували морські судна, виплавляли й обробляли метали: золото, срібло, мідь, олово, бронзу. Їхній добробут зроставав, а з ним збільшувалася й могутність усієї Атлантиди. Поступово вона заволоділа Лівією (сучасна Північна Африка) до Єгипту та Європою аж до Тірренії (Етрурії). Невдовзі атланти вирішили одним ударом підкорити всі країни на схід від Гераклових стовпів (Гібралтарська протока). Боротьбу із завойовниками вів союз еллінів на чолі з Афінами... «Але пізніше через небувалі землетруси й повені одного дня вся військова сила Афін була поглинута розверзнутою землею; Атлантида ж зникла, поринувши в безодню...»

Ще в давнину з'явилися як прихильники, так і супротивники легенди про Атлантиду. Гіпотезу про її існування підтримували такі вчені авторитети античного світу, як Пліній Старший і Діодор Сицилійський. А от найзапеклішим супротивником став... учень Платона, видатний філософ Арістотель. Він уважав, що Атлантиду вигадав його шанований учитель для ілюстрації своїх переконань. Про це Арістотель висловився досить точно й красномовно: «Хто її вигадав, той і втопив». Як то кажуть, і кінці у воду.

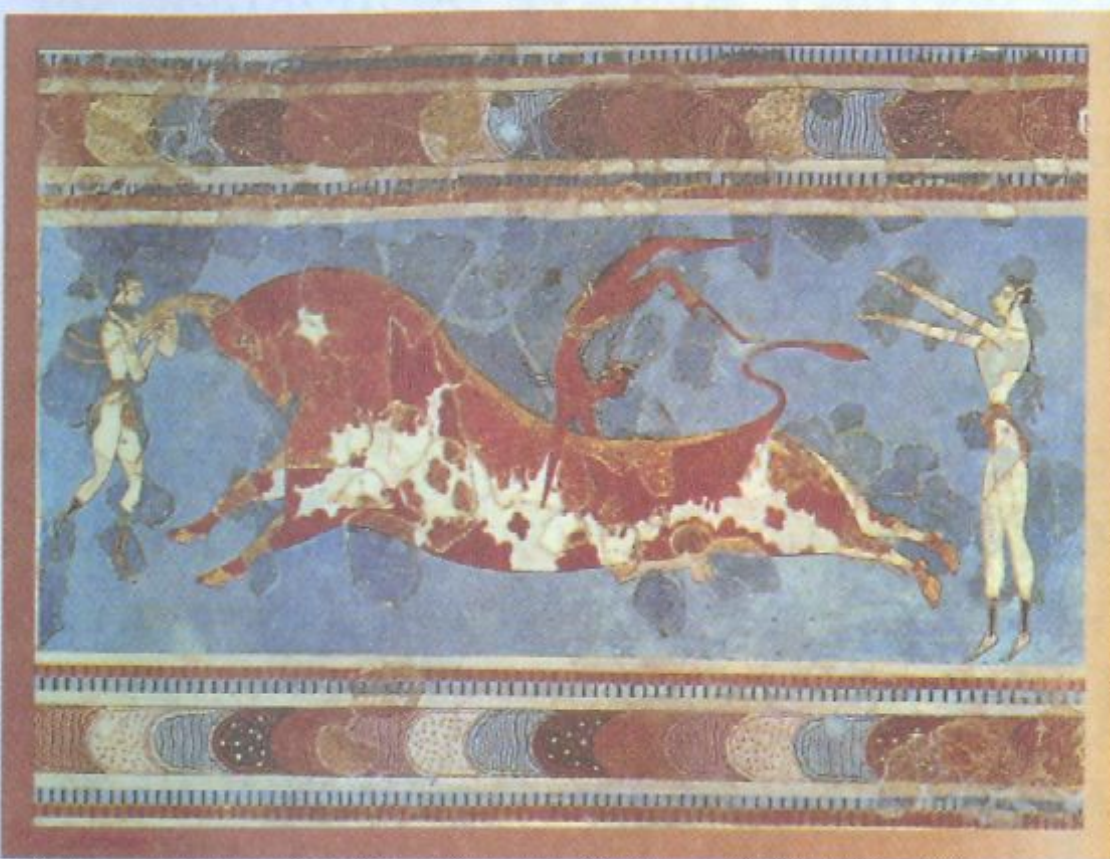

Атлантида — це земля, що нібито розташовувалася в Атлантичному океані. За легендою, одного дня вона поринула на дно океану в результаті природної катастрофи

Чи знаєте ви, що...

суперечки про Атлантиду не стихають і дотепер. Кількість праць, присвячених цьому питанню, перевершила 5000, а гіпотез про її справжнє місцезнаходження вже не один десяток. Не раз дослідники й мандрівники вирушали на пошуки легендарної землі. Але жодна гіпотеза поки що не підтвердилася. Сьогодні більшість учених вважають Атлантиду або плодом фантазії Платона, або міфом, що виник на основі спогадів про реальний стародавній катаклізм.

Таємниці Кносса

Крит (острів у складі сучасної Греції) вважають найдавнішою морською державою. Переважну частину його населення становили мінойці. Ця умовна назва, як і термін «мінойська культура», походить від імені героя стародавньої міфології — царя Міноса. Згідно з переказом, він заснував на Криті кілька міст, включаючи легендарний Кносс. Це було найважливіше місто

цивілізації. Від нього в різні кінці острова вели дороги, тут збудували величезний царський палац. За легендою, на його околицях розташовувався лабіринт Дедала, де був ув'язнений син Міноса — Мінотавр (у перекладі — «бик Міноса») — напівлюдина-напівбик.

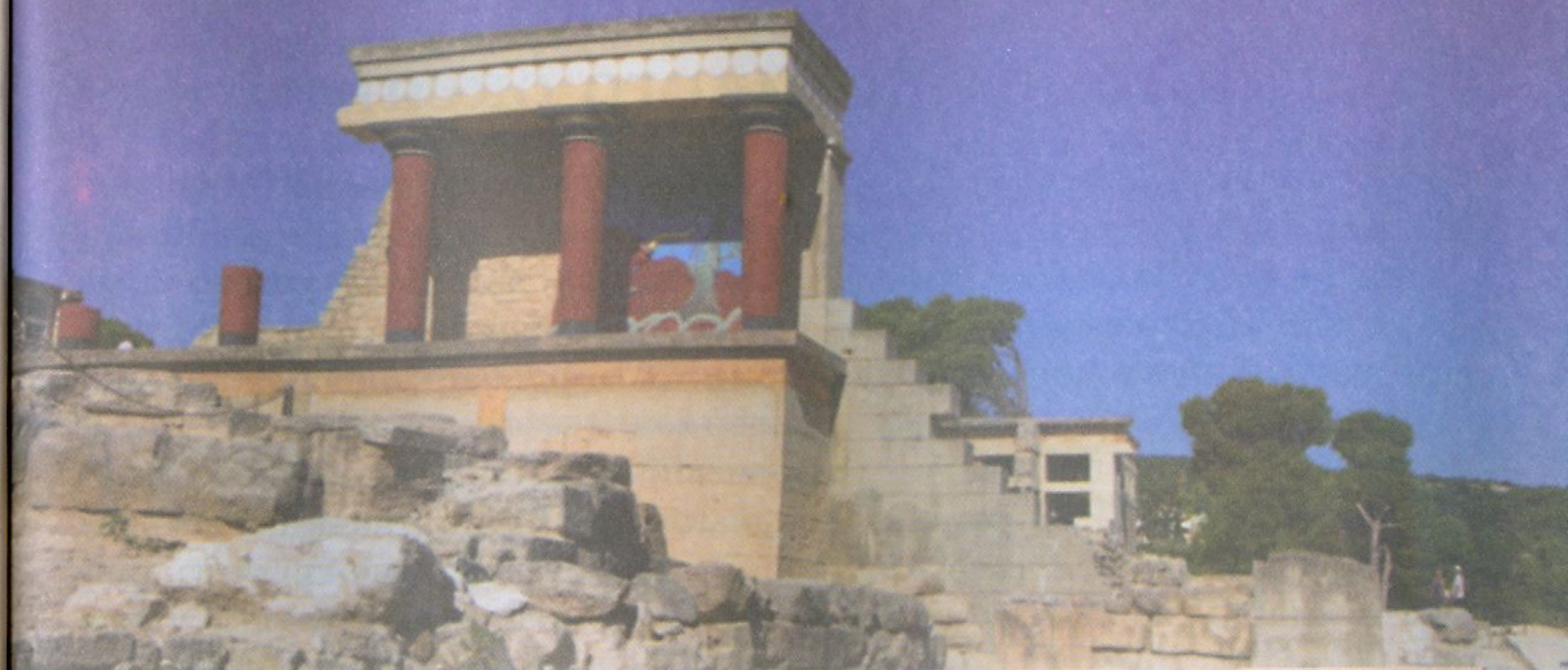
Могутність Кносса базувалася на сильному флоті. Найвищого розквіту Кносс досяг у період від 1700 до 1470 р. до н. е. Однак близько 1450 р. до н. е. його будівлі загинули, а флот, імовірно, був знищений. Учені поки що не можуть однозначно відповісти на запитання про причини загибелі міста. Припускають, що це сталося в результаті гігантської природної катастрофи, наприклад виверження вулкана. Про це свідчать сліди пожеж і руйнувань, виявлені при розкопках, а також незавершені ремісничі вироби й покинуті на полях знаряддя праці.

Досліджувати Кносс археологи розпочали на початку минулого століття. Невдовзі були виявлені руїни знаменитого царського палацу, за 5 км від

сучасного адміністративного центру Криту — Іракліона. У минулому це була велична споруда з безліччю зал, розташованих на різних рівнях і сполучених коридорами та сходами. Стіни її «тронної» зали прикрашені грифонами — міфічними істотами з тулубом лева, головою орла й крильми. Але найдивнішим є те, що переходи в палаці зроблені в несподіваних місцях, а деякі коридори ведуть у глухі кути. Учені дотепер не знають, для чого було потрібне таке складне планування. Час стійко зберігає ще одну таємницю стародавніх цивілізацій.

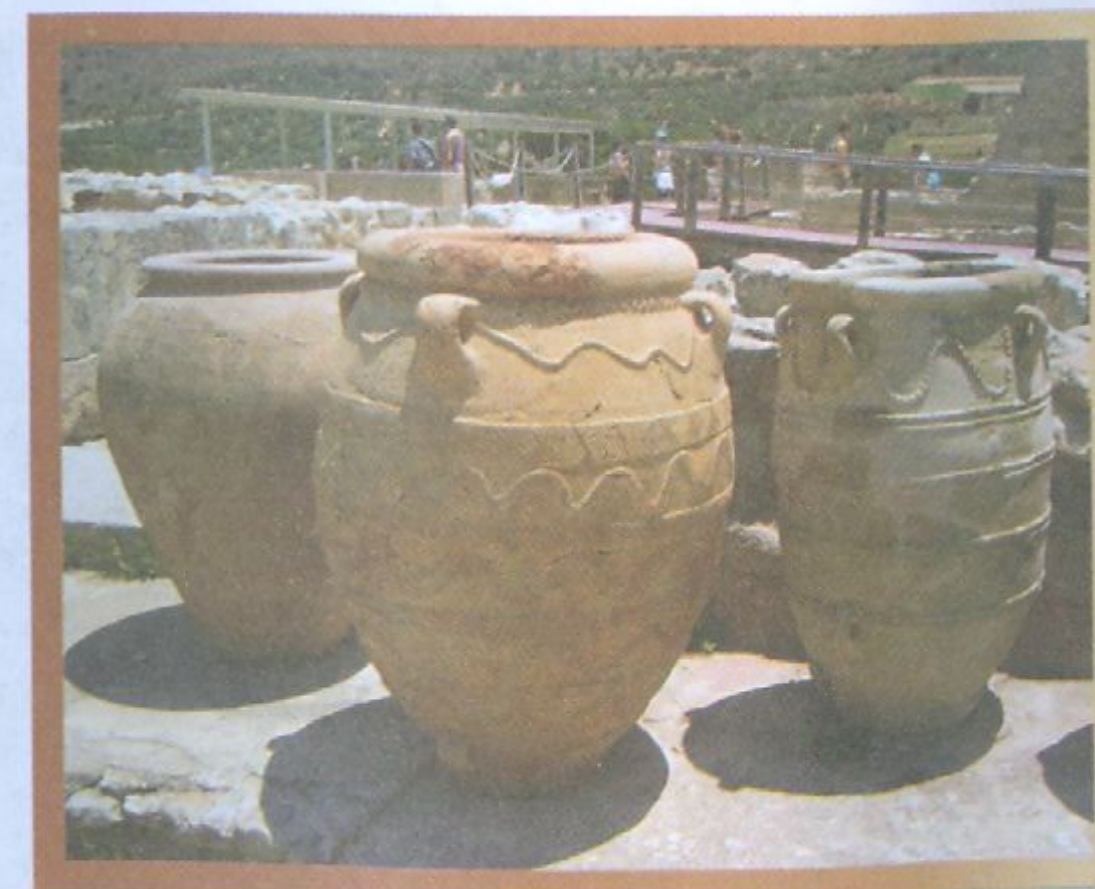
Чи знаєте ви, що...

повернув Кносс із небуття британський археолог А. Еванс, який спробував реконструювати палац і залишки самого міста, відновивши багато втрачених елементів.

Комплекс житлових і господарських приміщень царського палацу в Кноссі сьогодні називають «лабіринтом». За легендою, поблизу палацу розміщувався лабіринт Дедала, де був ув'язнений Мінотавр

сучасного адміністративного центру Криту — Іракліона. У минулому це була велична споруда з безліччю зал, розташованих на різних рівнях і сполучених коридорами та сходами. Стіни її «тронної» зали прикрашені грифонами — міфічними істотами з тулубом лева, головою орла й крильми. Але найдивнішим є те, що переходи в палаці зроблені в несподіваних місцях, а деякі коридори ведуть у глухі кути. Учені дотепер не знають, для чого було потрібне таке складне планування. Час стійко зберігає ще одну таємницю стародавніх цивілізацій.

Кам'яне місто посеред Великого океану

У західній частині Тихого океану розташована держава Мікронезія. Вона розпростерлася на величезній відстані — 2500 км, а складається із 607 островів, загальна площа яких усього лиш 701,4 км². Це можна порівняти з територією одного... міста! На розміри островів указує й назва країни — Мікронезія, що в перекладі з грецької означає «маленькі острови».

Припускають, що предки мікронезійців припливли сюди з найближчих островів, зокрема із Зондських та Філіппінських. Згодом вони досягли відносно високого рівня розвитку. Про це свідчать руїни стародавнього кам'яного міста Нан-Мадол біля південно-східного узбережжя о. Понпеї. Воно зведене на великих блоках, облицьованих багатотонними базальтовими монолітами (вага одного з каменів

Хто зводив ці потужні стіни й будував бруківки серед океану, насправді невідомо. Мікронезійці говорять, що про це знали тільки їхні предки. Можливо, вони лукавлять?

фундаменту становить 50 т). Вони мають природну форму у вигляді багатограних призм.

За уявленнями місцевих жителів, місто було центром середньовічної держави Сауделерів. Але, за словами фахівців, усе не так просто. Адже для зведення Нан-Мадол використовували тисячі монолітів, які розміщувалися на іншому боці острова (за іншою версією, вони були залишками більш ранньої споруди). Для їхнього транспортування способом «тягни-штовхай» потрібно було мобілізувати цілу армію робітників. До того ж частина монолітів була піднята на висоту три-, п'ятиповерхового будинку: у середньому за висотою стіна має 8 м, а місцями сягає 18 м. У Тихому океані такі циклопічні будівлі споруджували тільки на легендарному острові Пасхи.

Як завжди в таких випадках, унікальна споруда обросла всілякими, часом фантастичними, здогадами. Так, відомий російський журналіст і письменник-публіцист О. Новиков припускає, що кам'яні споруди були зведені надзвичайно давньою цивілізацією, яка загинула в результаті Всесвітнього потопу; автор путівників Д. Чилдресс вважає, що Нан-Мадол — частина гіпотетичного материка Лемурія, який поринув у безодню Індійського океану, а Д. Черчвард стверджує, що місто — залишок нікому невідомого континенту Му. Найбільш реалістичним виглядає припущення, що Нан-Мадол побудували не предки місцевих жителів, а «заїжджі», точніше, «заплилі» сюди чужоземці. Це могло статися в середині VIII ст., коли відбувалася велика міграція жителів Зондських островів. Вони могли використовувати більш досконалі прийоми будівництва й створити такий загадковий витвір.

Чи знаєте ви, що...

частина міста збереглася до нашого часу на групі невеличких острівців штучного походження, сполучених рукотворними каналами, частина перебуває на глибині до 20 м. За переказами, тут живуть духи, які «не дозволяють піти живими тим, хто вторгнеться до їхнього святилища».

У пошуках «золотого міста»

Чи знаєте ви, що...

європейці думали, ніби золото «народжується» із променів палючого сонця. Тому найчастіше золоті міста вони шукали в тропічних і екваторіальних широтах.

У 1492 р. сталася знаменна подія — Х. Колумб уперше ступив на земну твердь відкритим ним островів, розташованих поблизу Америки. Слідом за ним на нові землі вирушило безліч європейців. Серед них були авантюристи й романтики, завойовники й мандрівники, пройдисвіти й лицарі. Усю цю різношерсту компанію об'єднувало слово «конкістадор». Так називали учасників загарбницьких походів в Америку. Більшість із них прагнули одного — знайти золото.

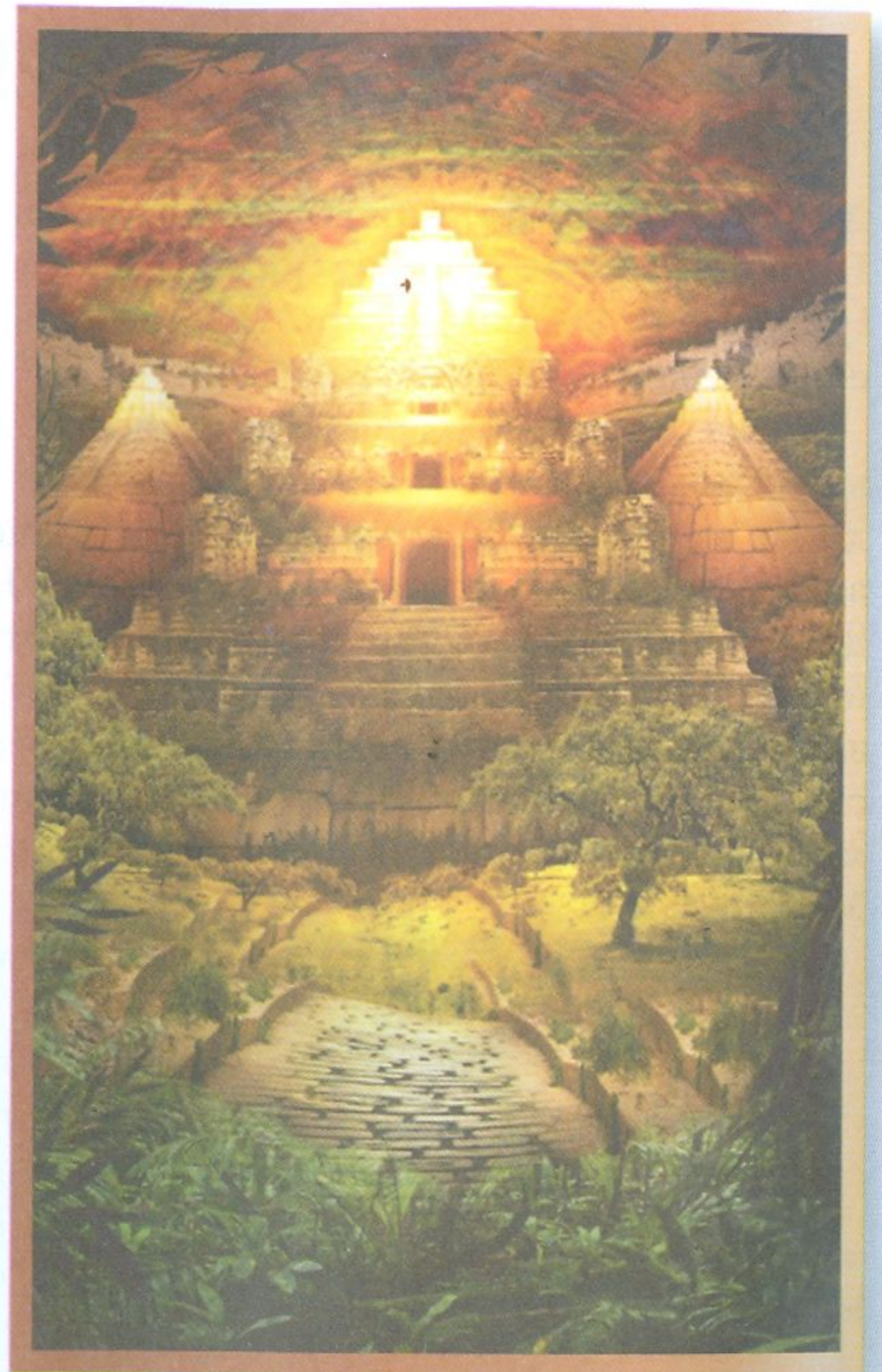
В Америці перед конкістадорами відкрилися нові країни, природа яких різко відрізнялася від європейської. Це породило масу легенд і неблиць. У збудженій уяві конкістадорів вигадливо переплелися захоплюючі індіанські перекази й образи героїв лицарських романів. Їхній ентузіазм підігрівався розповідями про чудесну країну Ельдорадо (у перекладі — «золотий», «позолочений»), про сім золотих міст, про джерело вічної молодості та інші дивовижні речі.

Багато експедицій не гаючи часу вирушали на їхні пошуки, проникаючи все далі в глиб материка й підкоряючи місцеве населення. У Північній Америці їм удалося завоювати імперію ацтеків (територія сучасної Мексики), а в Південній — державу інків (територія сучасних Перу, Болівії та Еквадору). При цьому багато конкістадорів казково збагатилися. Так, підкорювач інків Пісарро, в обмін на свободу захопленого ним верховного правителя, отримав небачений викуп — кімнату, вщерть заповнену золотом і сріблом.

Але завжди знаходилися обділені конкістадори. Вони жили надією знайти жадані золоті міста. Адже в них «скарби так само

звичайні, як у європейських містах брукняк». У 1540 р. на пошуки скарбів вирушив іспанець Васкес де Коронадо. Діставшись місцини, де жили індіанці пуєбло, він дізнався ще про одне багате місто — Ківіра. Незважаючи на тяжкі умови, конкістадор рушив далі. Яким же було його розчарування, коли замість укритих золотом палаців він побачив хатини індіанців!

Французам, які колонізували територію сучасної Канади, не давала спокою легенда про скарби Королівства Сагней (Сагней). Але як вони тільки не старалися, так нічого істотного й не виявили. Хоча багато дослідників вважають, що легенди про «золоті» країни й міста мали підстави, однак зараз важко сказати, існували вони насправді чи тільки в палкій уяві індіанців. А може, вони потай сміялися із жадібних до золота європейців?

Легенда про казкову країну Ельдорадо могла виникнути завдяки ритуалу індіанців чибча, які жили на території сучасної Колумбії. Вони приносили в жертву своїм богам вироби із золота, кидаючи їх у високогірне озеро Гуатавіта, що утворилося в жерлі згаслого вулкана

Піраміди на морському дні

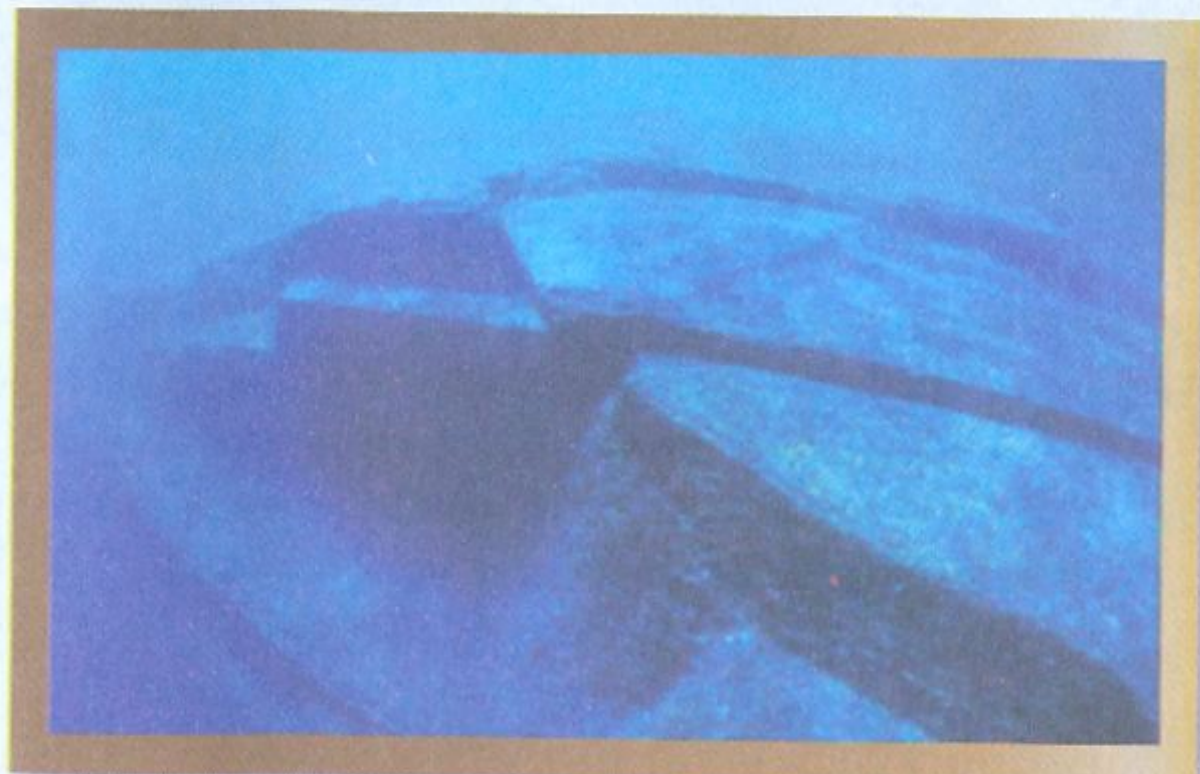
Серед творінь найрізноманітніших цивілізацій є такі, що й сьогодні викликають захват своєю художньою досконалістю. Найвідоміші з них — піраміди. Їх зводили й стародавні єгиптяни, і шумери, і вавилоняни, а стародавні жителі Америки надавали своїм храмам форму піраміди.

У середині 90-х років минулого століття піраміди виявили... на морському дні поблизу острова Йонагуні (Японія). Вони входять до складу унікального комплексу, що кілька тисячоліть тому міг здійматися над водною поверхнею. На нього випадково натрапив директор місцевої туристичної асоціації К. Аратаке. Він підшукував підходяще місце для спостереження за акулами-молотами, завдяки популярності яких це місце стало відомим дайверам усього світу. Несподівано увагу японця привернув величезний кам'яний монумент. Зовні він нагадував зикурати — східчасті піраміди Месопотамії.

Центральне місце в комплексі займає п'ятисхідчаста споруда заввишки понад 40 м зі сторонами 183 і 150 м. Вона має гострі кути й рівні лінії, а її поверхня нагадує цегляну кладку. Слід зазначити, що зикурати так само були викладені цеглою й мали від трьох до семи сходинок. Біля центральної піраміди розташовані «пірамідки»

заввишки до 10 м. Очевидці стверджують, що коли розглянути руїни більш детально, то можна побачити місця, де могли проводитися культові дії, і споруди, призначені для звичайного життя. Але найбільше вражає правильність форм споруд.

Відкриття розбурхало уяву вчених. Сьогодні предметом їхніх гарячих дискусій є походження комплексу. Одні

Загадкова підводна споруда

стверджують, що він — виключно витвір природи; інші, що комплекс має частково природне, частково штучне походження; треті наполягають на причетності людини до всіх споруд. Останню точку зору підтверджують деякі знахідки, наприклад просвердлені камені, на яких видно знаки, і примітивні інструменти, що нагадують шкребки. Зрозуміло тільки те, що виявлені споруди жодним чином не стосуються легендарної Атлантиди. Адже Йонагуні розміщується в Східно-Китайському морі Тихого океану.

Чи знаєте ви, що...

пам'ять про підводну піраміду збереглася в місцевих переказах. У них ідеться про давні часи, коли існував великий острів, з якого «прийшли боги».

Острів Йонагуні розташований за 125 км від Тайваню в групі островів

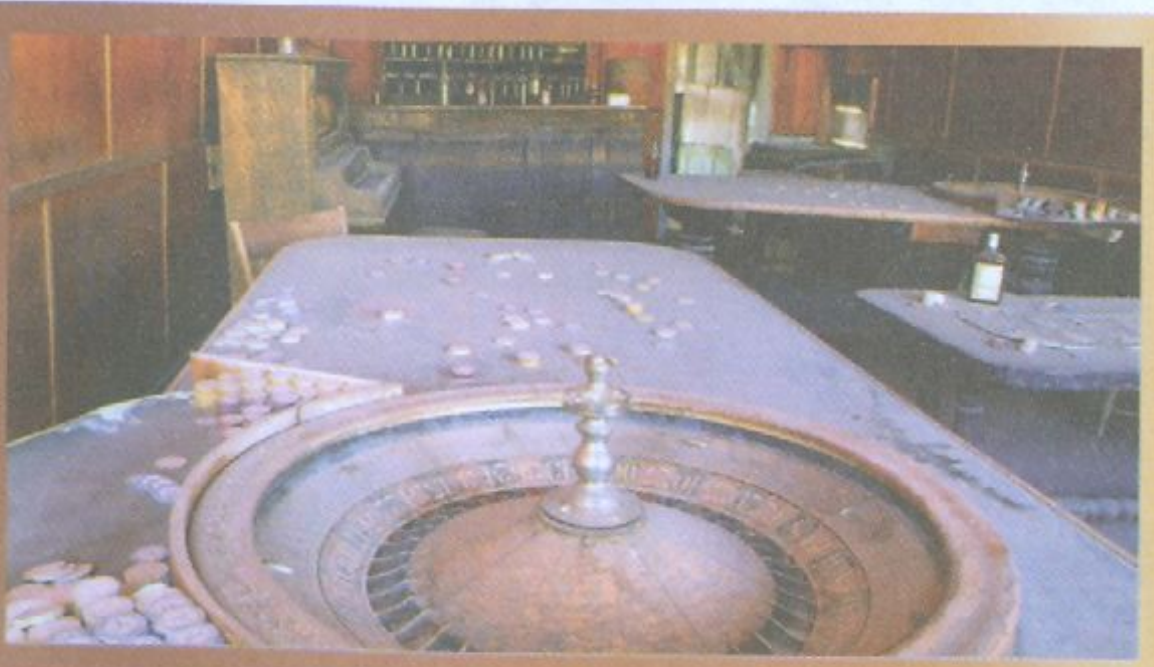
ТЕХНОГЕННІ ПУСТЕЛІ

«Прощавай, Господи, я їду в Боді»

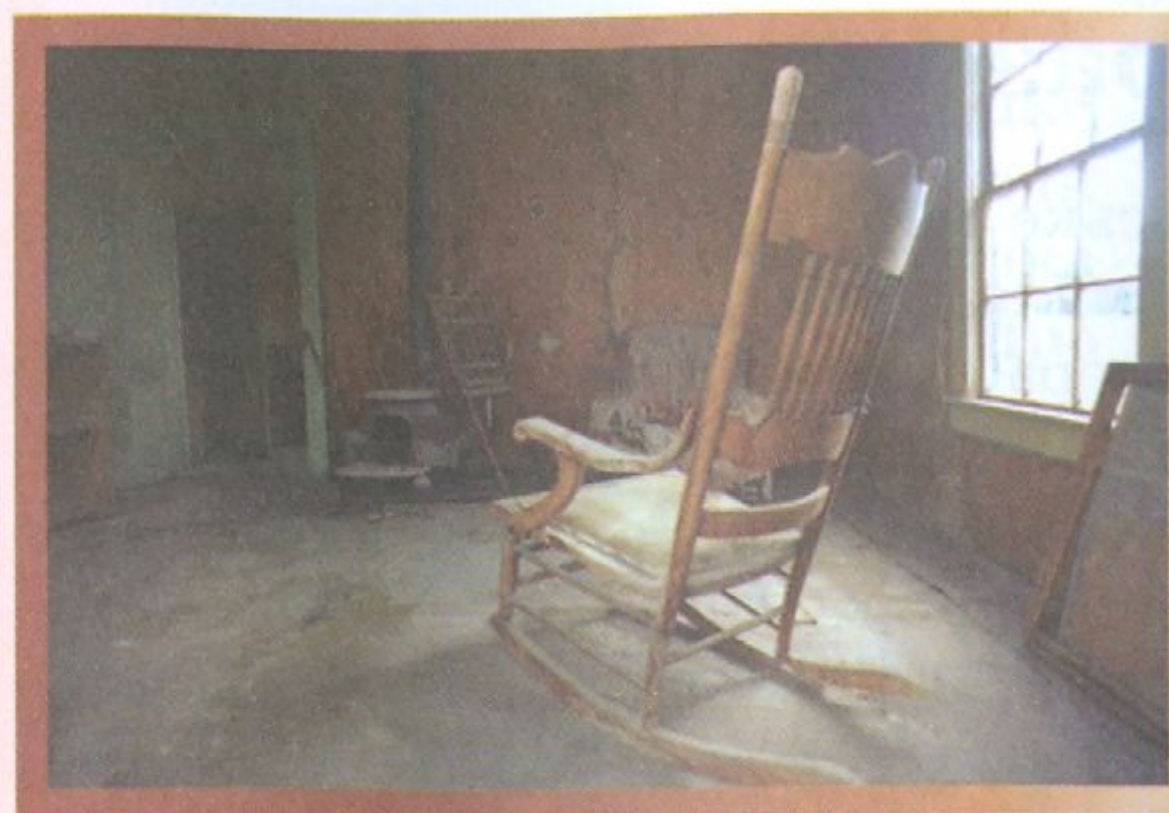
Запаси золота невеликі, а його родовищ небагато. Тому, коли вдавалося виявити так звану «золоту руду» (гірські породи, що містять золото), з'являлися тисячі тих, хто жадав отримати свою частку жовтого металу. Часом це набувало форми масового психозу й тому отримало назву «золота лихоманка». Найяскравіше вона проявилася в Сполучених Штатах, коли в середині XIX ст. родовища золота були знайдені в сонячній Каліфорнії.

Цей період знаменитий інтенсивною появою поселень перед безлюдних країв. Так було й з містечком Боді. У 1859 р. на

кам'янистій рівнині в передгір'ях Сьєрра-Невади золотошукачеві Вільямові Боді пощастило знайти ту саму «золоту руду». Звістка про це рознеслася швидше вітру, і незабаром сюди рушили спрагли золота. Невелике селище швидко перетворилося на містечко. Його стрімкому зростанню сприяло й виявлення чергової золотої жили. Уже в 1880 р. кількість мешканців Боді досягла 10 тис. осіб. З'явилася залізниця, що

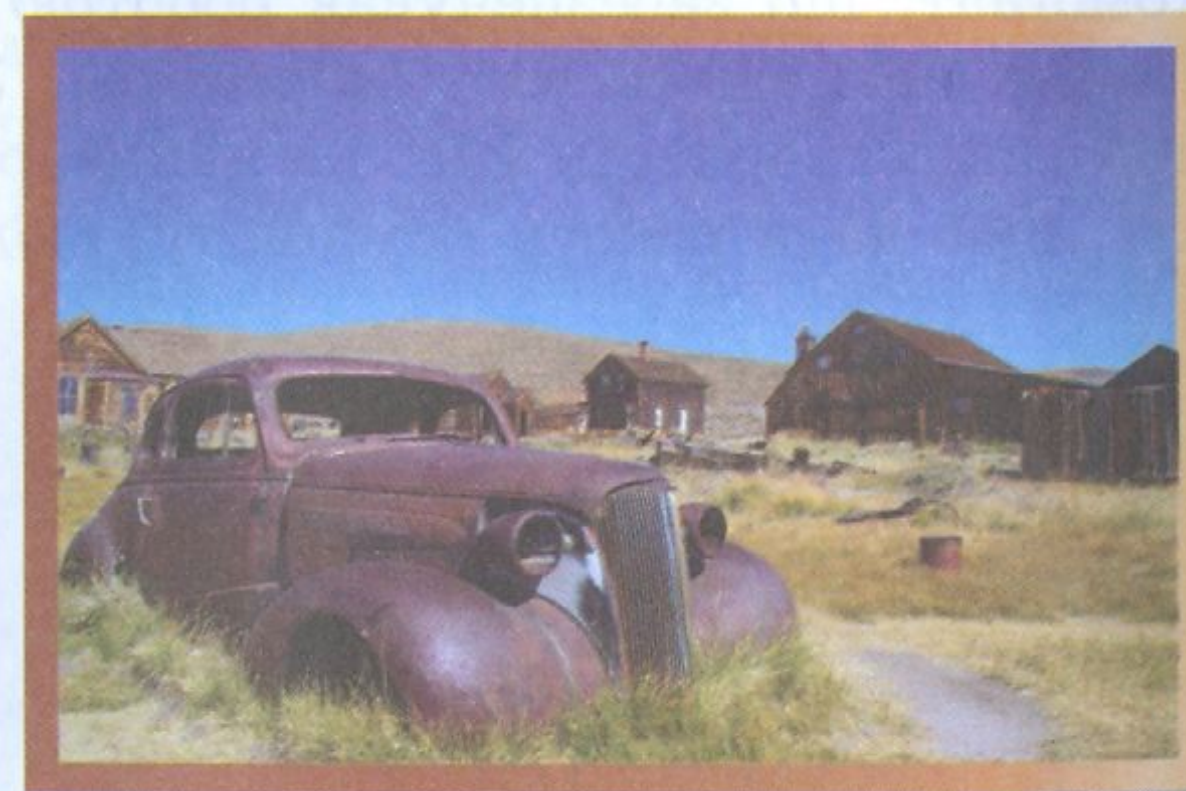
Усе виглядає так, наче мешканці вийшли кудись на хвилю: порожні пляшки й посуд на столах, більйарні фішки в порожньому барі...

проходила через місто, магазини, переповнені різноманітними товарами, пошта, церкви, банки, ну й, звісно ж, численні салуни. Боді перетворювалося на центр злочинності, що дивував своїм беззаконням навіть бувалий Дикий Захід. Щодня тут відбувалися п'яні бійки, напади на дилжанси, жорстокі пограбування й нічим не спровоковані

вбивства. Боді того смутного часу дуже влучно характеризує фраза: «Прощавай, Господи, я їду в Боді». Її приписують дівчинці, яка з родиною переїхала в золотодобувне місто з благополучного Сан-Франциско.

Здавалося, цьому ніколи не буде кінця... Однак за кілька років ціни на благородний метал різко впали. Місто почало порожніти. До 1900 р. кількість його постійних жителів зменшилася в 10 разів. Ще за сімнадцять років через непотрібність була розібрана залізниця, що вела в Боді. До всіх лих у 1932 р. згорів діловий центр міста, і його доля була вирішена. Останні жителі покинули Боді в 1942 році. Проте золоті копальні розроблялися аж до середини 60-х років минулого століття. Після їхнього закриття був створений Історичний парк Боді. Це дозволило зберегти місто-примару в гарному стані.

Каліфорнійська «золота лихоманка» — невід'ємна частина американської історії освоєння Дикого Заходу. Згодом Каліфорнія стала штатом США, який часто називають золотим

Ті, що гинуть разом з Аралом

Усього півстоліття тому Аральське море посідало четверте місце у світі за площею (66 тис. км²) і мало об'єм води понад 1000 км³. На сьогоднішній день поверхня озера становить п'яту частину від початкових розмірів, а його об'єм — усього десяту. Причина — активне використання вод двох головних річок регіону, який часто називають Середньоазіатським межиріччям. Це річки — Амудар'я, що впадає в Арал на сході, і Сирдар'я, що несе воду в його північну частину. У результаті озеро в 1989 р. розпалося на дві ізольовані водойми — Північне (Мале) і Південне (Велике) Аральське море. А його дно перетворюється на мертву пустелю, яку місцеві жителі називають Аралкуми.

Загальне падіння рівня води спричинило цілий ланцюжок негативних наслідків. Особливо постраждали портові міста, багато з яких перетворилися на пам'ятки минулої епохи. Так, на південному березі Аралу розташовувався Муйнак, більшість жителів якого займалися виловом риби та її переробкою. Тут був рибоконсервний комбінат, що забезпечував роботою багатьох городян (такі підприємства називають містотвірними). У 1980-х роках море покинуло порт, перетворивши його на цвинтар кораблів. Протягом кількох років, щоб дати роботу комбінату, сюди привозили заморожену рибу.

Арал пішов, оголивши дно, усіяне
слідами діяльності людини

Але на початку 90-х років підприємство закрили, і жителі почали залишати місто, кидаючи свої оселі. Сьогодні від Муйнака до Аралу близько 100 км. Про його славне минуле нагадують перекошені іржаві рибальські судна. Надій на відродження немає: учені вважають, що Арал втрачено назавжди!

Ще більш трагічними можуть бути наслідки «смерті» іншого поселення — закритого військового містечка Кантубек (Аральськ-7). Його заснували на острові Відродження під час Великої Вітчизняної війни. Тут розміщувалася надсекретна лабораторія, що займалася створенням бактеріологічної зброї та її випробуваннями на тваринах — пацюках, собаках, конях, вівцях, мавпах. У містечку проживало до 2000 осіб — співробітники з родинами й військовослужбовці. Після розпаду СРСР устаткування було демонтовано. У спадок від центру залишилися порожні будинки, електростанція й аеродром. У 2001 р. у результаті падіння рівня води острів з'єднався з «великою землею». Сьогодні вчені занепокоєні тим, що збудниками сибірки, чуми, тифу, віспи можуть заразитися гризуни. Тоді смертельно небезпечні хвороби поширяться на прилеглі території, і це буде черговим ударом по району, який і без того вже відносять до зони лиха.

Сумна картина: судно,
що залишилося без моря

Чи знаєте ви, що...

у 1956 р. був запущений Каракумський канал, що спрямував частину води Амудар'ї в пустельні райони Туркменістану. Завдяки зрошенню тут стали отримувати великі врожаї бавовнику. Але ціна «білого золота» виявилася не меншою від дорогого металу: якщо в 1965 р. море отримувало 50 км³ води за рік, то через п'ятнадцять років ця цифра знизилася майже до нуля.

Коли під ногами горить земля

Чи знаєте ви, що...

Централія стала своєрідною лабораторією для науковців університету сусіднього містечка: вони знаходять тут бактерії та примітивні рослини, які зазвичай ростуть у жерлах вулканів.

Вугілля — найважливіший вид викопного палива. При горінні воно дає велику кількість тепла. Цей процес відбувається дуже швидко, а от для утворення вугільних покладів знадобилися мільйони років. Найціннішим їхнім різновидом є антрацит. Це паливо високої якості, у якому майже немає вологи. До того ж горить воно без диму, що робить використання антрациту дуже вигідним.

Не дивно, що ще в середині XIX ст. у різних країнах почали створювати кар'єри й шахти з видобутку цього виду палива. З огляду на те, що багато родовищ розміщувалися далеко від мегаполісів, шахти обростали невеликими містечками.

Одним з них була Централія, розташована в штаті Пенсильванія (США). Вугільний бізнес виявився тут прибутковим, і в містечку розпочалося бурхливе будівництво: були зведені зручні будинки, школи, готелі, театр, банк. Централія процвітала до середини минулого століття, коли родовище стало виснажуватися, а багато промислових підприємств перейшли на інші види палива — нафту й природний газ. Якийсь час видобуток тривав, але поступово компанії розорялися, і життя в місті завмирало. Про нього зараз мало б хто згадав, якби не одна дивовижна подія: у 1962 р. в одній із шахт спалахнуло вугілля. Сьогодні достеменно ніхто не скаже, хто підпустив до антрациту червоного півня. Одна з версій полягає в тому, що в травні того злочасного року місцеве керівництво вирішило очистити міське звалище, розташоване в покинутому кар'єрі. Спочатку все йшло як звичайно: сміття підпалили під наглядом пожежників і дали якийсь час горіти. Але далі все пішло за пекельним сценарієм — вогонь проник у шахту, і антрацит спалахнув. Найбільш парадоксальним є те, що він горить уже півстоліття!

Спочатку це не дуже турбувало жителів, але невдовзі вони почали звертати увагу на підвищену температуру ґрунту й на гарячу пару, що валувала з-під землі. Усю серйозність ситуації городяни усвідомили в 1979 році. На одній з бензозаправок перевіряли рівень пального в резервуарах і з жахом виявили, що його температура піднялася до +78 °С. Гасіння підземної пожежі визнали фінансово невиправданим, тому виділили кошти для евакуації місцевого населення. На палаючій землі залишилося кілька осіб. Навідуються сюди всюдисущі туристи й учені, які отримали можливість вивчити здатність рослин і бактерій виживати при високій температурі.

За оцінками фахівців, вугілля буде горіти ще років 250, поки не закінчатся його запаси

Через палаючий під ногами антрацит колись затишне шахтарське містечко перетворилося на ідеальне місце для зйомок трилерів

Покинутий «крейсер»

Океан, у певному сенсі, — найближчий сусід і найважливіший «союзник» Японії. Він допоміг відстояти країну під час монгольської навали, він пом'якшує клімат країни, дає мільйони тонн морепродуктів; з океанічної води японці добувають уран, а на морському дні вони почали видобуток залізомарганцевих конкрецій, у яких природа наче навмисно зібрала багато необхід-

них людині металів. Крім сировини для отримання сталі (марганцю й заліза), вони містять мідь, нікель, кобальт. Звісно, японці добувають із дна моря ці корисні копалини не від гарного життя. На жаль, та ж таки природа, яка щедро обдарувала їхні прибережні води, оминула самі острови. Японія бідна на більшість видів корисних копалин. От і доводиться їх «відбирати» у грізного Нептуна.

Хасіма витягнута з півночі на південь, тому разом з паруючими трубами острів нагадував корабель

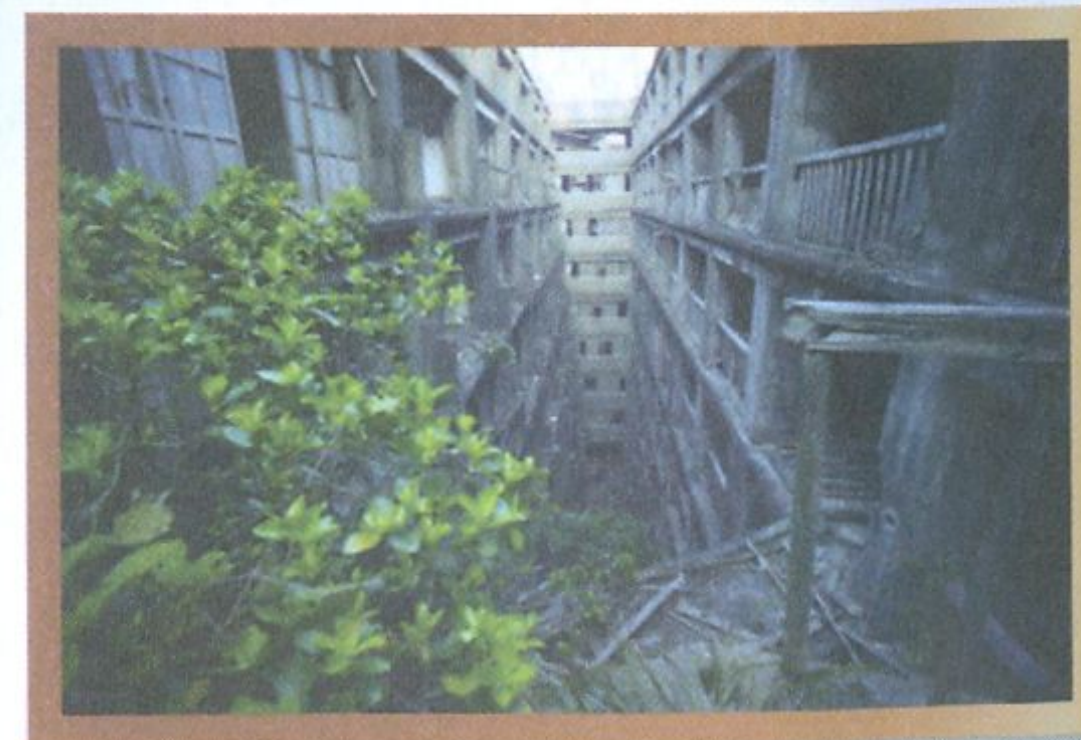

Чи знаєте ви, що...

довгий час дістатися до «крейсера» було майже неможливо. Вочевидь, влада побоювалася нещасних випадків через ненадійність старих будівель, а також не хотіла, щоб на Хасімі вели пошуки так звані чорні археологи. Сьогодні доступ дозволений тільки до спеціально відкритої частини острова.

що в цьому районі часто бувають тайфуни й шторми, тому будівлі вийшли надійні й міцні. Крім того на Хасімі з'явилися магазини, плавальні басейни, школа, поліклініка. До 30-х років минулого століття острів перетворився на важливий промисловий центр, де не тільки добували вугілля, але й виробляли зброю. Над островцем постійно диміли труби. Здалеку ця ділянка суші із забетонованими, стрімчастими берегами нагадувала корабель, тому дотепники дали йому прізвисько Гункандзіма, що в перекладі означає «крейсер». Густота його «команди» на одиницю площі була вища, ніж у найбільш густонаселених містах того часу — на 1 км² припадало понад 5000 осіб.

Здавалося, що Гункандзіма буде «іти своїм курсом» багато років. Але в середині минулого століття вугілля почала замінювати нафта, і в 1974 р. вуглевидобувна компанія закрила родовище. Сьогодні колись потужний «крейсер» перетворився на місто-примару. Стверджують, що впродовж тривалого часу туди навіть туристів не пускали.

Місто над морем

Каспійське море — найбільше безстічне озеро на Землі. Морем його назвали через величезні розміри, солонувату воду й схожий із морським режим. Найважливішим природним багатством Каспію вважають величезні запаси горючих корисних копалин — нафти й природного газу. «Чорним золотом» особливо славиться Апшеронський півострів (сучасний Азербайджан). Про це було відомо ще за давніх часів. Тому саме сюди вирушали купці, щоб наповнити бурдюки дивовижною маслянистою рідиною, що здатна горіти. Цілими караванами її відправляли в інші країни.

Перси називали цей край «Країною вогнів». Справді, по «жилах» Апшеронського півострова тече нафта. До середини XIX ст. тут були місця, де від запаленого ґнота «загорялася» земля. Не дивно, що перша нафтова свердловина була пробурена на прибережному шельфі в далекому 1820 році. Саме тоді у світі розпочався морський видобуток цього виду палива. А в промислових масштабах його налагодили через кілька десятиліть.

Бурхливий розвиток цього краю розпочався після 1949 р., коли для видобутку нафти із дна моря було створене ціле місто — Нафтові Камені. У той час воно набуло світової популярності, уособлюючи найбільше морське родовище «чорного золота». Його основою є «кістяк» з металевих естакад, що тягнеться на відстань до 100 км від берега. Естакади з'єднали в єдиний господарський організм бурильні вишки й робітниче селище. Над морем «височать» не тільки виробничі приміщення, включаючи електростанцію й котельню, але й гуртожитки, двоповерхові житлові будинки, магазини, їдальня, лікарня, лазня. По вулицях і провулках, загальна довжина яких понад 300 км, постійно курсували автомобілі. Здійснювалися регулярні рейси теплоходів і вертольотів до

Чи знаєте ви, що...

за час експлуатації на родовищі пробурили близько 2000 свердловин. За часів Радянського Союзу вони забезпечували близько половини морської нафти країни.

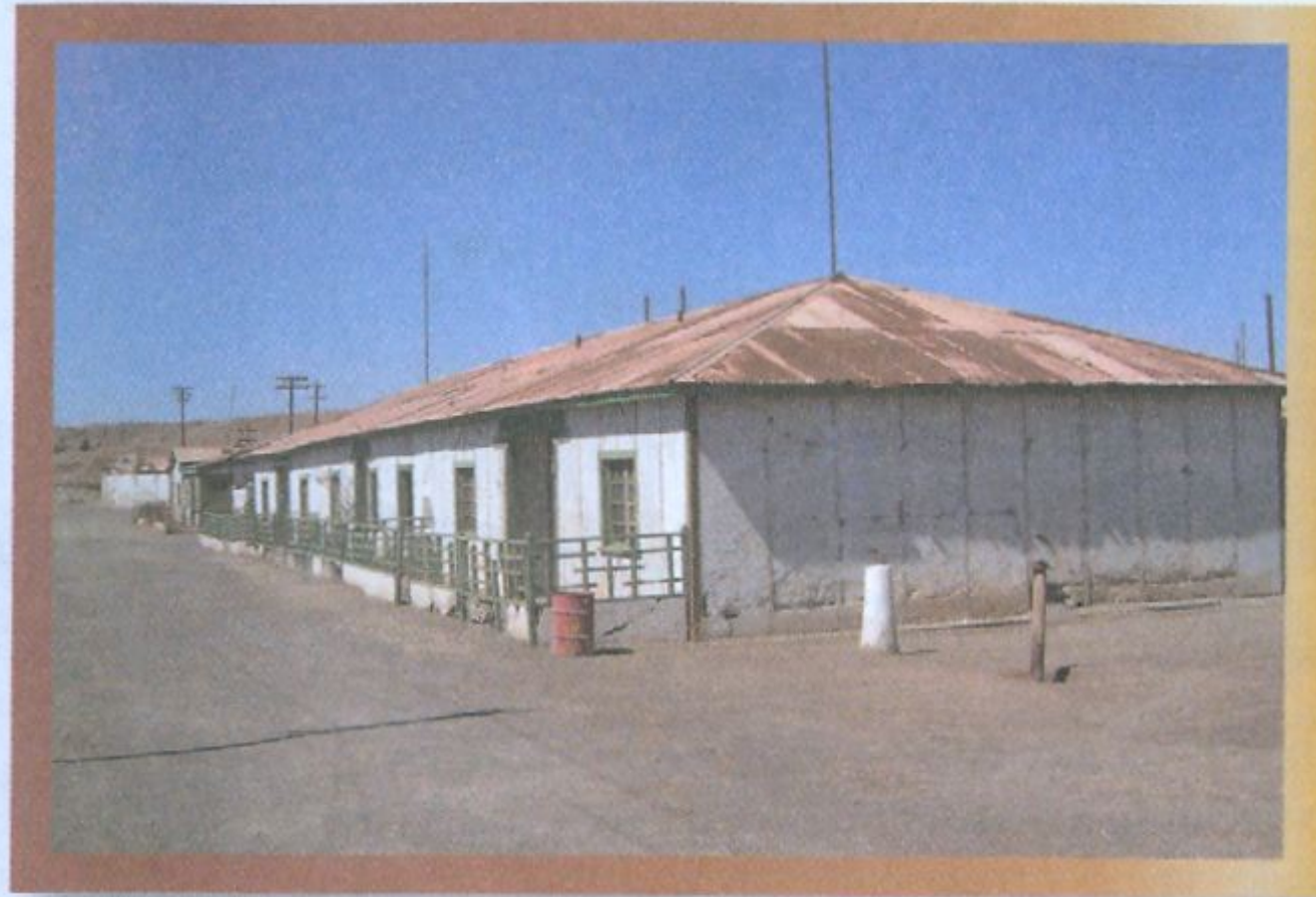
Усі будови міста з'єднані мостами й естакадами. Видобуток нафти триває дотепер, а от місто спорожніло. Деякі будинки можуть упасти в морську безодню

Баку. Для транспортування «чорного золота» побудували підводний нафтопровід завдовжки 78 км. Таким чином, тут уперше у світі був здійснений повний цикл робіт з пошуку, видобутку й транспортування морської нафти. Це вказано в Книзі рекордів Гіннесса, де Нафтові Камені значаться як найстаріша морська нафтова платформа.

Сьогоднішній вигляд Нафтових Каменів — це понад 200 стаціонарних платформ. Але постійних жителів уже майже немає, більшість працює вахтовим методом. Спорожнілі будівлі приваблюють туристів і... кінематографістів. Так, морське місто стало незамінною декорацією для одного з легендарних фільмів про Джеймса Бонда — «І цілого світу мало».

Жертва геологічних розрахунків

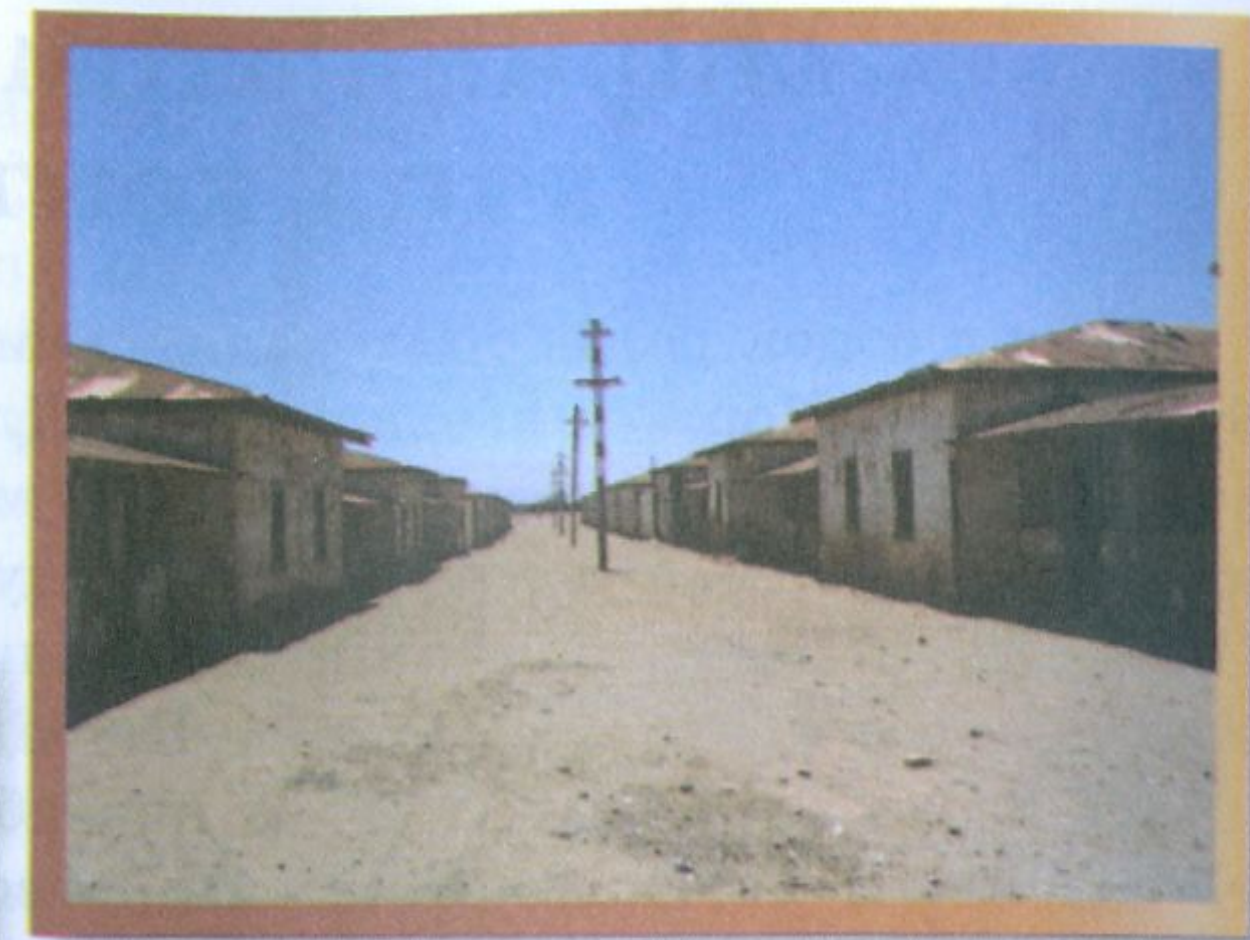
У тропічних широтах Чилі, уздовж західного узбережжя, розпростерлася одна з найбільш посушливих пустель світу — Атакама. Весь її простір являє собою понуру низку сухих западин, хаотично розкиданого каміння, піщаних дюн і солончаків, монотонність ландшафту іноді порушують оази. Проте саме тут, за 50 км

на схід від портового міста Ікіке, з'явилися містечка, що ввійшли в історію не тільки Чилі, але й усього світу.

Сировиною для отримання одного з видів добрив — азотних, є селітра. Тривалий час її використовували далеко не в мирних цілях: з неї виготовляли порох. Родовищ селітри було мало, а попит на неї зростав, тому й коштувала вона дорого. Усе змінилося відразу, коли в 30-х рр. XVIII ст. на кордоні Чилі й Перу виявили багаті поклади натрієвої селітри, яких повинно було вистачити на сотні років. Незабаром, наче за помахом чарівної палички, у безводній пустелі виросло кілька містечок, найбільшим з яких став Хамберстон. Свого розквіту він досяг у переддень Другої світової війни, коли тут жили й працювали кілька тисяч гірників. Для них побудували цілі квартали одноповерхових будинків, а також магазини, кав'ярні, прекрасний театр, церкву й навіть басейн, куди спеціально привозили воду. Але останні п'ятдесят років вони стоять порожні. Справа в тому, що розрахунки геологів виявилися помилковими: поклади натрієвої селітри швидко вичерпувалися. Разом з ними затихало життя в Хамберстоні. У 1958 р. видобуток остаточно зупинили. Місто було приречене, але в 70-х роках минулого століття чилійці

вирішили зробити з нього туристичний об'єкт. Міські будівлі були відреставровані й сьогодні дають досить точне уявлення про життя робітників того часу.

Удень повітря в Атакамі сухе й спекотне (створюється враження, що від нього горять легені), а вночі воно стає холодним і пронизливим.

Мирний атом виходить з-під контролю

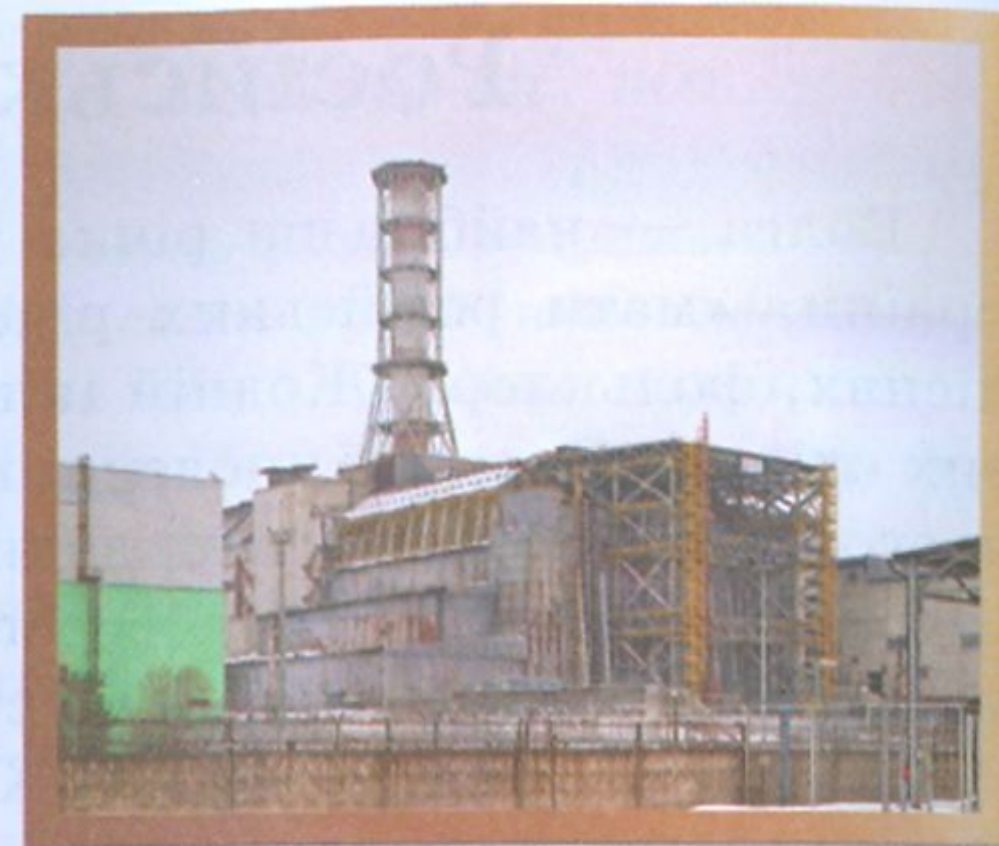
Понад сорок років тому радянський уряд ухвалив рішення щодо будівництва Чорнобильської АЕС. Для фахівців, які обслуговують атомний гігант, було створене ціле місто. Воно отримало ім'я річки, на березі якої звели квартали сучасних житлових корпусів, — Прип'ять. Фасади будинків оздобили красивими панно та яскравою декоративною керамікою. На відміну від сусідніх поселень зі щільною забудовою, тут були передбачені вільні простори, зайняті зеленими насадженнями. Це створювало враження затишного й зручного для проживання міста-парку. І справді, 47 тис. городян

були закохані в Прип'ять, що стала для них рідною домівкою. Однак жити в ній довелося не довго, адже життя міста повністю залежало від ЧАЕС. 25 квітня 1986 р. на її четвертому блоці сталася аварія. У результаті вибуху будівля енергоблоку обвалилася, почалася пожежа.

27 квітня, упродовж одного дня, все населення Прип'яті було негайно евакуйоване. Усе відбувалося дуже організовано й надзвичайно швидко. Жителям рекомендували взяти із собою тільки документи та найнеобхідніші речі. О 14.00 подали

автобуси, які супроводжувала міліція й представники місцевої влади, і місто відразу ж спорожніло. Люди залишали нажите роками: меблі, посуд, одяг, побутову техніку. Надії на швидке повернення танули разом з інформацією про жахливі наслідки аварії. Страшними виявилися невидимі результати вибуху, а його приховані наслідки: у навколишнє середовище потрапила величезна кількість радіоактивних речовин, зокрема ізотопів урану, плутонію, йоду-131, стронцію-90, цезію-137. Радіоактивна хмара пройшла над європейською частиною СРСР, Східною Європою й Скандинавією. Але найбільше постраждало найближче оточення атомної станції, зокрема й місто Прип'ять.

Сьогодні Прип'ять не тільки місто-примара, але й нагадування про ризики, пов'язані з будівництвом АЕС. Достатньо зазирнути в один зі 160 покинутих у поспіху будинків, де безладно розкидані речі, книги, дитячі іграшки, щоб зрозуміти: мирний атом недбалства не прощає.

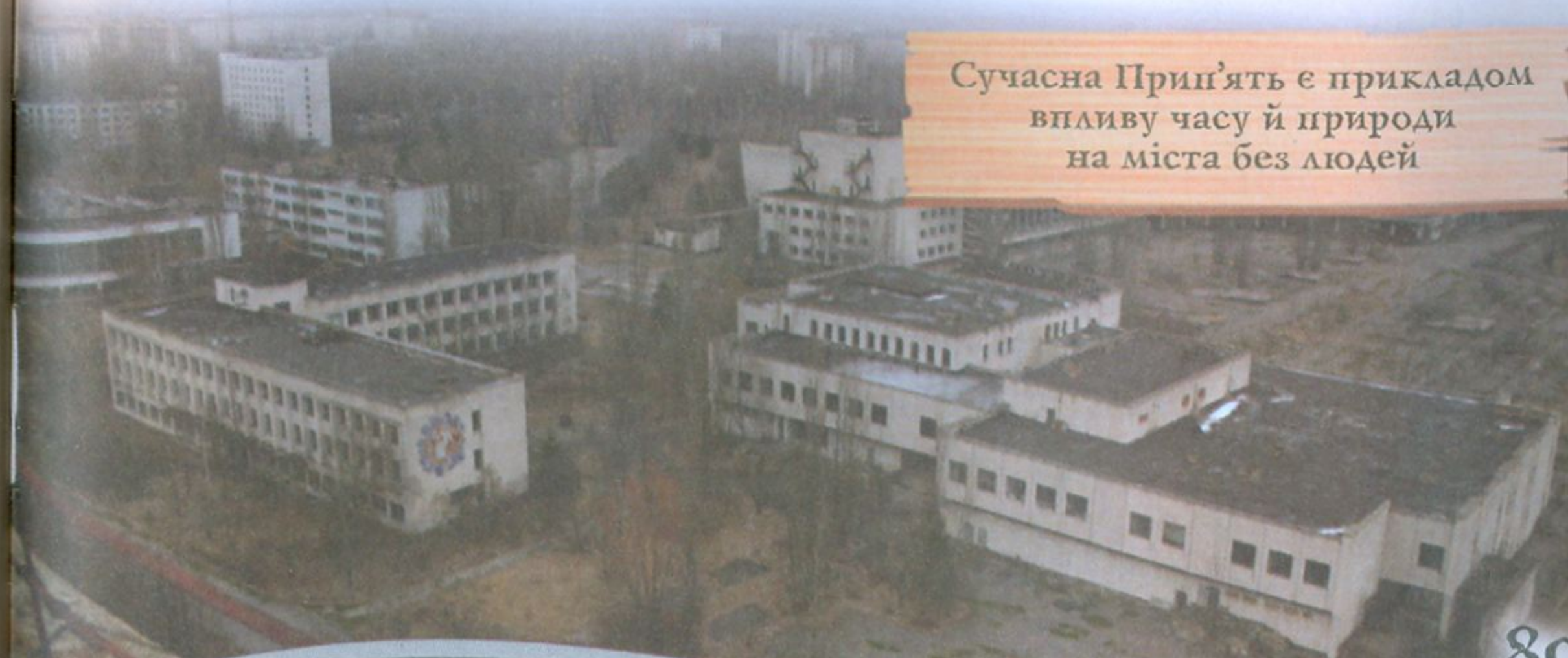
Саркофаг четвертого енергоблоку

Чи знаєте ви, що...

25 квітня 1986 р. на четвертому блоці ЧАЕС була запланована зупинка для профілактичного ремонту. Цей час використовували для випробування устаткування, а іноді й проведення експериментів. Того разу їхньою метою була перевірка здатності виробляти електроенергію в аварійних умовах.

Ініціаторами цієї програми були головний конструктор і генеральний проектувальник атомної електростанції. Експеримент почався о 1:23:04, але зненацька четвертий реактор повівся якось дивно. На ньому різко підвищилася температура... Її спробували знизити, але це нічого не дало.

Сучасна Прип'ять є прикладом впливу часу й природи на міста без людей

Російська Атлантида

Волга — найбільша річка Європи. Для жителів Росії це символ країни, «мати російських річок», оспівана в літературі, живописі, піснях, фольклорі. Жодній іншій річці не присвячено стільки ласкавих слів, як Волзі. Її численні притоки на карті схожі на гілки могутнього дерева. Серед цих підданих великої російської ріки є й Молога. Ще в середні віки на її берегах виросло кілька міст, одне з яких мало назву самої річки. Воно стояло там, де Молога впадала у Волгу.

У XII — на початку XIII ст. Молога входила до складу Ростовського князівства, пізніше — Ярославського. У 1321 р. утворилося самостійне Молозьке князівство. Наприкінці XV ст., за часів Івана III, воно ввійшло до складу Московського князівства. Поступово Молога перетворилася на багате купецьке місто. На місцевій пристані щорічно завантажувалися хлібом та іншими товарами понад 300 суден. Крім торгівлі, розвивалося сільське господарство. Родючі заплавні луки давали прекрасний корм для корів, забезпечуючи якість і кількість одержуваного молока й знаменитого молозького масла. Хоча в місті жило близько 5 тис. осіб, тут споруджували кам'яні будинки, зводили церкви, школи й лікарні, працювало кілька фабрик і заводів.

У радянський період Молога зберегла важливе транспортне й торговельне значення. У місті налічувалося близько 1000 бу-

Приблизно раз на два роки Молога показується з води

Чи знаєте ви, що...

у Рибінську розташовується єдиний у світі музей затопленого міста. Його офіційна назва — «Музей Молозького краю імені М. М. Алексєєва». Експозиція нараховує понад 300 експонатів, зокрема предмети, знайдені в результаті експедицій на Рибінське водоймище.

динків, кожний десятий — кам'яний. Здавалося, майбутнє мешканців Мологи та їхнього рідного міста безхмарне. Але в 1935 р. була прийнята постанова про будівництво Рибінської гідроелектростанції. За початковим проектом рівень її водоймища не перевищував 98 м. Однак з ростом потужності ГЕС цифра збільшилася на 4 м. Цього виявилось недостатньо, щоб майже вдвічі збільшити затоплювану територію. Чотири метри вирішили долю міста, що перебувало на позначці 98–101 м, а також ще близько 700 невеличких поселень.

Навесні 1937 р. розпочався переїзд жителів Мологи, що тривав чотири роки. В основному переселялися в Рибінськ та його найближче передмістя. Жителям дозволили розібрати й перевезти на нове місце колоди міцних будинків, а старі будівлі були зруйновані. Капітальні будинки й церкви було вирішено підірвати.

Молога простиралася на правому березі однойменної ріки на доволі високому й рівному узвишші

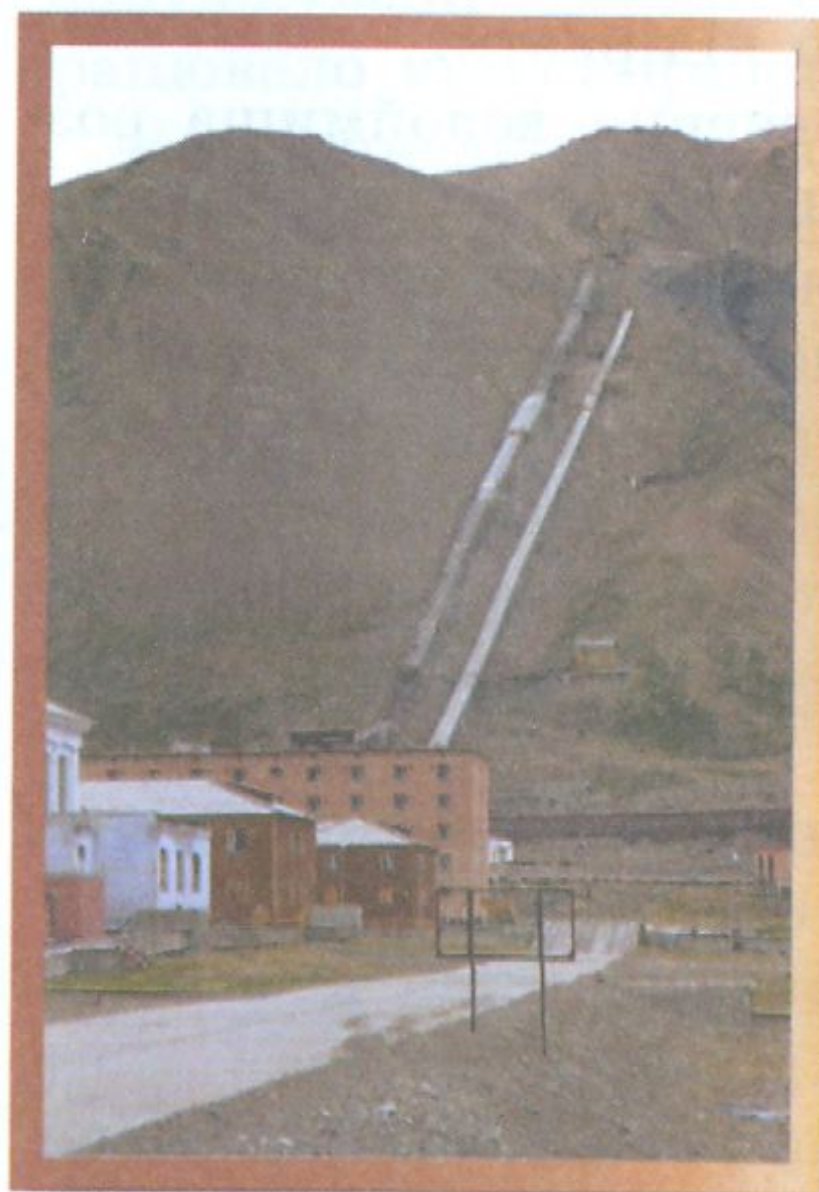
Наповнення водоймища розпочалося напередодні Великої Вітчизняної війни й тривало до 1947 року. У результаті під воду пішли кращі заплавні луки Поволжя, століттями оброблювані землі, а також ділянки лісу. Перестало існувати й місто Молога. Але, на відміну від полів і пасовищ, воно періодично нагадує про себе. Справа в тому, що рівень водоймища коливається, і один раз на два роки рештки міста показуються із води.

Піраміда за Полярним колом

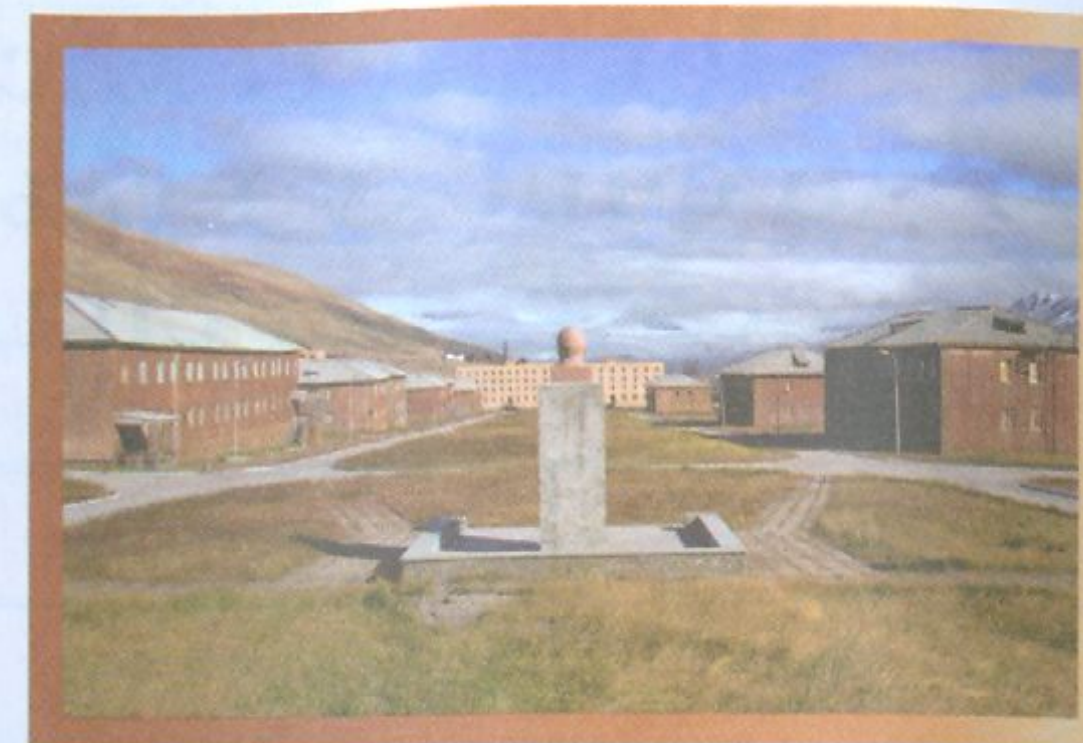
Архіпелаг Шпіцберген (у перекладі — «гострі гори») розташований у Північному Льодовитому океані. У XVII—XVIII ст. його використовували китобої для полювання на найбільших з існуючих тварин. Інтенсивний промисел призвів до того, що кити в тутешніх водах були майже повністю винищені. Якийсь час острови приваблювали мисливців за хутром. Однак незабаром і цей промисел став невігідний. У результаті архіпелаг надовго опинився на задвірках людства.

Ситуація змінилася на початку минулого століття, коли світ переживав час індустріалізації. Промисловою основою для неї стали підприємства чорної металургії та енергетики. Вони будувалися надзвичайно швидкими темпами й вимагали дедалі більше палива. На той час найбільше значення мало вугілля. Виявилося, що на архіпелазі його запаси були досить значні, причому підступитися до вугільних шарів можна прямо зі схилу гір. Незважаючи на острівне розташування, сюди вирушили вугледобувачі з різних країн. Добре, що на той час острів був «нічий». Тому, наче за помахом чарівної палички, тут виникали норвезькі, шведські, американські, англійські й російські поселення. Пізніше архіпелаг відійшов до Норвегії, але згідно з угодою (унікальною у своєму роді) на його території й надалі вели видобуток різні країни, зокрема СРСР.

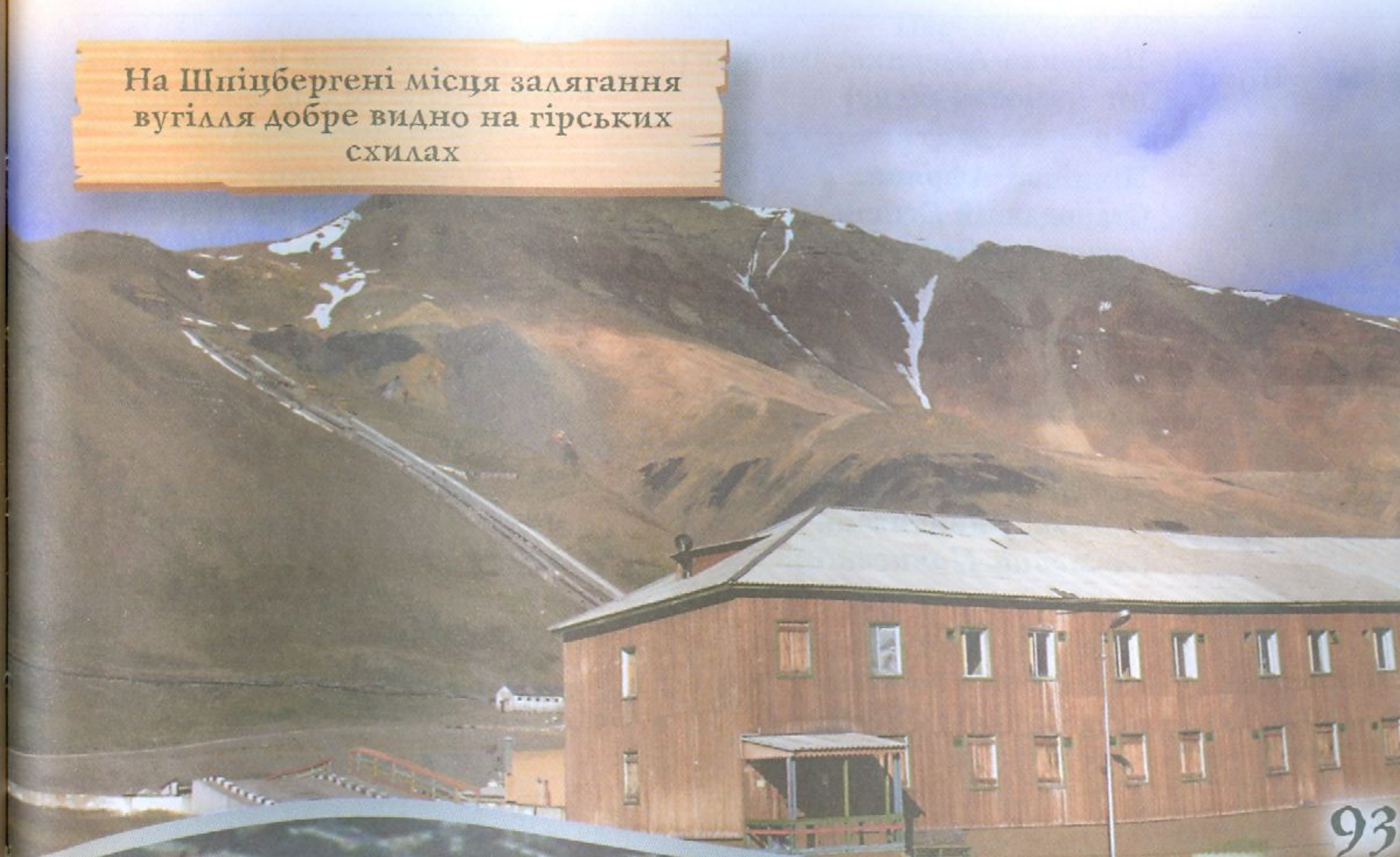
Основним представником Радянського Союзу з видобутку кам'яного вугілля за Полярним колом стала організація «Арктиквугілля». Завдяки її зусиллям видобуток палива зріс. Його вели робітники кількох поселень, для яких шахти стали містотвірними підприємствами. Найбільшої популярності набуло містечко з дивною назвою Піраміда (воно

розташоване біля підніжжя гори, що за своєю формою нагадує піраміду). Його жителі серйозно облаштувалися на острові, де понад половину площі займають льодовики. Були зведені багатоповерхові будинки, плавальний басейн, бібліотека, прекрасний зимовий сад і, звісно, порт для відвантажування вугілля. Однак палива вистачило ненадовго, до початку 90-х років його видобуток різко скоротився, і незабаром шахта була закрита. Разом з нею було приречене невеличке, але затишне містечко, розташоване на 78 паралелі північної широти. У 2000 р. воно було законсервоване. Сьогодні нечасті туристи можуть побачити тут спорожнілі капітальні будівлі й пам'ятки епохи соціалістичного реалізму. Кажуть, що посеред засніжених вершин це справляє незабутнє враження.

На Шпіцбергені місця залягання вугілля добре видно на гірських схилах

Покинуті міста, що внесені до списку культурних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО

Назва	Розташування	Причини занепаду
Ангкор	Південно-Східна Азія, Кхмерська імперія (сучасна Камбоджа)	Захоплення міста сіамцями, відхід місцевих жителів
Ашшур	Південно-Західна Азія, Північна Месопотамія, Ассирія (сучасний Ірак)	Падіння значення як політичного, торговельного й релігійного центру
Баальбек	Південно-Західна Азія, Сирія (сучасний Ліван)	Захоплення османами, падіння значення як торговельного й релігійного центру, землетрус
Мачу-Пікчу	Південна Америка, імперія інків (сучасна Перу)	Падіння значення як релігійного центру. Відхід жителів
Мемфіс	Північна Африка, Стародавній Єгипет (сучасний Єгипет)	Перенесення столиці у Фіви. Падіння значення як політичного й релігійного центру
Мерв	Центральна Азія, держава Сельджукідів (сучасний Туркменістан)	Зруйнування монголами, переселення жителів в інше місто (сучасне Мари)
Мохенджо-Даро	Південна Азія, Хараппська (Індська) цивілізація (сучасний Пакистан)	Переселення жителів, можливо, через погіршення природних умов
Паленке	Північна Америка, цивілізація майя, Баакульське царство (сучасна Мексика)	Можливо, навала індіанських племен з узбережжя Мексиканської затоки

Назва	Розташування	Причини занепаду
Пальміра	Південно-Західна Азія, Пальмірське царство (сучасна Сирія)	Падіння значення як важливого торговельного центру
Персеполь	Південно-Західна Азія, Стародавня Персія (сучасний Іран)	Зруйнування греками
Тір	Південно-Західна Азія, Фінікія (сучасний Ліван)	Падіння значення як політичного й торговельного центру
Троя	Південно-Західна Азія, місто-держава Троя (сучасна Туреччина)	Зруйнування греками
Тіауанако (Тайпікала)	Південна Америка, держава Пукіна (сучасна Болівія)	Розгром держави Пукіна племенами колья (аймара). Відхід жителів
Фіви	Північна Африка, Стародавній Єгипет (сучасний Єгипет)	Перенесення столиці в Александрію. Падіння значення як політичного й релігійного центру
Хамберстон	Південна Америка, Чилі	Виснаження запасів натрієвої селітри
Чичен-Іца	Північна Америка, держава Майя, тольтекська держава (сучасна Мексика)	Розгром тольтекської держави військами майя

ЗМІСТ

Запрошення до подорожі
в минулі епохи. 1

Ranok / міста primari - 6

СКАМ'ЯНІЛІ СВДКИ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА

Піонер Родючого півмісяця.	2
Місто легендарного Гільгамеша	4
Смоляний пагорб	6
Справджене пророцтво.	8
Занепад Вавилона.	10
Таємниця «пагорба мерців».	12
На берегах «годувальника світу» . . .	14
Мемфіс і його північний некрополь . . .	16
Спадщина Фів.	18
Творіння фараона-бунтаря.	20
Глиняна «картотека» Ебли	22
Різноманітне життя фінікійських міст . . .	24
«Карфаген має бути зруйнований...»	26
Полеглий у конкурентній боротьбі.	28
Місто й храм його покровительки. . .	30
Із міфу в реальність.	32
«Наречена пустелі».	34
Батьківщина мавзолеїв	36
Антична перлина батьківщини Афродіти	38
«Біля колодязя племені іца».	40
Вишуканий Гхо-Гхан.	42
Місто-храм серед джунглів	44
Місто буддійських храмів	46
Загублене місто інків.	48
На березі озера Тітікака	50
Звідси пішло хрещення всієї Київської Русі	52

ЗАГИБЛІ ПІД УДАРАМИ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ

Везувій прокинувся в поганому настрої	54
Біди столиці піратів.	56
Підступність гірських схилів	58
Кінець алмазного раю	60
Земля тікає з-під ніг	62
У полоні солоних вод.	64

НЕРОЗГАДАНЕ

Спочатку вигадав, потім утопив.	66
Таємниці Кносса.	68
Кам'яне місто посеред Великого океану	70
У пошуках «золотого міста»	72
Піраміди на морському дні.	74

ТЕХНОГЕННІ ПУСТЕЛІ

«Прощавай, Господи, я їду в Боді»	76
Ті, що гинуть разом з Аралом	78
Коли під ногами горить земля	80
Покинутий «крейсер»	82
Місто над морем.	84
Жертва геологічних розрахунків . . .	86
Мирний атом виходить з-під контролю.	88
Російська Атлантида	90
Піраміда за Полярним колом	92
Покинуті міста, що внесені до списку культурних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.	94